

ÚŘAD DOKUMENTACE
A VYŠETŘOVÁNÍ
ZLOČINŮ KOMUNISMU

Formy odboje
a odporu věřících
na podkladě materiálů
bezpečnostních složek

Od tolerance k nepřátelství
Diplomatické vztahy
Československa s Vatikánem
v letech 1945–1950

Hořký triumf Edvarda Beneše

Vážení čtenáři,

v minulém sborníku jsem Vám slíbil, že ještě v roce 2014 vydáme i třetí sborník *Semper paratus*, v němž se zaměříme na problematiku církví. A protože sliby se mají plnit nejen o Vánocích, předkládáme Vám jej k laskavému posouzení. Dnes se slovo církve skloňuje ve všech pádech především v souvislosti s církevními restitucemi, možná by však nebylo na škodu připomenout si alespoň část historického kontextu.

O různých způsobech odporu stoupenců katolické víry proti nastupující a porace 1948 vládnoucí komunistické moci se na několika příkladech dozvíme ze studie Mgr. et Bc. Markéty Bártové a PhDr. Pavla Kuglera, Ph.D., „Formy odboje a odporu věřících na podkladě materiálů bezpečnostních složek“. Těmito příklady jsou Hnutí Rodina, Katolická akce a osobnost Felixe Marii Davídka, neoddělitelně spjatá s tzv. podzemní církví Koinótés. PhDr. Zlatuše Kukánová se tentokrát zamýšlí nad proměnou styků mezi obnoveným československým státem a Svatým stolcem. I v tomto článku – pod názvem „Od tolerance k nepřátelství. Diplomatické vztahy Československa s Vatikánem v letech 1945–1950“ – volně navazujícím na příspěvek v *Semper paratus* č. 2, se můžeme přesvědčit, že vzájemné vztahy mezi Prahou a Římem neztratily nic ze své dynamiky a oscilace mezi pragmatickou koexistencí a iracionálními obstrukcemi.

Jako třetí v podobném duchu uzavírá sborník příspěvek Michala Koláře „Hořký triumf Edvarda Beneše“. Autor v něm rozebírá okolnosti, za nichž se „prezident Budovatel“, na první pohled ověnčen vavříny vítězství, vrátil do osvobozené vlasti, přitom však v zákulisí musel svádět těžké boje s představiteli KSČ a Sověty, nemluvě o jejich „špiclování“ v Kanceláři prezidenta republiky.

V části „ÚDV o sobě“ se již tradičně prezentuje úspěšná putovní výstava *Nejdelší noc – 21. 8. 1968*, která bude pokračovat i v roce příštím. V něm, jak pevně doufám, vyjde i sborník č. 4, jehož téma Vám ovšem neprozradím. Tuto výsadu totiž přenechám svému nástupci nebo nástupkyni na postu ředitele ÚDV, neboť s posledním dnem roku 2014 odcházím do výslužby.

V této souvislosti Vám velice děkuji za Váš dosavadní zájem o činnost úřadu. A zároveň vyslovuji přání, aby si v dalších letech úřad a jeho činnost zachovaly Vaši přízeň.

Sborníky jsou tištěny a distribuovány zdarma a přednostně zasílány na základní, střední a vysoké školy. Případní zájemci si je mohou osobně odebrat v sídle ÚDV v Praze a na pobočce v Brně. V elektronické podobě je také naleznou na internetových stránkách ÚDV.

plk. JUDr. Pavel Bret
ředitel ÚDV

OBSAH

Studie	Markéta Bártová – Pavel Kugler: Formy odboje a odporu věřících na podkladě materiálů bezpečnostních složek	7
Články	Zlatuše Kukánová: Od tolerance k nepřátelství	
	Diplomatické vztahy Československa s Vatikánem v letech 1945–1950	52
	Michal Kolář: Hořký triumf Edvarda Beneše	89
ÚDV o sobě	Výstava Nejdelsí noc – 21. 8. 1968 pokračuje i v roce 2015	112
	Publikace vydané ÚDV	113

FORMY ODBOJE A ODPORU VĚŘÍCÍCH NA PODKLADĚ MATERIÁLŮ BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

/ Markéta Bártová – Pavel Kugler

Různé formy potlačování náboženského života a odpor církví jako reakce na tyto praktiky v období let 1948 až 1989 v Československu jsou dlouhodobě součástí historického výzkumu.¹ Přesto se nadále objevují nové otázky ohledně fungování církví jako institucí s vlastním světonázorem v rámci komunistických režimů, otázky k působení věřících občanů a jejich role v těchto společnostech. Přes nepopiratelné rozdíly ve vývoji vzájemně komplikovaných vztahů se ve středoevropském prostoru ustálil konsensus, že církve a jiné náboženské společnosti představovaly nejsilnější centra odporu proti vládnoucím systémům. Nicméně postavení občanů/křesťanů v Polsku, kde byl katolicismus spojen se samotnou ideou národa, se lišilo od českých zemí, jejichž obyvatelstvo se ve srovnání s ostatními zeměmi vyznačovalo poměrně vlažným vztahem k náboženství. S tímto vymezením do jisté míry souvisí také perzekuce věřících občanů a formy jejich rezistence v průběhu čtyř poválečných desetiletí. Vztah katolické církve a státu v období 1948–1989 stavíme na předpokladu, že v Československu byl u moci totalitární systém, jehož koexistence s náboženským životem je a priori konfliktní. V úvodních pasážích textu je naznačen v historickém kontextu vytvářejících se vztahů katolické církve k okolnímu „časnému“ světu.

Následný text představuje v základních obrysech různé formy odporu vůči komunistickým režimům ze strany katolíků. Zmíněná různorodost ve zvolených formách je zobrazena na příkladech katolické akce: na hnutí Rodina a na specifické činnosti Felixe Marii Davídka. Cílem není podat vyčerpávající přehled aktivit těchto společenství, případně jednotlivců, kteří v jejich rámci působili, ale spíše naznačit nejednotnost postupu a z toho vyplývající různé možnosti odporu ze strany věřících. Ve svých závěrech

1 ► Např. Jolana BABIUCHOVÁ – Jonathan LUXMOORE, *Vatikán a rudý prapor. Zápas o duši východní Evropy. Studie o vztahu římskokatolické církve a komunistických států*. Praha 2003; Stanislav BALÍK – Jiří HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno 2013; Marie BULÍNOVÁ – Milena JANIŠOVÁ – Karel KAPLAN (eds.), *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“), duben 1949 – březen 1950*. Brno 1994; Karel KAPLAN (ed.), *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Brno 1993; Václav VAŠKO, *Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950*. Kostelní Vydří 2004; týž: *Dům na skále 2. Církev bojující. 1950 – květen 1960*. Kostelní Vydří 2007.

vycházíme ze širokého spektra dosud shromážděných dokumentů k agendě zákona č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu. Přitom využíváme zpracování některých kolegů, kteří se na výše uvedené agendě podílejí nebo podíleli, v případě problematiky jocismu především doc. Mgr. Jaroslava Šebka, Ph.D.

Neutralizace církví

Po druhé světové válce se v evropské společnosti vytvořily konfliktní linie, jejichž hranice vedly mezi vítězi a poraženými, demokracií a totalitou, církvemi a státem, individualismem a kolektivismem, komunismem a antikomunismem, liberalismem a socialismem, katolicismem a protestantismem, nacionalismem a internacionalismem, podporou slovanské vzájemnosti a rusofobií. S dostatečným časovým odstupem je zřejmé, že pro křesťany znamenal největší výzvu nástup socialismu a celkově převažující levicové myšlení. Do tohoto kontextu zapadá názor Philippa Chenauxe, jenž část období studené války vymezenou lety 1945 až 1958 označil za periodu, *„kdy byla církev Pia XII. v boji proti sovětskému komunismu proti své vůli ztotožněna se Západem“*.²

Pro vymezené téma je nutné si uvědomit, že středoevropské církve nevykonávaly svoji činnost v *ideovém vakuu*, ale byly vystaveny vlivům myšlenkových proudů, které se prosazovaly na Západě v rámci křesťanských komunit. Při konečném hodnocení se není možné odpoutat od dosahu učení lidí, kteří se zásadním způsobem podíleli na vytváření poválečného obrazu evropského katolického milieu. Francouzský katolický myslitel Jac-

2► Philippe CHENAUX, *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917–1989). Od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha 2012, str. 11.

ques Maritain³ ve své době nepochybně patřil k obecně přijímaným ideovým „tvůrcům“ křesťanské demokracie na Západě, personalistická koncepce jeho krajana Emanuela Mouniera⁴ a okruhu intelektuálů kolem revue *Esprit* se setkala s velkou odezvou v Polsku. Hlavní proud křesťanského myšlení v politice se v evropské poválečné dimenzi v podstatě pohyboval mezi francouzskou atraktivitou a německým pragmatismem, jak to ve své práci na rakouském příkladu prokázal Dieter Binder⁵. Tyto skutečnosti byly reflektovány rovněž v českých zemích. Přestože konec války znamenal pro evropské dějiny jednoznačný přelom, vše „zapomenuto“ z předchozích desetiletí nebylo, což lze dokázat na zachování vlivu papežských encyklik *Rerum novarum* a *Quadragesimo anno*, základních dokumentů, které se vyjadřovaly k politické angažovanosti katolíků a tvořily nadále základ katolické sociální nauky.

Z určitého pohledu a v porovnání s předešlým obdobím se jevila situace církví v roce 1945 v nadějném světle. Odpor vůči nacismu a otevřené přihlášení k národním tradicím jim získalo vysoké renomé a převážná část společnosti se k nim obracela jako k jednomu ze základních pilířů v boji proti diktatuře. Přestože vývoj v regionu směřoval „doleva“, mohlo částečně tehdejších pozorovatelů připadat, že církve jsou schopny se adaptovat v nových podmínkách. Společný válečný prožitek napomohl sblížení ide-

3 ► Jacques Maritain (1882–1973), francouzský katolický filosof. Ke katolické církvi konvertoval v roce 1906, po začátkách v *Action française* se postupně propočl v hlavního představitele novotomismu. Ve třicátých letech měl úzké kontakty na katolickou levici (periodikum *Esprit*) a v katolických kruzích stál jednoznačně na straně demokracie a humanismu. Z poloviny třicátých let rovněž pochází jeho nejvýznamnější dílo *Integrální humanismus*. Po válce se angažoval ve Vatikánu a měl zásadní vliv na závěry druhého vatikánského koncilu, především v otázkách lidských práv a celkového přiblížení katolické církve k moderní době.

4 ► Emmanuel Mounier (1905–1950), francouzský katolický myslitel. Ačkoliv pocházel z katolické maloměstské rodiny, s tradičním typem katolicismu se rozešel již ve dvacátých letech a řadil se do proudu tzv. nonkonformistů. Ovlivněn učením Ch. Peguy, u něhož se mísily vazby nacionalistické, křesťanské a socialistické, a svého o generaci staršího spolupracovníka J. Maritaina založil revue *Esprit*, která propagovala myšlenkový směr křesťanský personalismus. Během druhé světové války byl uvězněn ve Vichy. Po válce pokračoval v šíření svých myšlenek po celém světě.

5 ► Dieter BINDER, *Von der „Rettung des christlichen Abendlandes“ und Europa „in uns“. Die Österreichische Volkspartei nach 1945*. In: Michael GEHLER – Wolfram KAISER – Helmut WOHNOUT (eds.), *Christdemokratie in Europa im 20. Jahrhundert*. Vienna 2001, str. 401.

ově rozdělených skupin obyvatel. Spolupráce v rámci odboje, roky strávené v koncentračních táborech a společný požadavek změny stávajícího uspořádání se staly příčinou vzniku dojmu, že i natolik odlišné kategorie, tedy církve jako instituce a na straně druhé stoupenci socialistické či přímo komunistické ideologie, mohou nalézt vzájemný *modus vivendi*.

Neznamenalo to, že by se materialistické a ve své podstatě ateistické ideologie staly za nových podmínek pro církve přijatelné, ale vzájemnou shodu našly obě skupiny v zájmu zahrnout některé z charakteristických rysů formujících období mezi válkami. Navrhované změny spočívaly v odmítnutí liberální demokracie s jejím hospodářským systémem a s tím spojenou otázkou postavení jedince ve společnosti. Větší důraz se kladl na národní otázku. U významné části církevních představitelů tento pohled korespondoval s pohledem socialistů/komunistů. Liberalismus byl v jejich vnímání příčinou hospodářské a duchovní krize, ze které měla vycházet přímá linie k vzestupu fašismu. V zavržení liberalismu v jeho meziválečné podobě existoval u obou skupin konsensus, zatímco otázka národní a úloha individua ve společnosti přece jen znamenaly odlišný přístup k poválečné realitě. Otázky vyhnání národnostních menšin a budování národnostně homogenního státu či konec vykořisťování jedince a vytváření důstojných životních podmínek pro všechny občany byly však pouze zástupné. Stále přítomný konflikt se totiž nevztahoval primárně pouze na konkrétní místo a čas, ale jevil se na pozadí věčného sporu vztahu církve a státu.

Důležité bylo, kdo bude garantem v naplňování poválečných předsevzetí, zdali se této role ujme církve, nebo stát. Obě strany preferovaly následování jednoty ve všech jejích formách, neboť si ji ztotožnily s protipólem systému, který selhal. Avšak jen na tomto základě nebyla bezkonfliktní koexistence schopna dlouhodobě vydržet. Etatismus v jakékoliv podobě vzbuzoval v řadách církve negativní reakci, neboť zpochybňoval její poslání a ve větší či menší míře ohrožoval její samotnou existenci. Právě toto nebezpečí pro církve v sobě skrývala první poválečná léta. Obecně se šířilo přesvědčení, že nejlepší zárukou stability je silná role státu a pro stát se tím vytvářel prostor pro intervence od oblasti hospodářské

a kulturní až po výchovu jedince. Stát tak dostal možnost zasahovat do sfér, které si po několik staletí pro svoji působnost nárokovala církev. Tím, že se vměšoval do věcí církevních, vyvolával konflikt, který se posléze přenášel do školství, výchovy dětí či možnosti budování vlastních nezávislých organizací. Ve vztahu státu a církve se naplňovalo pravidlo, že vzrůst moci státu úměrně oslabuje vliv církve.

Respekt k církvím ve středoevropském regionu vzhledem k jejich činnosti v průběhu války byl vykoupen obrovskými ztrátami. Zavražděny byly tisíce duchovních, zničena byla značná část hmotných statků a církve byly zasaženy i geografickými změnami, ke kterým došlo v důsledku nového poválečného uspořádání. Navíc byly zpřetrhány kontakty, a to jak mezi nepřátelskými zeměmi v průběhu války, tak i s Vatikánem. Změnilo se společenské klima, na což dokázaly církve reagovat jen velice pozvolna. V regionu vykonávalo činnost množství církví a náboženských společenství, dominantní postavení si však nadále zachovala římskokatolická církev, která stála před rozhodnutím, jakým způsobem se s výše zmíněnými skutečnostmi vypořádá.

Pokud shrneme vývoj náhledu komunistické strany na římskokatolickou církev (a často církev a náboženství vůbec) a formu a obsah státní církevní politiky, není pochyb, že je lze charakterizovat jako zvláštní kombinaci pragmatismu a ideologické zaslepenosti, která většinou převládala. Nadřazenost ideologických hledisek, které se uplatňovaly i v jiných oblastech života poúnorového Československa, znemožňovala dosažení jakékoliv rozumné dohody mezi komunisty ovládaným státem a církví, přestože by takový *modus vivendi* mohl prospět oběma stranám. Ačkoliv se v prvních třech poválečných letech mohlo zdát, že smířlivá koexistence katolické církve a komunistů s jejich marxistickým materialismem není vyloučena, v krátké době po uchopení moci komunisté svými kroky tyto iluze zničili.

Napětí mezi státem a katolickou církví v Československu se již od prvních týdnů komunistického nástupu k moci stupňovalo. Souběžně s propagandisticky deklarovanou vůlí komunistů po dohodě s církvemi

byla již záhy po převratu připravována proticírkevní opatření za účelem eliminovat vliv zejména katolické církve (jako nejpočetnější a nejvlivnější křesťanské církve v Československu) a postupně ji likvidovat jako instituci a zdroj odporu proti režimu. Vztah katolické církve a komunistického režimu byl tedy založen na zřejmém a vědomém úmyslu státu zlikvidovat církev.⁶

Jaký způsob eliminace katolické církve hned po únoru 1948 zvolil nový režim, popisuje Adolf Rázek na příkladu směrnice ÚV KSČ: „1. *Korespondence Vatikánu s arcibiskupy, biskupy bude prováděna jedine prostřednictvím vlády.* 2. *Pastýřské listy biskupů pouze se svolením vlády.* 3. *Přísně budou kontrolována kázání a promluvy duchovenstva všech náboženských složek.* 4. *Církev československá a evangelická budou povýšeny na církve národní, majetek církve katolické bude skonfiskován a dle potřeby přidělen této církvi národní.* 5. *Přemlouvání a přesvědčování katolického duchovenstva k přestupu k národní církvi.* 6. *Zostuditi kněžstvo najímáním placených žen za každou cenu pokud možno z katolických rodin. Celkový nábor se připravuje a očekává v měsíci říjnu. Vyčkejte pokynů!*“⁷

Podobné směrnice vydala i Národní fronta na začátku července 1948: „1. *Vatikán – podlomit důvěru a vážnost všemi způsoby, obzvláště útoky v tisku, kompromitující články atd.* 2. *Rozleptat jednotu duchovenstva: rozdělit vyšší duchovenstvo od nižších, vrazit klín mezi biskupy a kněze, klín mezi duchovenstvo a věřící.* 3. *Zásadně nenavazovat styky s vyšším duchovenstvem. Jednání s nimi je výlučně věcí generálního sekretariátu AVNF p. min. Čepičky, jednání jednotlivých KAV, jak ukazuje zkušenost, by vedla k ústupkům ze strany KAV, což je nepřípustné.* 4. *Úkolem církevních komisí při akčních výborech není navázat spolupráci s církví katolickou, ale získat moc rozhodovat bez církve a proti církvi. To je nutno mít na zřeteli, obzvláště při jmenování členů těchto komisí, nebudou-li delegováni biskupy.* 5. *Nej-*

6 ► Stanislav BALÍK – Jiří HANUŠ, *Katolická církev v Československu 1945–1989*, str. 17.

7 ► Adolf RÁZEK, *Proticírkevní boj po únoru 1948*. In: *Teologické texty* 2/2003. Dostupné online na adrese <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2003-2/Proticirkevni-boj-po-unoru-1948.html>. (stav k 1. 9. 2014).

*užší spolupráce s církví československou. 6. Zdůrazňovat co nejvíce dnešní náboženskou roztržitost národa a potřeba jednoty, v první fázi použít jednotícího společenství československé církve. 7. Do boje proti duchovenstvu katolické církve zasadit osvědčené zbraně.*⁸

Možnosti odboje křesťanů

Odpor ze strany věřících vůči komunistickému režimu v Československu měl různé podoby. Problematika protikomunistického, tzv. třetího odboje je zpracovávána postupně a stále zde existuje velká množina „bílých míst“.⁹ Třetí odboj se vyznačoval některými specifiky: neexistoval zde jasně vyhraněný protivník v podobě cizí nepřátelské mocnosti (u prvního odboje Rakouska-Uherska, u druhého nacistického Německa) a neprobíhal v době otevřeného válečného konfliktu. Většina akcí tak směřovala proti režimu, se kterým se ztotožňovala (minimálně v počáteční fázi) velká část národa. Přitom nelze odhlédnout od skutečnosti, že zde existovala kontinuita druhého a třetího odboje.¹⁰ Formy protikomunistického odboje se v průběhu čtyř desetiletí měnily, stejně jako se měnil samotný komunistický režim. Pro počáteční fázi odboje, tedy od února až do první poloviny padesátých let, je typická nepřipravenost a roztržitost, ze které vyplývala z dnešního pohledu naivita a nekoordinovanost jednotlivých akcí a neschopnost odhadu reálné situace.¹¹ Podmínky celkového zhodnocení jsou navíc komplikovány zachovanými archivními dokumenty z provenience bývalých

8 ► Tamtéž.

9 ► K problematice třetího odboje např. Zora DVOŘÁKOVÁ, *Z letopisů třetího odboje*, Praha 1992; Peter JAŠEK, *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*, Bratislava 2012; Václav VEBER – Jan BUREŠ, *Třetí odboj. Kapitoly z dějin protikomunistické rezistence v Československu v padesátých letech 20. století*, Plzeň 2010; Vítězslav SOMMER, *Ze slepé uličky „třetího odboje“*. *Koncepty rezistence a studium socialistické diktatury v Československu*. In: *Soudobé dějiny I/2012*, ÚSD 2012, s. 9–36; Marie BOČKOVÁ, *Komentovaná bibliografie k dějinám III. odboje (1945) 1948–1960 (1967)*. *Dostupné online na adrese* <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/treti-odboj/bibliografie-3odboj.pdf>. (stav k 1. 9. 2014).

10 ► Viz Jan KALOUS, *Tradice a kontinuita druhého (protinacistického) a třetího (protikomunistického) odboje*. In: Pavel ŽÁČEK (ed.), *Vyjádření úcty a vděčnosti. Sborník o protikomunistickém odboji*. Ministerstvo obrany ČR 2013, s. 106.

11 ► Tamtéž.

bezpečnostních složek, na jejichž základě je obtížné a někdy i nemožné poznat hranici mezi vlastní odbojovou aktivitou jednotlivců a tím, co bylo „konstruktem“ samotných bezpečnostních složek.¹² Třetí odboj tak stále zůstává v české společnosti součástí polemických diskuzí, o čemž svědčí reakce na zákon o účastnících odboje a odporu proti komunismu, přijatý před třemi lety.¹³

Zákon definuje protikomunistický odboj a odpor „jako ozbrojený nebo jiný srovnatelný boj vedený proti komunistickému režimu v Československu, provádění sabotáží, spolupráci se zahraniční zpravodajskou službou demokratického státu, převaděčstvím nebo překračováním státních hranic za účelem účasti v odboji proti komunismu“ a jako „soustavnou a dlouhodobou činnost spočívající v autorství petic a jejich rozšiřování, letáků, v organizaci veřejných vystoupení proti komunistickému režimu, vyvíjení publicisté činnosti zaměřené proti režimu jak v Československu, tak i ze zahraničí“.¹⁴ Navíc se přidává aktivní činnost v rámci skupiny a také činnost, která bránila nástupu komunismu ještě před únorem v roce 1948. Škálu protikomunistické činnosti lze rozšířit o ukrývání režimu nepřátelských osob, o odpor proti vstupu do jednotných zemědělských družstev (JZD), ale rovněž o aktivity typu rozšiřování zakázané literatury v okruhu nejbližších přátel. Konec čtyřicátých a začátek padesátých let minulého století je specifický navíc v té skutečnosti, že tehdejší režim, na rozdíl od normalizačního období, požadoval po občanech pod hrozbou perzekuce aktivní ztotožnění se svojí ideologií. Atribut angažovanosti tvoří základní východisko pro formy odporu jednotlivých církví proti komunistickému režimu. Katoličtí duchovní se aktivně zúčastnili protinacistického odboje, přes 500 jich bylo uvězněno v koncentračních táborech a 70 jich bylo popraveno.¹⁵

12► Viz Peter JAŠEK (ed.), *Interpretácia dokumentov Štátnej bezpečnosti*. Bratislava 2010; Prokop TOMEK, *Svazek StB jako historický pramen*. Soudobé dějiny I/2005, ÚSD 2005, s. 208–214; Jan KŘEN, *Dokumenty StB jako pramen poznání minulosti*. In: Soudobé dějiny III-IV/2005, ÚSD 2005, s. 708–733.

13► Zákon č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu.

14► Tamtéž.

15► Jan SYNEK, *Svobodní v nesvobodě. Náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Praha 2013, s. 20.

Dilemata, před kterými stojí křesťan, pokud se rozhodne aktivně zapojit do odboje, shrnul evangelický farář Otokar Kadlec v souvislosti s druhým odbojem: „*Pro křesťana účast na odboji nebyla věcí samozřejmou. Stálo ho to mnoho těžkých a bolestivých bojů. Musel mít zdůvodněno, ve jménu čeho jako křesťan bojuje a proti čemu a zač bojuje. Nebylo pro něho maličností uposlechnout například rozkazu, že nikdo z významných účastníků se nesmí dostat živý do rukou gestapa. To znamenalo, že mohou nastat okolnosti, za kterých bude třeba se zbraní v ruce si proklestit cestu na svobodu – znamenalo to střilet, popřípadě být zastřelen. Mohlo to znamenat být zraněn a pak, mělo-li být uposlechnuto rozkazu, musel být člověk duchovně i mravně připraven na to nejhorší: vlastní rukou zemřít před očima gestapáků. Účastník odboje musel být mravně i duchovně připraven i na perzekuci své rodiny. (...) S tím vším se musel křesťan vyrovnat jako křesťan. Jaké to propasti a hlubiny! (...) Prostý věřící venkovský bratr tíhu a bolest duchovního zápasu křesťana v odboji vyjádřil slovy: To je sestoupení do pekel.*“¹⁶

Před podobnými pochybnostmi stáli katolíci po roce 1948. Záhy bylo totiž zřejmé, že komunisté nestrpí silnou nezávislou katolickou církev.¹⁷ Většina opatření proti církvím se realizovala již v zakladatelském období nového systému (tedy mezi lety 1949 a 1951). K oněm represivním krokům vůči církvi patřila snaha o jejich rozštěpení pomocí kolaborantských skupin – hnutí patriotů, sloučení řeckokatolické církve s pravoslávím, pozemková reforma, likvidace mužských a ženských řádů, přerušování vztahů s Vatikánem, církevní procesy, internace církevní hierarchie a proticírkevní zákony.

16► Milada ŠIMSOVÁ (ed.), *Prošli jsme v jeho síle. Evangelici v čase druhé světové války*. Praha 2003, s. 31–32. Citováno ze: Stanislava VODIČKOVÁ, *Střet idejí – křesťané v protinacistickém odboji. Formy odboje na příkladech duchovních a laiků*. In: *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací*. ÚSTR, Praha 2010.

17► Do roku 1952 měli komunisté rozdílný přístup k církvi katolické a k církvím evangelickým, v českém prostředí k českobratrským evangelíkům. Cílem byla eliminace vlivu katolické církve v rámci náboženského života a vytvoření národní církve. Od zmíněného roku zvolili komunisté taktiku celkové eliminace náboženství z veřejného života. Viz Ondřej MATĚJKA, „*Správný komunista má také být správným křesťanem, jako byli křesťané první.*“ *Vztah českobratrských evangeliků ke Komunistické straně Československa 1921–1970*. In: Jan KALOUS – Jiří KOCIAN, *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*. Praha 2012, s. 284–296.

K prvním procesům s kněžími a řeholníky docházelo už od poloviny roku 1948. Hlavními příčinami zatčení byla tehdy nařčení ze „zneužití kazatelny“ a z pomoci při útěku do „nepřátelské ciziny“. Nepřehledný je počet kněžských procesů, které se konaly někdy s jednotlivci, jindy se skupinami kněží a laiků. Tak například v převážně orelském procesu s paterem Antonínem Huvarem bylo v listopadu 1948 odsouzeno 34 osob celkem k 126 letům vězení.¹⁸ V první polovině padesátých let tak byla uvězněna téměř třetina celkového počtu kněží, většina na více než 10 let. K nejčastějším důvodů zatčení patřilo zveřejňování církevních dokumentů, které se vymezovaly vůči komunistické doktríně, tajné studium teologie, tajné kněžské svěcení a pomoc pronásledovaným osobám a jejich rodinám.¹⁹ K ilustraci slouží jeden z dokumentů komunistické rozvědky: *„Na věřící je dále působeno různými tiskovinami protistátního obsahu, ve kterých je různými citáty z bible otevřeně útočeno proti našemu zřízení. Nižší kněžstvo je vedeno k tomu, aby působilo na věřící všemi prostředky, které jsou k dispozici. Děje se to pomocí kazatelen, zpovědí, návštěvami v rodinách stoupenců katolické církve a podobně. Jejich působení se projevuje i v maření socializace vesnice a rozleptáváním JSZ (Jednotný svaz zemědělců). Počínají si velmi rafinovaným způsobem. Na příklad obrátí-li se zemědělci o radu, zda mají vstoupit do JZD, je jim odpovídáno, že sice proti družstvům nic nemají, ale aby tento krok dobře zvážili, že už jejich předkové dobře hospodařili a podobně.“*²⁰ Údajnou trestnou činnost kvalifikovaly soudy nejčastěji jako

18► Václav VAŠKO, *Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950*. Kostelní Vydří 2004, str. 197–199.

19► Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. 323, inv.j. 323-15-11, Kabinet StB materiálů. Seznam kněží, na které bylo podáno trestní oznámení.

Dostupné online na adrese: http://hurtado.rajce.idnes.cz/Seznam_knezi_na_ktere_bylo_podano_trestni_oznameni_1945-1950#DSCN0609.jpg. (stav k 1. 9. 2014).

Jiří Hanuš a Stanislav Balík uvádějí, že v letech 1948–1989 bylo v českých zemích vězněno přinejmenším 450 diecézních kněží. Tři kněží byli popraveni, nejméně dvacet šest duchovních řeholníků a řeholnic zemřelo v průběhu věznění. Na Slovensku bylo v letech 1948–1968 vězněno minimálně 302 diecézních kněží. Citováno z: Jan SYNEK, *Svobodni v nesvobodě. Náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Praha 2013, s. 22.

20► ABS, f. SF I. správy SNB, příloha k TRMV – Orientační zpráva o vatikánské špionáži (rok 1956).

Školení vatikánských špiónů :

Jako typický příklad method školení agentů ve Vatikánu uvádíme poznatky ze školení zatčeného ruskánce KONOPY.

Mimo theologii se v Russicum zdokonalují v ruském jazyce. Jako druhým předmětem je studium marxismu-leninismu. Dále byla ve značné míře věnována pozornost studiu dějin SSSR, spojené se studiem dějin církve a sovětské literatury.

Z děl klasiků bylo povinné studium Kapitálu, Manifest komunistické strany, Otázky leninismu, Marxismus, Koloniální a národnostní otázka, První čínská revoluce, Dějiny VKSb a jiné. Mimo to žáci Russica studují životopisy s.Stalina, s.Lenina a jiné. V knihovně ústavu byly stále k dispozici knihy ze sovětské beletrie, převážně od Gorkého a Ehreburga, denní tisk ze Sovětského svazu, který pravidelně docházel s dvou denním zpožděním.

Výchova byla zaměřena na budování ilegální práce v zemích mírového tábora. Veškeré přednášky a diskuse, které řídil sám lektor ústavu byly zaměřeny k vypěstování hluboké nenávisti k socialismu a hlavně k Sovětskému svazu.

O ilegální práci v Sovětském svazu a lidově demokratických zemích se během školení oficiálně nehovořilo, ovšem samotná výchova je důkazem, že frekventanti pro ilegální práci připravováni byli. Tak žáci v přednáškách a diskusích byli instruováni o organizování ilegálních kroužků. Kroužky se mají tvořit především z občanů, kteří nesouhlasí se socialismem. Konkrétním cílem kroužků má být získávání špiónážních zpráv pro Vatikán, podvracení budování socialismu a podobně.

Ovládnutí komunistické ideologie má orgánům vatikánské špiónáže především sloužit k činnosti mezi mládeží. V přednáškách a diskusích bylo frekventantům zdůrazňováno, že marx-leninská výchova v zemích mírového tábora je největší překážkou řím. kat.

velezradu, špionáž, napomáhání k trestnému činu nebo jeho neoznámení. Přehled o ilegálních skupinách, které byly souzeny na přelomu čtyřicátých a padesátých let, podává tzv. kartotéka „48“.²¹

Vzhledem k okolnosti, že katolická církev měla kromě pevné a dobře organizované struktury navíc sídlo své hlavy v zahraničí, v intencích myšlení komunistické moci se z ní potom nutně stala nepřátelská ideodiverzní organizace řízená vatikánským centrem. Skutečnost, že se tak mohutná celosvětová organizace svými vyznávanými hodnotovými a mravními konstantami otevřeně staví do opozice proti komunismu, byla pro představitele režimu nepřijatelná, a činnost církve tak v jejich představách postupně vyžrála ve špionáž. Vatikán se tudíž natrvalo stal důležitým objektem zájmu československé rozvědky, která se společným úsilím svých příslušníků i spolupracovníků intenzivně snažila monitorovat a zároveň co nejvíce omezovat vliv tohoto „centra“ na církev ve své zemi. Neustále byla vyvíjena iniciativa k infiltraci církevní hierarchie od vatikánského aparátu přes řády a řeholní kongregace až po farnosti, na níž se podílely i zpravodajské služby dalších zemí sovětského bloku, jež spolu pod moskevským vedením spolupracovaly.

Na jistá úskalí v historiografickém hodnocení postoje církevní hierarchie a stejně tak řadových věřících občanů ke komunistickému režimu upozornil slovenský historik Vladimír Varinský.²² Zatímco historická produkce před rokem 1989 hodnotila činnost náboženských skupin negativně a obviňovala je z protistátní činnosti, pro pozdější období je typickým znakem spíše „vyviňování“ jednotlivých osob z aktivit, za které byly odsouzeny, a jejich pasování do role pasivních obětí zločinného systému. V takovém hodnocení se odsouzení věřící stávají občany, kteří se v soukromí věnovali čistě náboženským záležitostem, nevykonávali žádnou proti-

21 ► Viz Petra GABRIELOVÁ, *Kartotéka akce „48“ a vyhodnocení tzv. protistátní činnosti členů Církve římskokatolické ve vybraných tzv. ilegálních skupinách*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek 9/2011. Praha 2011, s. 45–94.

22 ► Vladimír VARINSKÝ, *Protikomunistické aktivity profesora Kolakoviče a „Rodiny“*. In: Peter JAŠEK, *Protikomunistický odboj v střední a východní Evropě*. Bratislava 2012, str. 20–22.

zákonnou činnost a byli pouze uměle vytvořenou nepřátelskou skupinou při snaze komunistů ovládnout ideový prostor v Československu.

Při studiu shromážděných materiálů se však realita jeví mnohem složitější a prostor pro interpretaci je širší než mezi dvěma krajními body, tedy jednoznačně nepřátelskou, protistátní činností a čistě soukromými náboženskými aktivitami, které neměly za cíl poškodit režim. To lze doložit příkladem Katolické akce a s ní souvisejícího hnutí Křesťanské pracující/dělnické mládeže – JOC. Takovému vysvětlení odpovídala i výpověď Václava Vaška z roku 1954: *„Při řešení dalšího postupu v protistátní činnosti jsme vycházeli z toho, že nelze počítat v dohledné době s tím, že by došlo ke zvratu státního zřízení v ČSR a nebo že by došlo k válečnému konfliktu mezi USA, Sovětským svazem a státy lid. demokracií. Z těchto důvodů celá naše protistátní činnost byla připravována na dlouhou dobu a dlouhodobé úkoly, které se skládaly v důkladném prohloubení náboženské ideologie, aby v případě znemožnění kněžského úkonu byl dostatek lidí, kteří by ihned ilegálně mohli přijít na jejich místa.“*²³ V jiném procesu o vzájemném propojení některých organizací na církev vypovídala Vlasta Černá, která v letech 1946–1948 působila ve spolku Orel, a to ve funkci cvičitelky žactva. K této své činnosti poznamenala: *„Spolek Orel byl veden v Hor. Štěpánově v duchu (...) náboženském, na př. před každým cvičením v mé skupině se začínalo modlitbou.“*²⁴

V Československu existovalo mnoho dalších center náboženského života, kde bylo možné vykonávat aktivity mimo oficiální struktury. Unikátní postavení pak mezi nimi zaujímá činnost Felixe Marii Davídka, kterému se podařilo kolem sebe vychovávat v duchu křesťanského učení skupinu mladých lidí. Možností koexistence katolické církve s komunistickým režimem byly určeny již předchozím vývojem.

23 ► ABS, f. Vyšetřovací spis a. č. V-1716 MV.

24 ► ABS, f. Vyšetřovací spis a. č. V-3180 Brno, Zápis o výpovědi, 18. 10. 1950, s. 3.

Katolická církev a nové směry ve společnosti

Katolická církev se již od 19. století důsledně vyhraňovala vůči komunistické ideologii. Přesto se mezi věřícími našly skupiny lidí, kteří refletovali společenskou poptávku po socialismu a uvědomovali si určitý dluh katolické církve v této oblasti. V průběhu několika desetiletí se zdálo, že katolická církev se dostává ideově na okraj zájmu a budoucnost patří myšlenkovým proudům vůči ní nepřátelsky nastaveným: liberalismu a socialismu. Někteří autoři otevřeně píší o katolickém ghettu, kdy se církev jakoby uzavírala před vnějším světem. Tento „ideál uzavřenosti“ s nadsázkou popisuje M. C. Putna: „*Katolík by se měl narodit v katolické porodnici, chodit do katolické školy, ve spolku katolické mládeže si najít životní partnerku, pracovat v katolickém družstvu, číst pouze katolický tisk, stonat v katolické nemocnici a být pohřben – však víme kde.*“²⁵

Milníkem pro katolickou církev byla encyklika *Rerum novarum* z roku 1891, která se vypořádávala – i když se značným zpožděním – se sociální otázkou.²⁶ Bez ní by jen stěží vznikl model „dělnického faráře“, který se v průběhu 20. století rozšířil po celé Evropě. Encyklika kromě toho nastartovala mohutné křesťansko-sociální hnutí, které i přes opožděnost svého vzniku dokázalo přibrzdit tehdy nezadržitelně postupující vlnu socialistických a marxistických myšlenek. Nepochybně nebude pouhou shodou okolností, že marxistické strany nezvítězily po první světové válce v žádné katolické zemi, ale právě jen v Rusku, kde se křesťansko-sociální hnutí vůbec nerozvinulo.²⁷ Skeptický postoj k socialismu a komunismu se projevil i v encyklice *Quadragesimo anno* (1931), vydané o čtyřicet let později, kde však socialismus již není oním hlavním zlem a podle níž „*v některých bodech jeho učení mu lze dát za pravdu*“.

25► Martin C. PUTNA, *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*, Praha 1998, s. 72.

26► Pro text relevantní papežské encykliky jsou k dispozici na <http://www.kebrle.cz/>. (stav k 1. 9. 2014).

27► Martin C. PUTNA, *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*, s. 81.

Tato encyklika vedla v českém prostředí k hlubšímu ponoru do studia příbuznosti křesťanství a socialismu. Dokladem toho může být i kniha Leonharda Rabate *Od Krista k Marxovi*, jejíž předmluva k českému vydání je zakončena následovně: „*Pravé křesťanství a pravý socialismus nejen nejdou proti sobě, ale nevydrží odděleny od sebe. Musí se sloučit.*“²⁸ Jak lze sledovat na českém případě, ani oficiální dokument nezabránil tomu, aby po celé Evropě nevznikala mezi katolíky reformní hnutí s programem velice blízkým socialismu. Přitom se tomuto proudu některými svými koncepcemi přibližovali i někteří vlivní katoličtí intelektuálové typu Jacquese Maritaina.²⁹

Po skončení války se v prostředí českého politického katolicismu jednoznačně prosadil koncept křesťanského solidarismu, který může být definován jako „*směr odmítající socialismus i liberalismus orientovaný na všechny společenské vrstvy a doplněný národními aspekty s důrazem na parlamentní demokracii*“.³⁰ Po válce bylo stoupencům ČSL jasné, že vývoj směřuje k jednotě i v hospodářské soustavě. Již v úvodníku jedné z mála publikací, které v širší míře předkládaly pro zainteresované čtenáře informace o křesťanském solidarismu po roce 1945, se píše: „*odvracíme se od liberalistické libovůle a spějeme k společnosti – aspoň po hospodářské stránce – plánované a řízené*“.³¹

Svoji kritiku postavili na hodnotovém odsouzení „dehumanizace“ moderní doby a ztráty náboženských hodnot. Alternativu pro ně představovalo předválečné sociální učení katolické církve, ztělesněné encyklikami *Rerum novarum* a *Quadragesimo anno*. Výsledkem byla určitá komparace podobností liberalismu/kapitalismu se socialismem/komunismem a jejich společných chyb. „*Ba vypadá to skoro tak, jako by marxis-*

28 ► Tomáš VEBER, *Josef Plojhar – pronásledovatel nebo pronásledovaný?* In: *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*, Bratislava 2010, s. 665.

29 ► Petr FIALA, *Katolicismus a politika. O politické dimenzi katolicismu v postmoderní době*. Brno 1995, s. 123.

30 ► Miloš TRAPL, *Terminologie politického katolicismu*. In: Pavel MAREK (ed.), *Teorie a praxe politického katolicismu*. Brno 2009, s. 9.

31 ► Antonín PIMPER, *Křesťanský solidarismus*. Praha 1946.

*mus vznikl jen proto, aby zachránil právě ty nejhorší vlastnosti kapitalismu: hromadění hospodářské moci v několika málo rukou, mamutí závody, kde dělník je spíše strojem nebo součástíku běžícího pásu než člověkem, a hromadění zaměstnanectva v začouzených, nezdravých velkoměstech.*³²

Pojetím svobody a lidských práv měla katolická sociální nauka šanci oslovit posluchače s pravicovým cítěním. Protože však šlo o svobodu pod „zákonem lásky“, apelovala katolická sociální nauka na sociální spravedlnost a solidární cítění se slabšími. Není náhodou, že je v ní zdůrazněna „přednostní volba pro chudé“ a „priorita práce před kapitálem“: to vše jí dávalo šanci oslovit lidi, jimž „srdce bilo nalevo“.³³ Zatímco pro církevní hierarchie byly nezpochybnitelné kvůli své univerzálnosti, jejich využití v politické praxi je problematičtější, neboť je lze jen obtížně zařadit v rámci tehdejších kategorií. Přitom poválečná revoluční atmosféra podobnou jasnost vyžadovala.

Otázkou zůstávala samotná angažovanost křesťana v politice. V českém případě bylo zodpovězení této otázky o to složitější, že zde existovala neblahá vzpomínka na spojení oltáře a trůnu před vznikem republiky. V rámci celé Evropy zněla otázka: Může být uplatnění křesťanství vůbec řešením věcí vztahujících se k pozemským zájmům? Přestože na to již kladně odpověděli francouzští katolíci, ožehavé téma bylo stále přítomné. Nedostatečná definice vedla k vlastní interpretaci zakotvení křesťanských hodnot v politice. Není pochyby, že často docházelo k jejímu zneužití. Proto mohly existovat proudy křesťansko-liberální (Holandsko), křesťansko-marxistické (Polsko, Latinská Amerika), křesťansko-fašistické (Španělsko) či křesťansko-feudální (nostalgie po habsburské monarchii). Jedno jim však zůstávalo společné, a sice zdůrazňování přítomnosti mravních hodnot.

Projevovala se nedůvěra k novému poválečnému uspořádání, což vyplývalo už z charakteru církve jakožto zástupce konzervativního elementu ve společnosti. Ale až na výjimky v podobě skupin jednotlivých s margi-

32► Bohdan CHUDOBA, *Co je to křesťanská politika*. Praha 1947, s. 66.

33► Lubomír MLČOCH, *Zakopaná hřivna? Zbožné přání?* In: Listy 6/2005.

nálním významem se neobjevovala zásadní kritika a ani náznaky aktivity o prosazení vlastních alternativ. Katolická církev se *Manifestem katolického duchovenstva* přihlásila 2. června 1945 ke změnám, které se výrazně nelišily od košického vládního programu. Manifest se vyslovoval pro zásadní sociální reformu, jako nositele rozvoje viděl pracujícího člověka a s pokukem na cyrilometodějskou tradici se přimlouval za vytvoření nového společenství s bratrským Východem.³⁴ Charakteristické bylo vyčkávání, co udělá druhá strana, a snaha o oddálení konfliktu, který se však nakonec ukázal stejně nevyhnutelným.

Zatímco tradiční pravicový proud v církvi byl zdiskreditován a odstaven, na síle získaly levicové tendence. Především v Německu bylo na vzestupu radikální hnutí uvnitř katolické církve – levicový katolicismus. Svým způsobem se jednalo o konečné stadium vývoje, jenž započal někdy v první polovině 19. století u Lamennaise, pokračoval hnutím Sillon a činností dělnických kněží. Aby neopakovaly předchozí chyby, kdy se ocitly mimo hlavní dění kvůli tomu, že opovrhovaly vším „světským“, církev se na procesu probíhajících změn aktivně spolupodílely. Tím se do společnosti dostávalo povědomí, že církev nejsou něčím anachronickým, ale že naopak zapadají do kontextu doby, ve které chtějí plnit aktivní roli.

Přestože české země se nacházely ve vysokém stupni sekularizace, na základě dostupných údajů nelze bez hlubší analýzy akceptovat názory o tomto prostoru jako o baště bezvěrců a ateistů. Z více než 13,5 milionu všech obyvatel Československa bylo v roce 1921 bez náboženského vyznání pouze 724 000 osob (5,32 %), na Slovensku jen 0,23 %. O deset let později (při počtu 14,7 milionu) bylo bez vyznání na 854 000 občanů (5,8 %, na Slovensku 0,51 %). Po válce se počet obyvatel snížil na 12,7 milionu a bez vyznání bylo 766 000 obyvatel (6,5 %). Největší vliv měla církev římskokatolická (kolem 80 % obyvatelstva).³⁵

34 ► Stanislava VODIČKOVÁ, *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. Praha 2009, s. 128.

35 ► Karel KAPLAN, *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno 1993, s. 5.

Není sporu, že sociální dimenze plnila v sociální nauce katolické církve důležitou roli a tento význam ještě vzrostl po otřesné zkušenosti s oběma světovými válkami a po velké hospodářské krizi. To platilo i pro katolickou církev v Československu. Církev se díky této reflexi stávala otevřenější československé společnosti, schopnější konkurovat komunistické ideologii, na druhou stranu se to stalo příčinou pronásledování a eliminace jejích aktivit hlavně v dělnickém prostředí. Katolická církev v Československu ovšem netvořila jednotný názorový monolit, střetávaly se různé proudy a názory, jakým způsobem se vypořádat s komunistickým režimem a s jeho představou uspořádání společnosti. Nelze opominout ani tu skutečnost, že v rámci náboženského života zde působily mimořádné osobnosti, které se svým myšlením vymykaly z předem určených linií a dostávaly se do konfliktu i s oficiální církevní hierarchií.

Jedno z největších selhání katolické církve v moderní době, tedy nepodchycení dělnické třídy, která se přiklonila k marxismu, bylo stále diskutovaným tématem. Prokázalo se, že církev už nemůže konkurovat novým směrům „svoji“ ideou středověké spravedlivé společnosti, korporativismem a konzervatismem. Naopak se musela přizpůsobit době. Celý proces modernizace a „přizpůsobování“ byl završen druhým vatikánským koncillem v 60. letech minulého století. Počáteční smířlivý postoj k revolučnosti nových vlád byl dán i skutečností, že se v řadách komunistů a socialistů nacházela nemalá část katolíků. Katolická církev se tak stále pohybovala na rozmezí: na jedné straně si nemohla dovolit vystoupit proti komunistům, na straně druhé musela ke kooperaci s komunisty přistupovat opatrně, aby nečelila obviněním z kolaborace.

Hnutí Rodina a rozvoj náboženského života po roce 1945

Na východní straně po válce utvořené železné opony se na blízkost myšlenek socialismu a křesťanství odvolávala nikoliv nevýznamná část věřících. Někteří z nich později skončili v komunistických žalářích, jiní naopak kolaborovali s režimem v době, kdy bylo zřejmé, že sledovaným cí-

lem komunistů je odstranění vlivu církve na společnost. Oficiální politikou komunistického vedení se stalo rozštěpení katolické církve. Kromě tvrdých perzekučních opatření se v počáteční fázi počítalo s taktikou postavit „obyčejné“ věřící proti církevní hierarchii a zcela eliminovat vliv Vatikánu.

Obvinění z vyzvědačství pro papežský stát se stalo koloritem doby. Ve svých pamětech se k tomu o několik desítek let později vyjádřil Oto Mádr: *„Naše činnost byla kvalifikována jako velezrada a vyzvědačství. Ve skutečnosti to byl jen podzemní život církve v čase pronásledování. Pokud šlo o vyzvědačství, důsledně jsem tuto kvalifikaci odmítal, protože my jsme světová církev a máme své vedení v Římě. Od něho jsme byli násilím izolováni, což bylo těžké bezpráví a zločin ze strany režimu. Proto jsme hledali soukromé cesty, jak se s centrem v Římě spojit. Řím na to měl právo a my jsme měli povinnost ho informovat o tom, že žijeme a jak žijeme.“*³⁶ Za takových podmínek se komunistům nepodařilo vyvolat konflikt mezi hierarchií i nižšími duchovními, selhal rovněž pokus vytvořit „konkurenční“ národní katolickou církev.³⁷

Katolická církev si udržovala po roce 1945 v českých zemích 134 škol a na 30 internátů, přičemž výchovu kněží zajišťovaly tři teologické fakulty. Kromě toho církev disponovala rozsáhlou sítí náboženských periodik, po celé republice fungovalo množství náboženských organizací a tělovýchovných spolků. K nejdůležitějším složkám církevní působnosti na veřejnosti patřila Charita, která spravovala stovky sociálních ústavů.³⁸ Obnovil se i náboženský intelektuální život. Své aktivity opět zahájilo františkánské Studium catholicum a dominikáni obnovili tzv. akademické týdny. Na náboženském životě ve „třetí republice“ se významně podílela Svato-václavská liga a Sdružení katolické mládeže. Na rozdíl od Polska nebyla

36 ► Oto MÁDR, *V zápasech za Boží věc. Vzpomínky, texty a rozhovory*. Praha 2007, s. 79.

37 ► Viz Jaroslav CUHRA, *KSC, stát a římskokatolická církev (1948–1989)*. In: *Soudobé dějiny* 2-3/2001, ÚSD 2001, s. 272–273.

38 ► Karel KAPLAN, *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno 1993, str. 6.

v Československu zakázána Katolické akce³⁹, nicméně někteří její členové se perzekuci nevyhnuli.

Do tohoto obrazu rozvíjení náboženského života tak nezapadá tzv. Kolakovičova aféra, jež proběhla na konci roku 1945 a v jejímž důsledku byla část stoupenců Katolické akce pozatýkána. Otázka působení profesora Kolakoviče⁴⁰ v Československu poskytuje rozličné interpretace. Nepopíratelná je ta skutečnost, že činnost Kolakoviče vzbuzovala obavy komunistů z infiltrace křesťanského myšlení do českého prostředí. Kolakovičem budovaná síť osob podobného smýšlení, která pracovala v jistém utajení, byla v zájmu bezpečnostních složek. O tom, jaký vliv přisuzoval režim Kolakovičovým aktivitám, svědčí dokument rozvědky z druhé poloviny padesátých let. *„Do Československa byl v lednu 1944 vyslán osvědčený vatikánský špión KOLAKOVIČ, aby vybudoval ilegální špionážní síť pro pozdější potřebu. Je docela možné, že mimo KOLAKOVIČE bylo do Československa vysláno ještě několik osob, ale nemáme o tom konkrétních poznatků. KOLAKOVIČ v té době vybudoval velmi lehce řadu organizací, z nichž některé nazval ‚RODINA‘. KOLAKOVIČ působil v Československu i po osvobození v roce 1945, kdy rovněž pracoval špionážně. Mimo jiné organizoval katolickou mládež. Podle výpovědi KONOPY prý též pronikl do Sovětského svazu.“*⁴¹

Tezi o Kolakovičových aktivitách v poválečném období zčásti potvrzují bádání na Slovensku. Někteří badatelé přisuzují Kolakovičově činnosti nejenom náboženský, ale rovněž politický rozměr. Historik Vladimír Varinský v tomto ohledu odkazuje na výpovědi dalšího exponovaného člena „Rodiny“ Jozefa Vincena z let 1957–1959; ten popsal Rodinu *„jako subordinovanú organizáciu, ktorej členovia sa pripravovali na prechod do*

39► Katolická akce bylo označení pro účast laiků na církevní činnosti často pod vedením kněží a řeholníků, jejímž účelem bylo prosazovat katolická stanoviska ve společnosti. Tato hnutí podpořil v roce 1927 papež Pius XI. Jednou z nejznámějších skupin katolické akce byli tzv. jocisté (Jeunesse Ouvrière Chrétienne) pod vedením Josepha Cardinja.

40► Tomislav Kolakovič-Poglajen (1906–1981?) byl katolický kněz. Po roce 1945 působil krátce v Československu, kde v duchu Katolické akce zakládat tzv. Rodiny. V roce 1946 byl nucen Československo opustit.

41► ABS, f. SF I. správy SNB, příloha k TRMV – Orientační zpráva o vatikánské špionáži (rok 1956).

*illegality, prijímali kricie mená, učili sa konšpiratívnu prácu, jako šifrovať správy, jako sa ukrývať a konečne, jako sa správať počas výsluchov“.*⁴² Taková interpretace se liší od českého pohledu, který je formován především jedním z bývalých členů Rodiny Václavem Vaškem. Ten se o její činnosti vyjádřil po roce 1989 následovně: „*Pokusme se pročistit zrna od plev: Kolakovič skutečně založil ‚Rodiny‘, nebyly to však ‚ilegální skupiny‘ politického charakteru, ale kroužky Katolické akce s programem výlučně náboženským a vzdělávacím.*“⁴³ Vaško se snaží Rodiny zcela oprostít od politických snah a vtisknout jim ryze náboženský charakter. „*Ani tvrzení, že prof. Dr. Kolakovič zorganizoval ilegální skupiny, tzv. Rodiny, které štal proti socialistické ideologii, nemá reálný podklad. Prohlašujeme, že Rodiny byly orgány čistě Katolické akce schválené biskupským sborem a že pracovaly podle obecně známých metod moderního obrodného katolického belgicko-francouzského hnutí (...). Je nejvyšší čas, aby se začalo konečně rozlišovat mezi politickou a náboženskou akcí.*“⁴⁴

Problém politického zapojení je třeba nahlížet v širších souvislostech, které jsem předestřel v předchozím textu. Katolické prostředí po válce již nejde separovat od světa „časného“ a udržovat ho pouze ve světě „spirituálním“, jak to naznačil J. Maritain. Podstatou Maritainova myšlení bylo odlišení křesťanství jakožto univerzálního a nadčasového principu a křesťanstva, které se vždy rozvíjí v určité době a jistým způsobem je jí také podmíněno.⁴⁵ Integrovaný humanismus je v této souvislosti třeba chápat jako obranu politického pluralismu katolíků. Svým rozlišením sfér „nadčasové“ a „pozemské“ otevřel Maritain v katolické církvi novým způsobem otázku dělnické emancipace. Maritain totiž nemyslel pouze na pluralismus politický, ale obsahem měl být rovněž pluralismus ekonomický, sociální, a dokonce náboženský.⁴⁶

42 ► Vladimír VARINSKÝ, *Protikomunistické aktivity profesora Kolakoviče a „Rodiny“*, s. 24.

43 ► Václav VAŠKO, *Dům na skále 1. Církev zkoušená. 1945 – začátek 1945*. Kostelní Vydří 2004, s. 14.

44 ► Václav VAŠKO, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce I.*, Praha 1990, s. 101.

45 ► Jacques MARITAIN, *Integrovaný humanismus*. Řím 1967.

46 ► Gerd-Rainer HORN (ed.), *Left Catholicism. Catholics and Society in Western Europe at the Poin of Liberation*. Leuven 2001, s. 24.

Jedním z výsledků odlišnosti světa „spirituálního“ od světa „časného“ se stala potřeba angažovanosti katolíka. Po roce 1945 se často objevoval názor, a to nejen v komunistických periodikách, že by náboženství nemělo zasahovat do politiky. Podobné názory Maritain a jeho stoupenci odmítali, protože náboženství se nemůže „odbít“ jednou za týden bohoslužbou, neboť by to odporovalo jeho výše uvedené organičnosti. V tomto kontextu procesy s Katolickou akcí v padesátých letech dostávají jiný rozměr a samotné náboženské aktivity, i když v například v úzkém kruhu přátel, znamenají určité vymezení vůči režimu.

Komunistická bezpečnost poukazovala na nebezpečnost činnosti jocistických skupin, když připomínala, že *„operativní pracovníci (...) nedoceňují dosah nebezpečnosti této činnosti, vidí spíše náboženskou stránku věci, zatímco ve skutečnosti se jedná o nebezpečnou činnost vedenou plánovitě cizími rozvědkami za svržení moci dělnické třídy“*.⁴⁷

Dokument rozvědky se poměrně obsírně zabývá vnitřní organizací Rodiny. *„Ilegální organizace ‚RODINA‘ je ilegální buňka, jejíž členové mají získávat špionážní zprávy hospodářského a politického charakteru, získávat přehled o politickém zaměření osob jak na místě bydliště, tak i v zaměstnání a podobně. Hlavním úkolem všech členů je zakládání dílčích buněk ‚Rodiny‘, získávání nových členů, jejich výchova v duchu katolicismu a oddanosti k Vatikánu a podobně. Povinností každého člena buňky je zakládat a vychovávat dílčí kroužek. Spolehlivá osoba z dílčího kroužku je pak přijata do středu ‚Rodiny‘ a jsou na ni přeneseny povinnosti jako na řádného člena. Takto se ilegální organizace ‚Rodina‘ značně rozšiřuje i s dílčími kroužky. Vedoucí ‚Rodiny‘ se rovněž zaměřovali na podchycení a získání stoupenců katolické církve ve státním aparátu. Odsouzený člen ‚Rodiny‘ Vladimír JUKL o tom vyprávěl: ... v Košířích se sešel VAŠKO s KOLAKOVIČEM, od kterého jsem se dozvěděl, že VAŠKO dostal za úkol, aby se dostal do za-*

47 ► ABS, f. A 34, i.j. 1752, sign. Zkušenosti z boje proti ilegálním katolickým organizacím pracujícím metodou JOC mezi mládeží v Ostravském kraji, vypracováno Krajskou správou ministerstva vnitra Ostrava, 10. 2. 1962.

O D B O R VII
Č.j.1211/50-53

8.prosinec1953

60
118 16

Vyšetřovací odbor MV-RUŽYŇ

Předmět: KLOUBKOVÁ Milada - vyzvednutí věcí - zpráva.

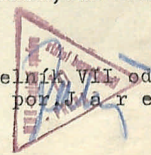
Dnešního dne byla provedena prohlídka skříně, na základě Vašeho příkazu, K l o u b k o v é Milady nar.23.7.1927, bytem Praha Košíře Nad Zámečkem čp.375/52 a vyzvednuty žádané brožury znějící "VIDĚT-SOUDIT-JEDNAT" "ANKETA" INFORMAČNÉ BROŽURY O JOC, "JAK ZAČÍT?", MŠE SVATÁ ŘECKOSLOVANSKÉHO OBŘADU", "SEDM SVÁTOSTÍ", RUSKÉ EVANGELIUM; různé letáky a brožury pojednávající o církvi.

Prohlídka byla provedena za přítomnosti rodičů jmenované, při čemž otec propukal několikrát v pláč, že dvakrát dával v sázku svůj život pro republiku a že nevěří v protistátní činnost své dcery.

Prohlídka proběhla jinak v klidu, bez zvláštních událostí.

Provedli: Lejnar
Pohnan

náčelník VII. odboru
por. J. A r e š.

DOKUMENT "A" č. 1.

na křídle 4 křídla

prvního fotoho se křídlem slouží jistou část
brevetu, podle níž jsou prováděny "mohutnější" úpravy.

19. IV. 1954.

Dr. Karel Hlavinka

*městnání na ministerstvo zahraničních věcí. Podle sdělení KOLAKOVIČE se měl VAŠKO hlásit na naše velvyslanectví v Moskvě a své funkce zneužít pro nepřátelskou činnost proti Sovětskému svazu...“.*⁴⁸ Hodnocení zaměřené na infiltraci do Sovětského svazu koresponduje s obžalobou některých členů Rodiny v procesu Malíková a spol. Členové se měli učit ruštinu, zpívat ruské lidové písně, hovořit o mentalitě sovětského obyvatelstva a rozebírat rusky psaný Nový zákon. Pozdější komunistická propaganda vysvětlovala činnost kroužku jako přípravu k provádění nepřátelské činnosti v Sovětském svazu.⁴⁹

Illegalitu buněk a organizační strukturu Rodiny popisuje ve výsledkových protokolech J. Vicen. Mělo se jednat o propracovanou organizační strukturu v čele s desetičlenným štábem, na který byly navázány profesně organizované primární buňky jakožto výkonný orgán štábu. V rámci svého prostředí bylo cílem jednotlivých vedoucích primárních buněk rozšířit působnost a vybudovat tzv. sekundární buňky. Mělo se jednat o nábožensky uvědomělé osoby, které měly ve svém okolí šířit program Rodiny. Posledním článkem celého řetězce dle výpovědi byly terciární buňky. Tyto buňky měly samostatné pole působnosti, kdy u nich mělo být pouze povědomí o existenci společenství typu Rodina. Jejich cílem se staly aktivity mezi pracujícími v různých oborech tak, aby je chránili před vlivem komunismu.⁵⁰

Protikomunistické aktivity katolického laikátu

Působení Kolakoviče v českých zemích v prvních poválečných měsících se zaměřovalo především na podporu proudu tzv. francouzského katolicismu, jehož reflexe nebyla ve zdejším prostředí na vysoké úrovni. Cílem měla být recepce zažitých principů, jakými disponovaly laické sku-

48 ► ABS, f. SF I. správy SNB, příloha k TRMV – Orientační zpráva o vatikánské špionáži (rok 1956).

49 ► ABS, f. Vyšetřovací spisy, a. č. V-1716 MV.

50 ► Vladimír VARINSKÝ, *Protikomunistické aktivity profesora Kolakoviče a „Rodiny“*, str. 24–25.

piny typu JOC, do českého prostředí. Vzhledem ke specifickému postavení českého katolicismu se Kolakovičovi v rámci těchto aktivit nepodařilo proniknout do dělnického prostředí. Soustředil se tak na utváření „náboženských“ skupin v rámci úzkého kruhu inteligence.

Jocistické aktivity, mezi něž patřila činnost Rodiny, byly řazeny do skupin vnějšího apoštolátu. Jakou hrozbu představovaly takové aktivity pro komunistický režim, uvádí zpráva z roku 1962: „*měly probudit nebo oživit náboženské cítění a hlavně je (široké vrstvy obyvatelstva – pozn. autora) odvádět od socialistického budování, od zapojování do politických masových organizací, nepřátelsky je naladovat vůči státnímu zřízení a šířit mezi nimi protimarxistickou propagandu*“.⁵¹ Zpráva také zaznamenává způsoby činnosti jocistických organizací: „*Metoda jocistů je metodou, jak získávat mladé příslušníky dělnické třídy všemi prostředky, které jsou okamžitě k dispozici – slovem, tiskem, individuální i kolektivní diskusí*“.⁵²

V podobném duchu se nese i zpráva, kterou vypracovala komunistická rozvědka již o šest let dříve: „*Je (JOC – pozn. autora) jednou z nejnebezpečnějších katolických mezinárodních organizací. Členové této organizace v Československu provádí nábor mládeže do tzv. kulturních kroužků, jejichž vedením jsou pověřováni kněží. Ti se snaží mládež získávat k věrnosti pro Vatikán, nabádají ji k odporu proti republice a podobně. Kněží, vedoucí kroužků využívají mládeže též ze zpravodajského hlediska, pomocí tzv. anket, kde mimo náboženské otázky jsou mladí lidé dotazováni i na okolnosti týkající se jejich zaměstnání, výroby a pod. Odsouzený František ONDRÁŠ o tom vypověděl: „...účelem ankety bylo získávání špiónážních zpráv, jak ze škol, tak i z dílen a velkých závodů a tyto sdělovat vedoucím členům kroužku /JOC/. Illegální kroužky, jejichž vedoucí měli spojení do Říma, byly*

51 ► ABS, f. A 34, i. j. 1752, sign. Zkušenosti z boje proti ilegálním katolickým organizacím pracujícím metodou JOC mezi mládeží v Ostravském kraji, vypracováno Krajskou správou ministerstva vnitra Ostrava, 10. 2. 1962.

52 ► Tamtéž.

středisky pro získávání špionážních zpráv pro Vatikán'. Na věřící je dále působeno různými tiskovinami protistátního obsahu, ve kterých je různými citáty z bible otevřeně útočeno proti našemu zřízení.“⁵³ Úřady uváděly, že další formou nepřátelské činnosti bylo rozmnožování „nepřátelské literatury (...), jde o literaturu, která je v rozporu s vědeckým světovým názorem a hrubě uráží lidově demokratické zřízení“.⁵⁴

Postup režimu ke Katolické akci ilustruje obvinění jednoho z členů Pavla Hanče, kterému obžaloba kladla za vinu, „že se aktivně účastnil aktivit České ligy akademické (kroužek katolických laiků působící na pedagogické fakultě Karlovy univerzity), kterážto byla označena za ilegální organizaci. K této činnosti měl dále propůjčovat svůj byt. Rovněž měl vystupovat proti mládežnickým organizacím, šířit „štvavou kampaň proti lidově-demokratickému zřízení“ a finančně přispívat na rodiny vězněných osob. Hanč měl získávat pro Katolickou akci další členy a aktivně mezi ně šířit literaturu, která sice nebyla do rozkolu katolické církve a komunistického režimu v červnu 1949 formálně zakázána, nicméně byla protikomunisticky zaměřena. V letech 1948 až 1949 šířil pastýřské listy, encykliky Pia XI., cyklostylované překlady od J. Maritaina, L. J. Lebreta, D. Pecky, A. Pavelky a B. Chudoby, přičemž nešlo primárně o náboženské spisy“.⁵⁵

Při hodnocení činnosti tzv. ilegálních skupin s náboženským zaměřením lze vysledovat, že komunistické bezpečnostní složky se neorientovaly v církevních strukturách a měly problém rozlišit obecně fenomén jocismu od aktivit Rodin. Osoby obviněné z napojení na Katolickou akci tak většinou automaticky dostaly „nálepku“ odpůrců režimu řízených Vatikánem bez další specifikace vykonávaných činností. Proto je někdy obtížné rozpoznat „procesy se členy rozličných sdružení, která nebyla přímo

53 ► ABS, f. SF I. správy SNB, příloha k TRMV – Orientační zpráva o vatikánské špionáži (rok 1956).

54 ► ABS, f. A 34, i. j. 1752, sign. Zkušenosti z boje proti ilegálním katolickým organizacím pracujícím metodou JOC mezi mládeží v Ostravském kraji, vypracováno Krajskou správou ministerstva vnitra Ostrava, 10. 2. 1962.

55 ► ABS, f. Vyšetřovací spisy, a. č. V-1716 MV, mapa č. 1, s. 282–285.

součástí církve, ale která se hlásila k učení katolické církve (např. orelské procesy, procesy se členy Československé strany lidové a Křesťansko demokratické strany, soudní procesy s vedoucími a členy katolických skautských oddílů apod.)“.⁵⁶ Složitá „uchopitelnost“ hnutí Katolické akce v církvi ze strany bezpečnostních složek byla výsledkem možnosti samostatné práce bez potřeby přímého spojení s církevní hierarchií. Tím se zmenšovala i rizika možného odhalení.

Právě ve zmíněném procesu Jitka Malíková a spol. se protíná více rovin „protistátní činnosti“ dle kategorizace komunistů. Hlavní pozornost vyšetřování směřovala k založení tzv. učitelského kroužku Katolické akce, v němž se scházeli učitelé z různých pražských i mimopražských škol. Schůzky kroužku se konaly v prostorách voršilského kláštera, později v bytech jednotlivých členů. Hlavní činnost členů kroužku spočívala v odrazování žáků od vstupu do Pionýra či ČSM, odmítání učení podle nových učebních stanov a zakládání žákovských kroužků Katolické akce.⁵⁷ Aktivita kroužku měly pokračovat i po červnu 1949, kdy byla Katolická akce zakázána a její majetek byl předán organizaci založené pod dohledem KSČ, za účasti tzv. pokrokových kněží. V srpnu 1951 proběhl první proces se členy potlačované Katolické akce nazvaný Valena a spol., který komunistické soudy komentovaly následovně: „Obvinění jsou vesměs přísluhovači nejvyšších představitelů římskokatolické církve. Jsou to ti, kteří v druhé řadě vyčkávali, a nebyli tedy kompromitováni a odhaleni spolu s představiteli řádů a pomahači biskupů. Tím více však rozvinuli svoje síly ve chvíli, kdy se stali ústřední základnou ilegálního boje. Tak obviněný dr. Valena převzal v podstatě špiónážní úkoly již odsouzeného zločince, provinciála jezuitského řádu Šilhana a stal se hlavou vatikánské špiónáže v ČSR.“⁵⁸

56► Petra GABRIELOVÁ, *Kartotéka akce „48“ a vyhodnocení tzv. protistátní činnosti členů Církve římskokatolické ve vybraných tzv. ilegálních skupinách*, s. 58.

57► ABS, f. Vyšetřovací spisy, a. č. V-1716 MV.

58► Po únoru 1948 bylo přes dvě stě členů Katolické akce odsouzeno k mnoha letům vězení. Více k procesům se členy Katolické akce Václav VAŠKO, *Procesy s Katolickou akcí*. In: STŘÍBRNÝ Jan (ed.), *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní Vydří 2002, str. 39–70. K procesu s Františkem Valenou viz Danica VALENOVÁ, *Nic nedává, kdo nedává sám sebe. Deník 1945–1960*. Praha 2012.

K dalším obviněním patřilo zapojení do České ligy akademické na pedagogické fakultě, členství v tzv. východním kroužku, který měl připravovat členy na nepřátelskou činnost v Sovětském svazu, vytvoření tajného kroužku učitelů, povědomí o existenci formující se Křesťansko-demokratické strany na Hořicku, uspořádání sbírky pro rodiny zatčených členů Katolické akce.⁵⁹ Členové kroužku dále prostřednictvím tzv. anket získávali informace o veřejném mínění ve svém okolí, o postoji studentů k socialistickému zřízení, ke kolektivizaci a znárodnování.

Dalším „ukázkovým“ příkladem formy odporu v rámci jocistických aktivit je případ Josefa Kacálka. Ten přišel v roce 1947 jako římskokatolický duchovní na faru do Nové Paky. Současně se zde zapojil do tamějšího skautského hnutí, ve kterém působil již od roku 1945. Po komunistickém převratu v únoru 1948 měl odmítat slučování Skauta s Československým svazem mládeže (ČSM) a údajně trval na tom, aby oddíly dále fungovaly samostatně. V tomto směru měl být v kontaktu i s dalšími osobami. Mimo to působil Josef Kacálek jako vzdělavatel Orla a řadový člen Československé strany lidové. Státní bezpečnost se o faráře Josefa Kacálka zajímala již koncem roku 1948, kdy měl rozšiřovat „nepravdivé“ výroky a zprávy týkající se tehdejšího ministra zdravotnictví Josefa Plojgara. Josef Kacálek opsal „Dopis československé veřejnosti“ a „Svazu bojovníků za svobodu“ podepsané arcibiskupem Josefem Beranem a zveřejnil je ve vývěsní skřínce na farním úřadě v Nové Pace. Následně byl odsouzen k podmíněnému trestu v trvání tří měsíců. Podle výsledku ostatních osob v procesu měl být Josef Kacálek účasten práce v jocistickém hnutí a v duchu organizace JOC měl také přednášet na schůzkách ústředního krajského kroužku a na tzv. duchovních dnech, kde např. vyzýval mládež, aby nevstupovala do ČSM. Rozšiřoval tzv. ankety, tedy dotazníky, podle kterých mělo být zkoumáno mínění mládeže, a během této činnosti předčítal zakázané pastýřské listy.⁶⁰

59 ► ABS, f. Vyšetřovací spisy, a. č. V-1716 MV.

60 ► ABS, f. Vyšetřovací spisy, a. č. V-776 HK, osobní svazek Kacálek.

ČVS:

2

PROTOKOL

o zatčení* - ~~o vyšetřování prozatímní vazby*~~

V Poniklé-osada Zabylí čp.124 dne 29.dubna 1959 o 4.30 hod.
byl zatčen podle §§ 75, 76 tr. ř.* ~~o vyšetřování prozatímní vazby podle § 77 tr. ř.*~~

K A C Á L E K Josef, nar.29.1.1922 Výprachtice, okr.Lanškroun,
(jméno, příjmení, data a místo narození)

dřívější jméno a příjmení
bydliště illegální úkryt u Josefa PACHOLÍKA v Poniklé-osada Zabylí čp.124.
přechodné bydliště ./.
zaměstnání dřívější - rynský duchovní řím.kat.církve
místo zaměstnání jako administrátor v Dolní Bráně, okr.Vrchlabí do r.1950
státní příslušnost čsl. národnost česká stav svobodný
rodiče a jejich bydliště Marie, bytem Jablonné nad Orlicí, Nádražní ul.

důvody: Josef KACÁLEK se ukrývá od roku 1951 před zatčením s protistátní činností. Zatčen byl napodkladě vyhlášeného celostátního pátrání ze dne 26.10.1951

Současně byla ve smyslu § 91 tr. ř. provedena osobní prohlídka
provedl: npor.Alois Doubrava za přítomnosti: dplk.Droga J.a npo.Vaize K.
při které bylo nalezeno (popis věcí)
různé písemnosti
2 odznaky organizace JOC

Josef Kacálek
osoba obviněná

svědek

17.9.1959
orgán provádějící zatčení*

*) nehodící se škrtnout!
MV č. skl. 41

3

Počátky podzemní církve

Osobností z prostředí katolického duchovenstva, které se postavily proti totalitě, bylo skutečně velké množství. Mezi jednu z nejvýznamnějších patří i Felix Maria Davídek, český katolický kněz, tajně vysvěcený biskup a zakladatel rozsáhlého společenství tzv. podzemní církve Koinótés. Osobnosti a aktivitám Felixe Marii Davídka bylo po roce 1989 v českém prostředí věnováno několik publikací a článků,⁶¹ nicméně jeho protirežimní činnosti, zejména v padesátých letech minulého století, nebyla doposud věnována dostatečná pozornost. Archivní dokumenty bývalých bezpečnostních složek státu z uvedeného období jsou tak pochopitelně jedním z klíčových pramenů, které poskytují informace, bez nichž by obraz této osobnosti – dodnes do jisté míry kontroverzně přijímané – nebyl úplný.

F. M. Davídek studoval v letech 1940–1945 na brněnském diecézním bohosloveckém učilišti, vzdělával se v cizích jazycích a medicíně, tedy oblastech, které považoval za potřebné pro misijní činnost, jíž se chtěl v budoucnu věnovat. Právě v době protektorátu (zhruba od r. 1942) v něm začala klíčit myšlenka založit „katolickou univerzitu“, která by umožnila studovat teologii mužům, kterým německá okupace znemožnila dosáhnout středoškolského vzdělání. Tato vize jej již neopustila a výrazně ovlivnila i jeho pozdější život.

Po vysvěcení na kněze v létě 1945 F. M. Davídek v brněnské diecézi zůstal a byl povolán jako kooperátor (kaplan, farní vikář) do obce Horní Štěpánov. Z titulu své funkce byl spolupracovníkem tamního faráře, společně s ním pracoval v pastorační službě a později byl sám ustaven jako správce farnosti. Jako odborník Československé strany lidové (ČSL) byl v těchto letech zvolen do místního národního výboru (MNV), kde zastával „*správní funkce: předseda kulturní komise, předseda MOR, předseda pro stavbu Újezdní měšťanské školy (...) a správce osvětové lidové školy*“.⁶² V místní

61 ► Srov. např. Petr FIALA – Jiří HANUŠ, *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno 1999.

62 ► ABS, f. Vyšetřovací spisy, a. č. V–3180 BR, Zápis o výpovědi, 26. 10. 1950, s. 1.

pobožce katolické tělocvičné jednoty ČSL Orel byl léta činný jako duchovní rádce.⁶³

Již v roce 1947 založil F. M. Davídek „tzv. *Athenaeum Catholicum* s prozatímním sídlem v Hor. Štěpánově“.⁶⁴ Po svém pozdějším zatčení k tomuto vypověděl: „účelem bylo vychovávat řadu vědeckých pracovníků z oboru filosofie a ethnologie a po probační době získat schválení jako církevní univerzita i schválení státní. Chtěl jsem, aby moje fakulta napodobila Katolickou universitu v Lublině, Paříži atd. (...) Při mojí fakultě fungoval ještě kurs maturitních přípravek, kde byli připravováni místní studenti a studenti z okolí, převážně v zaměstnání. Přednášelo se až do doby mé illegality. (...) Indexy, diplomy a razítka byly obstarávány legální cestou (...). Na financování ATHENEA jsem nepřijímal prostředky od žádné společnosti ani od soukromých osob“.⁶⁵ Přednášky probíhaly v domě u Davídkových přátel a do okruhu lidí, kteří jezdili na jeho „fakultu“ přednášet, patřila řada vzdělanců, kteří působili jako učitelé, administrátoři apod. K samotnému studiu si dle svých slov F. M. Davídek vybíral osoby nábožensky založené a spolehlivé, jimž plně důvěřoval.

Davídek sám později vypověděl, že tyto své pedagogické aktivity nehlásil státním úřadům, a to ani politickým, ani školským, neboť si byl vědom, že by státní uznání „za dnešního zřízení“ nedostal, a že ví, že „celková jeho činnost se považuje za ilegální“.⁶⁶ Vypověděl, že na zahajovací přednášce „klasifikoval únorové události jako nedemokratické, že se nastoluje policejní režim, z čehož vyplývá, že bude nutné tolik ostražitosti jako v době nesvobody.“ Dle jeho slov i on, stejně jako většina demokraticky smýšlejících občanů, byl přesvědčen, že vznikne domácí odboj v čele s osobami z polického života, které nyní nemohly být činné, a poté „zakročí blok západních (...) států“ a zvrátí politický vývoj v zemi.⁶⁷ Do osnov

63 ► Tamtéž.

64 ► Tamtéž, s. 3.

65 ► Tamtéž.

66 ► Tamtéž, s. 7.

67 ► ABS, f. Vyšetřovací spisy, a. č. V-3180 BR, Zápis o výpovědi, 26. 10. 1950, s. 7.

studia patřila pro první ročník „trimestrální přednáška s povinnou účastí ‚Křesťanský světový názor‘, kde byla vedena kritika marx-leninismu, a to negativně“.⁶⁸ Je zcela nepochybné, že tento soubor přednášek vycházel zejména ze stejnojmenné eseje, jíž byl Davídek autorem a již sepsal již v roce 1945.⁶⁹ Text, který reprezentuje jeho postoj k totalitním systémům jako takovým, stihl ještě v roce 1948 vydat tiskem. V jeho závěrečné části „*ukazuje na význam křesťanského názoru pro společnost, zejména v protikladu k jakémukoli druhu totality (režim fašistický či marxistický) a k tzv. socialistickému řádu*“.⁷⁰

O Davídkově výukové činnosti věděl brněnský biskup Karel Skoupý, který však s tímto nesouhlasil a dle Davídkovy domněnky jej v říjnu 1949 i proto, aby tyto jeho aktivity výrazně omezil, přeložil z Horního Štěpánova do zhruba 100 km vzdálených Petrovic.

Davídkovy aktivity však pozornosti Státní bezpečnosti a místních úřadů neunikly. F. M. Davídek k tomu později vypověděl, že již v době únorových událostí „*pozoroval, že je neznámými osobami sledován*“. Sledování mělo dle něho trvat nejméně do zimy 1949: „*Sledování mé osoby jsem pokládal za politické, a proto jsem se snažil co nejvíce uniknout pozornosti a (...) chodil jsem humny a večer. (...) Těž jsem věděl, že jsou pozorováni moji žáci a některé osoby mně blízké (...). V tuto dobu jsem dostával informace, co bylo o mé osobě mluveno na schůzích KSČ v Hor. Štěpánově. Tyto informace byly všeobecně známé a obyčejně mně je sdělilo více osob, aniž bych je o toto žádal. Také je mně známo, že několikrát byli pro mě příslušníci SNB Mor. Krumlov a Miroslavi, a to v době mé nepřítomnosti, na faře v Petrovicích. Kromě toho mě též několikrát hledali příslušníci SNB ze Šebetova (...). Z těchto případů mně bylo naprosto jasné, že se jedná o moje zatčení v důsledku mojich nesrovnalostí, které jsem měl proti dnešnímu re-*

68 ► Tamtéž.

69 ► K tomuto srov. Petr FIALA – Jiří HANUŠ, *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno 1999, s. 35.

70 ► Tamtéž, s. 38.

žimu. Nezáčastnil jsem se též schůze kněží v Mor. Krumlově, neboť jsem se držel instrukcí vydaných biskupy v ČSR a sám osobně jsem byl proti dohodě církve se státem.“⁷¹

V obci Petrovice se však F. M. Davídek zdržoval pouze v neděli, zbývajících dní trávil v Horním Štěpánově, kde si pronajal byt a i přes zřejmý nesouhlas brněnského biskupa se dál věnoval svým tamějším aktivitám. O těch informoval i litoměřického biskupa Štěpána Trochtu, který na rozdíl od svého brněnského protějšku Davídkovu aktivitu přijímal lépe. Davídek mu dle své pozdější výpovědi „*přislíbil, že mu do litoměřického semináře (...) některé své frekventanty dodá*“.⁷² V této spolupráci lze, i s ohledem na Davídkovo další působení po propuštění z vězení v roce 1964, spatřovat jeho snahu připravit možné adepty kněžství, kteří by pak personálně posílili tzv. skrytou církev, která v Československu vznikala nejpozději od března 1949. Je nasnadě, že F. M. Davídek se postupem času v rámci svého katolického Athenea zcela jistě snažil poskytnout alternativu ke stávajícímu bohosloveckému vzdělávání, které bylo již od únorových událostí stále silněji pod dohledem komunistického aparátu, až mu bylo podřízeno úplně. Právě v říjnu 1949, kdy nejpozději je v uvedených souvislostech doložen Davídkův kontakt se Š. Trochou, byly přijaty dva tzv. církevní zákony, které formálně stvrdily definitivní kontrolu komunistického režimu nad životem církví a náboženských společností v Československu.⁷³

Začátky tzv. skryté církve v Československu jsou s osobností Š. Trochty nerozlučně spjaty. Š. Trochta během své návštěvy Říma převzal již v prosinci 1948 od papeže tzv. mexické fakulty. Jednalo se o soubor dispensí,

71 ► ABS, f. Vyšetřovací spisy, V–3180 BR, Zápis o výpovědi, 26. 10. 1950, s. 9–10.

72 ► Tamtéž, s. 6.

73 ► První zákon č. 217/49 Sb. byl nazván *zákon, kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní*, druhý zákon č. 218/49 Sb. nesl název *zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností*. Státní úřad pro věci církevní byl centrálním úřadem, který se staral o kontrolu církví. Mimo tento úřad působili tzv. církevní tajemníci, tedy zaměstnanci církevních odborů jednotlivých národních výborů. Ti se starali o kontrolu všech duchovních v okresu či kraji, udělovali státní souhlas nižším duchovním, navrhovali je k mimořádným finančním odměnám, povolovali kázání duchovních z jiných okresů apod. O dění ve svěřené oblasti informovali církevní tajemníci poté zpětně Státní úřad pro věci církevní.

kterými papež uděluje na přechodnou dobu kněžím a biskupům právo provádět samostatně úkony, které by jinak podle církevního kodexu podléhaly schválení jejich nadřízených. Mexické fakulty byly používány v situacích, kdy církev v dané oblasti trpěla pronásledováním a dodržování běžných postupů v ilegalitě by ohrožovalo životy a funkčnost církevních struktur. V letech 1948–1949 byl Trochta mluvčím katolické biskupské konference při jednání s komunistickou vládou a nejpozději od března 1949, kdy bylo přerušeno jednání se státem, začal vytvářet ve své diecézi základy podzemních struktur.⁷⁴ Po vyhlášení tzv. Katolické akce založené komunisty ke dni 10. 6. 1949 reagovala církev okamžitě. Jen o několik dnů později vystoupili biskupové s pastýřským listem *Hlas biskupů a ordinářů v hodině velké zkoušky*, v němž zhodnotili tehdejší tristní situaci: veškerá katolická periodika byla zakázána, náboženské knihy cenzurovány a téměř všechny církevní školy zrušeny.⁷⁵ Š. Trochta pastýřský list biskupů osobně veřejně přečetl, ačkoliv jej státní úřady zakázaly, a podnikl opatření, aby byl čten v maximálním množství kostelů. V červenci 1949 pak vydal směrnicí, kterou určil svého nástupce pro případ, že by byl zatčen, a začal vybraným kněžím a vikářům udělovat zvláštní zmocnění podle papežských dispensí.⁷⁶

74► Vzniklá tajná církevní struktura se dnes obecně nazývá „skrytá církev“ nebo také „podzemní církev“. Do první vlny tajně (tj. neveřejně a bez nutného státního souhlasu) vysvěcených biskupů v letech 1949–1950 patřili František Tomášek pro olomouckou diecézi (světitel Josef Matocha), Karel Otčenášek pro královéhradeckou diecézi (světitel Mořic Pícha), Ladislav Hlad pro pražskou diecézi (světitel Štěpán Trochta). Komunistický režim použil ve vykonstruovaných procesech písemné kopie tzv. mexických fakult jako corpus delicti proti církvi a jejím hodnostářům. Mělo se jednat o „*tajné instrukce Vatikánu k rozvracení lidové demokratického zřízení*“.

75► Celý text pastýřského listu je dostupný on-line, viz např. <http://home.tiscali.cz/farnostkyjov/soubory/hlas.htm>. (stav k 1. 9. 2014).

76► Š. Trochta byl zatčen v roce 1953 a později odsouzen k trestu odnětí svobody v délce 25 let, ztrátě majetku, ztrátě čestných práv občanských a dalším trestům. V květnu 1960 byl propuštěn v rámci prezidentské amnestie, bylo mu nadále znemožněno vykonávat biskupský i kněžský úřad a živil se jako dělník. Navzdory tomu vysvětlil tajně několik kněžím. V roce 1968 byl rehabilitován a byl znovu uveden do biskupského úřadu. V dubnu 1974 podlehl Š. Trochta následkům rozsáhlé mrtvice, která jej postihla po několikahodinové vyčerpávajícím jednání, jež si na něm vynutil tehdejší krajský církevní úředník v Litoměřicích Karel Dlabal. Dlabal byl dle svědků opilý, během jednání na již v té době těžce nemocného Trochtu křičel, vulgárně mu nadával a vyhrožoval mu. K osobnosti Š. Trochty podrobněji viz např. Jiří KUČERA (ed.), *Vyznavač a mučedník Štěpán Trochta*. Portál, Praha 2006.

Pro úplnost a pochopení všech souvislostí je nutno dodat, že ke dni 1. července 1949 vydala Posvátná kongregace Svatého Oficia exkomunikační dekret, který se vztahoval na věřící, kteří vyznávají materialistické a protikřesťanské učení komunistů, a zejména na ty, kteří ho hájí a propagují, což bylo cíleno zejména na členy a podporovatele KSČ.

Jak již bylo výše zmíněno, F. M. Davídek byl z rozhodnutí brněnského biskupa přeložen ze svého původního působišť v říjnu 1949, a to „v situaci, kdy si nová totalitní moc stále pozorněji všímala (jeho – pozn. aut.) pro ni nebezpečné pastorační aktivity“.⁷⁷ Pod dohledem místních funkcionářů a bezpečnostních orgánů byl Davídek a někteří lidé z jeho okolí skutečně zřejmě již od roku 1948, dle dochované agenturní zprávy zcela jistě od července 1949.⁷⁸ Ve zprávě předané bezpečnostním složkám pracovníky MNV se k osobě Davídka uvádí: „*Politicky jest značně vyhraněný. Z kazatelný zvláště v předúnorové době si dělal politickou tribunu. Agitoval silně pro lidovou stranu, štvál proti KSČ, vládě – ministrům. Těsně před únorovými událostmi bylo jeho kázání tak vyhraněné a štvavé, že se to i lidovcům a věřícím nelíbilo. (...) S mládeží bývalého Orla udržoval styky v jejich spolkové místnosti, kterou zřídili z vojenského baráku.*“⁷⁹ Následoval výčet osob z knězova okolí, jejich charakteristika, povolání a další informace, včetně té, že „*Davídek je denně navštěvuje a dělá jim přednášky*“. Dle názoru informátorů byli navíc buď Davídek, nebo jeho studenti domnělými pachateli vytlučení okna budovy místního MNV a skříňky KSČ.⁸⁰

O názorové orientaci F. M. Davídka a jeho činnosti proti komunistickému totalitnímu režimu svědčí celá řada dokumentů, které se dochovaly v archivních fondech bývalých bezpečnostních složek. Davídek, který byl za své postoje a aktivity nakonec skutečně zatčen, v rámci výsledků vypověděl, že se těsně před únorovými událostmi vzdal všech veřejných funkcí,

77 ▶ Petr FIALA – Jiří HANUŠ: *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno 1999, s. 38.

78 ▶ Srov. ABS, f. Vyšetřovací spisy, a. č. V-3180 BR, Úřední záznam, 29. 7. 1949, s. 1–3.

79 ▶ Srov. tamtéž, s. 2.

80 ▶ Tamtéž.

neboť s nimi nesouhlasil.⁸¹ Dění v únoru 1948 komentoval dle výslechového protokolu slovy: „*převzetí státní moci dělnickou třídou jsem považoval za málo demokratické, proto jsem s tímto nesouhlasil a v tomto jsem viděl určité politické násilí. K tomu pak ještě přistoupila osobní kampaň proti mně a vzpomínám si, že ani jedna politická schůze na okrese mor. třebovském neobešla se bez prudkých invektiv na moji osobu. Sám jsem si tehdy na to stěžoval na veřejné schůzi kněží všech církví na ONV v Mor. Třebové tehdejšímu předsedovi ONV Dr. Valvodovi*“.⁸²

Pokud se týká Davídkových kázání při mších, sám vypověděl, že místní občané je považovali „za politická“.⁸³ Uvedl, že jeho „*kázání v kostele před únorem 1948 (...) bylo v několika případech zaměřeno proti jednotné škole a zestátnění církevního školství, s čímž (...) nesouhlasil. Rovněž tak (...) se zaměřoval na místní funkcionáře a veřejně projevoval nesouhlas s jejich politickou linií*“.⁸⁴ Jedna z osob, které byly později v souvislosti s Davídkem vyslýchány, uvedla, že „*Dr. Davídek jako řím. kat. kněz v době únorových událostí rozšiřoval a kázal v kostele v Hor. Štěpánově řeči, které byly zaměřeny proti dnešnímu lid. dem. zřízení. Z tohoto důvodu byl u místních veřejných funkcionářů v malé oblibě*“.⁸⁵

Co však vedle Davídkových kázání provokovalo místní komunistické funkcionáře rovněž, byla jeho „lékařská praxe“. Z hlediska politiky Davídkova zdánlivě nezajímavá aktivita vadila komunistickým kádrům zejména z toho důvodu, že právě i pro své schopnosti poskytnout radu a nezištnou

81 ► Tamtéž, Zápis o výpovědi, 26. 10. 1950, s. 1.

82 ► Tamtéž.

83 ► Tamtéž.

84 ► Tamtéž, s. 9.

85 ► Tamtéž, Zápis o výpovědi V. Černé, 18. 10. 1950, s. 2. I z těchto důvodů se Davídek zřejmě oprávněně obával, že mu místní MNV nevydá potvrzení, které bylo v té době bezpodmínečně nutné, aby mohl přistoupit k promoci, a to i přesto, že již veškeré zkoušky doktorského studia úspěšně složil. Domluvil se tedy s jedním ze svých přátel na tom, že se do budovy vypraví tajně a razítko mu na formulář natiskne. Tento skutek, byť byl ještě před započatím pozdějšího procesu řešen u Okresního soudu v Jevíčku a Davídek byl dle svých slov amnestován, byl při novém trestním stíhání využit a kněz byl znovu obviněn a následně odsouzen za spáchání trestného činu „*padělání veřejné listiny (...) za okolností zvláště přitěžujících*“.⁸⁶ Tamtéž, Rozsudek Státního soudu, odd. Brno, sp. zn. 1 Ts II 25/52, 21. 3. 1952, s. 2, 3.

pomoc místním občanům byl v obci a širokém okolí velmi oblíben. F. M. Davídek byl v oboru vzdělán, medicínu v podstatě vystudoval, studium se však nesnažil „ukončit (...) závěrečnými zkouškami (...) protože si brněnský biskup Karel Skoupý podle tehdejších zvyklostí nepřál, aby se kromě studia tropické medicíny lékařské činnosti jakkoli věnoval“.⁸⁶ Své „pacienty“ zásoboval léky, které si nenechával nikdy zaplatit, a dle vzpomínek pamětníků měl „jako lékař velké úspěchy a brzy za ním přicházeli pacienti i z okolních vesnic. Nezřídka se stávalo, že ordinoval dlouho do noci“.⁸⁷ V červenci 1949 tak byl k Davídkově osobě předán agenturní cestou získaný poznatek, že „jelikož není v obci lékař, dochází na pozvání do bytu nemocných a tím si získává známosti a styky“.⁸⁸ V březnu 1950, tedy pouhý měsíc před Davídkovým zatčením, byly opět agenturou předány k jeho osobě tyto informace: „má (...) byt se zařízenou ordinací. Zde léčí lidi (...), mimo to školí mládež, připravuje je na maturitu. Za účelem školení bydlí v Hor. Štěpánově i cizí mládenci. Svým vlivem působí na celou obec, která je zaostalá, má 1500 obyvatel, povětšinou reakčního smýšlení. Několik dobrých soudruhů už nemůže dál pracovat, že se bojí sfanatizovaných občanů. Dále je podezření, že je ve spojení z protistátní skupinou (...). Jest to člověk politicky nespolehlivý, má velký vliv na občanstvo. Několikrát bylo na něho upozorňováno org. 8/2, stanicí Šebetov, ale bylo poukazováno, že KV StB Brno má na věci zájem. Na okrese je velké rozhořčení, že se s takovým protistátním živlem doposavad

86 ► K tomuto viz Petr FIALA – Jiří HANUŠ: *Skrytá církev. Felix M. Davídek a společenství Koinótés*. Brno 1999, s. 30–35.

87 ► Tamtéž, s. 35. Naproti tomu byl Davídek během vyšetřování StB označen za „šarlatána“ a jeho lékařské působení, které on sám chápal jako součást své pastorační práce, bylo orgány činnými v trestním řízení vykládáno jako zdraví poškozuující nejen u dospělých osob, ale i dětí. Dlužno dodat, že již v srpnu 1949 byl předvolán k Okresnímu soudu v Boskovicích, kde s ním „byl sepsán protokol, ve kterém poukázal na nedostatečné obvinění a z udání (...) byl zproštěn. Souběžně však přišla peněžní pokuta za neoprávněné léčení od ONV v Boskovicích ve výši 5 000 Kčs“, kam se měl rovněž dostavit. Davídek se „ONV v Boskovicích prokázal přípisem od Okresního soudu tamtéž s tím, že tento případ byl již projednáván a z tohoto důvodu (...) se nedostavil a taktéž ani peněžní pokutu nezaplatil“. ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V–3180 BR, Zápis o výpovědi, 26. 10. 1950, s. 8.

88 ► Tamtéž, Úřední záznam, 29. 7. 1949, s. 2.

nestalo a rada ONV Boskovice obviňuje bez. referenta, že je ve své funkci neschopný, když neumí na okrese udělati pořádek“.⁸⁹ Příslušník bezpečnosti v hodnocení zprávy konstatoval, že je věrohodná a prověřená s tím, že „kaplan skutečně má velký vliv na občany a poměry v Hor. Štěpánově jsou kritické“.⁹⁰ Úsilí a potřebu zbavit se s osobou Davídka nepohodlného kritika stávajících politických poměrů s poměrně značným vlivem na své okolí dokresluje i poznámka, v níž se navrhuje: „Nemá-li na tomto zájem KV STB Brno a není-li z hlediska státněbezpečnostního pádných důkazů, kriminální úřadovna v Boskovicích by tento případ vzala a kaplana stíhala pro neoprávněné léčení osob s návrhem do TNP“. Nakonec tak nepovolená „lékařská praxe“, spočívající zejména v udílení rad a darování léků, byla využita jako jedna ze záminek k Davídkově zatčení, k němuž došlo poprvé dne 22. 4. 1950. Citujme i z další agenturní zprávy, která byla podána v den Davídkova prvního zatčení, tj. dne 22. 4. 1950, kdy byl předveden „pro neoprávněné léčení osob a podezření z ilegální činnosti“. Zpráva vznikla krátce poté, co se knězi podařilo šťastnou náhodou z úřadovny bezpečnostních orgánů v Boskovicích po několika hodinách uprchnout. K osobě Davídka se ve zprávě uvádí: „V místním okolí strhl na sebe všechnu mládež a občanstvo a tyto ovlivňoval politikou proti dnešnímu zřízení. Snažil se rozbít stranu KSČ v Hor. Štěpánově a žádný funkcionář nechtěl ve straně pracovat z obavy před kaplanem, posílali neustále stížnosti na OS KSČ, ONV, OV SNB. Tito chtěli případ již dříve likvidovat, ale že na tomto byl zájem státně bezpečnostní, do tohoto nezasahovali. V poslední době jsem byl neustále dotazován ze stran ONV a OV SNB, zda se bude případ likvidovat, pro neudržitelné poměry v Hor. Štěpánově. Po dohodě s příslušným referentem KV StB případ likvidovalo OV SNB Boskovice. (...) Kaplan má na okrese mnoho přátel, lidí, které léčil, a většina obyvatel v okolních obcích je reakčního zaměření a tito

89 ► Tamtéž. Úřední záznam, 31. 3. 1950, s. 1.

90 ► Tamtéž.

*jej budou ukrývat. Byli upozorněni důvěrníci z okolí, aby střežili fary, a lidi, se kterými byl v přátelském poměru.*⁹¹

F. M. Davídek se skutečně po svém útěku počal ukrývat. Předpoklad příslušníků StB byl správný, rodiny jak z obce Horní Štěpánov, tak i přilehlého okolí poskytovaly páterovi nejen nezbytnou materiální pomoc, ale někteří z jeho spolupracovníků mu do jeho úkrytů, které musel často z obav o svou bezpečnost střídat, přinášeli i potřeby nezbytné pro něj jako pro katolického kněze. F. M. Davídek tak díky svým studentům a farníkům, mezi nimi např. Vlasy Černé, Josefa Hampla nebo Ladislava Vařeka, obdržel svaté hostie, kalich a další nezbytné věci, které byly nutné pro sloužení mší, a ty i během nuceného skrývání sloužil. Od těchto osob, které si byly vědomy možného tvrdého postihu ze strany bezpečnostních orgánů, byl rovněž nezřídka informován o možném „zátahu“ StB v místě úkrytu, o své rodině a především i o možnosti utéci z Československa, k čemuž se po určité době, kdy se musel skrývat, rozhodl. V tomto ohledu byl jeho nejvýznamnějším kontaktem Ignác Bilík, učitel náboženství a Davídkův přítel. Odchod z republiky plánoval spolu s některými svými žáky, avšak jejich důsledným sledováním byl plán na emigraci odhalen a přímo během pokusu o útěk do zahraničí byl Davídek i další osoby dne 6. 9. 1950 zatčeni.

Po uzavření vyšetřování proběhlo ve dnech 19.–21. 3. 1952 v Uherském Hradišti hlavní líčení. Státní soud, odd. Brno, ve svém rozsudku, sp. zn. 1 Ts II 25/52, uznal Felixe Maria Davídka vinným, že „již v r. 1947 ne-souhlasil se sjednoceným školstvím, založil si soukromou školu (...), v níž vychovával posluchače k nepřátelskému smýšlení proti lidově demokratickému zřízení. V r. 1949 spolu s Josefem Pluháčkem ukrýval k protistátní

91 ► ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-3180 BR, Úřední záznam, 26. 4. 1950, s. 2. Z pramenů tedy vyplývá, že zatčení a obvinění F. M. Davídka, které mělo vést buďto k uvěznění, či nucenému pobytu v některém z táborů nucené práce (TNP), bylo nižšími stranickými i bezpečnostními orgány požadováno mnohem dříve, než k němu skutečně došlo, a to zejména právě pro Davídkovo působení na obyvatele obce Horní Štěpánov, které dle výše citovaného v podstatě ochromovalo činnost tamních politických orgánů KSČ.

KV-Stb.Uh.Hradiště
(razítko úřadovny)

č. j.

V Uh.Hradišti dne 5.9.1950.

Zápis o zatčení.

Dnešního dne 03,00 hod. byl(a) zatčen(a) v Uh.Hradišti

pro protistátní činnost

Felix D a v í d e k

(přezdívký, jména za svobodna u žen)

nar. 12.1.1921. v Chrlice, okres okr.Brno - Venkov

přisl. do Petrovice, okres Mor.Krumlov, stát ČSR

stav svobodný, národnost česká, nábož. řim.kat.

rodiče Antonín D a v í d e k a Gabriela,roz.Stýblová -berní řed. v.v.

manžel-ka, děti

poručník (u mladistvých)

povolání řim.kat. kněz, vojenský poměr nevoják

bydliště Petrovice,okr. Mor. Krumlov

Zatčení provedl orgán Stb.Uh.Hradiště

zatčeného prohlédl -" v přítomnosti

Zatčený(á) má u sebe:

osobní doklady (číslo, datum, úřad vyhotovení):

vlastní věci:

dolické věci:

Kontrolní otisky prstů (palec a ukazováček pravé ruky)

Podpis:

Zápis o zatčení - KÚ-E. č. 15.
Patisk se trestá.

Čís. skl. 2020.
Min. vnitra, úř. tiskoviny. - 1295-50-2741092

*činnosti na faře a v kostele tamtéž vysílací stanici“.*⁹² Za spáchání trestného činu velezrady a padělání veřejné listiny byl odsouzen k trestu odnětí svobody v délce 24 let a řadě vedlejších trestů.

J. Pluháček a I. Bilík byli uznáni vinnými ze spáchání trestu velezrady, I. Bilík byl odsouzen k trestu odnětí svobody v délce 12 let a řadě vedlejších trestů, J. Pluháček k trestu odnětí svobody v délce 6 let a řadě vedlejších trestů. V. Černá, J. Hampl a L. Vařeka, kteří byli rovněž souzeni ve stejném procesu, se dle rozsudku *„dozvěděli postupem doby o (Davídkově – pozn. aut.) zatčení, útěku a ukrývání, tohoto v úkrytu navštěvovali, vyřizovali různé vzkazy, případně zařizovali jeho další ukrývání“*, čímž spáchali trestný čin sdružování proti republice § 79 tr. z. a dále trestný čin pokusu opuštění území republiky bez dovolení podle § 5, 95/1 tr. z. a byli odsouzeni k různě dlouhým trestům odnětí svobody, propadnutí majetku a odnětí čestných práv občanských.

Ustavení katolického Athenea, obvinění z vlastnictví vysílačky a plánování státního převratu, obvinění pro údajnou nezákonně vykonávanou „lékařskou praxi“ atd. byly bezpečnostními a justičními orgány využity jako záminka pro realizaci skutečného záměru státního aparátu, kterou bylo zbavit se v osobě F. M. Davídka člověka hluboce nábožensky založeného, oddaného demokratickým principům a hodnotám, nesmlouvavého kritika režimu a osobnosti schopné ovlivnit svými názory své okolí tak, že již během tzv. zakladatelského období komunistického režimu působil jeho reprezentantům velké problémy.

92► Tamtéž, Rozsudek Státního soudu, odd. Brno, sp. zn. 1 Ts II 25/52, 21. 3. 1952, s. 2. Dodejme, že událost, kdy Davídka J. Pluháček informoval o nálezu vysílačky z dob druhé světové války, byla v podstatě účelově využita jako podpůrný argument pro obvinění z velezrady. Ve výslechovém protokolu se uvádí, že se F. M. Davídek přiznal, že ji chtěl využít při očekávaném zvratu politického vývoje v republice, přičemž měl mít v případě takového převratu plán na obsazení některých veřejných funkcí v Horním Štěpánově. Je naprosto nepochybné, že protokoly vznikaly zejména za psychického nátlaku, přičemž F. M. Davídek v rámci rehabilitačního řízení odmítl tato obvinění s tím, že *„tzv. vysílačka (...) byl ve skutečnosti střep, o němž jsem de facto nevěděl, co vlastně je. K ničemu jsem jej tedy nemohl potřebovat a navíc chystat“*.

Inspekce ministra vnitra.

Čj. IM-071/58.

V Praze dne 24. února 1960.

Odbor archivní a spisové služby
ZRUŠEN STUPĚŇ UTAJENÍ (SVAZKU)
dnem 1. 4. 1999, pokynem MV č. 6/1999.

Honsavá Eva

Náměstek ministra vnitra
s.pplk. Štefan D e m j a n ,
z d e .

Akce "Zvon" - přešetření.
K t.čj. N/K-0302-58.

V příloze předkládám 4 zprávy o prošetření případů v akci "Zvon", které byly souzeny ve skupinách: VALENA a spol., DAVIDEK a spol., KO-SATÍK a spol., MÁDR a spol.

Šetřením bylo zjištěno, že ve všech těchto skupinách v akci "Zvon" bylo použito nesprávných způsobů práce příslušníky KS-MV Gottwaldov a Brno. Pracovníci MV vešli ve styk s některými osobami z těchto ilegálních skupin a vystupovali před nimi jako agenti nebo ilegalisté, kteří provádějí protistátní činnost. Mimoto vyfotovali a předali některým osobám z těchto ilegálních skupin falešné občanské průkazy a s některými osobami prováděli fingované přechody čs.státních hranic v akci "Kámen".

Dále bylo zjištěno, že u některých odsouzených v letech 1950 až 1952 bylo použito psychické násilí, které spočívalo v chození, buzení v noci, malé dávky jídla, temnice apod., což bylo tehdejší systém práce vyšetřujících pracovníků MV.

Nesprávné způsoby práce použité přísl.MV a používání psychického násilí měly vliv na zveličování jejich trestné činnosti a v důsledku toho pak soud uložil těmto odsouzeným vysoké tresty.

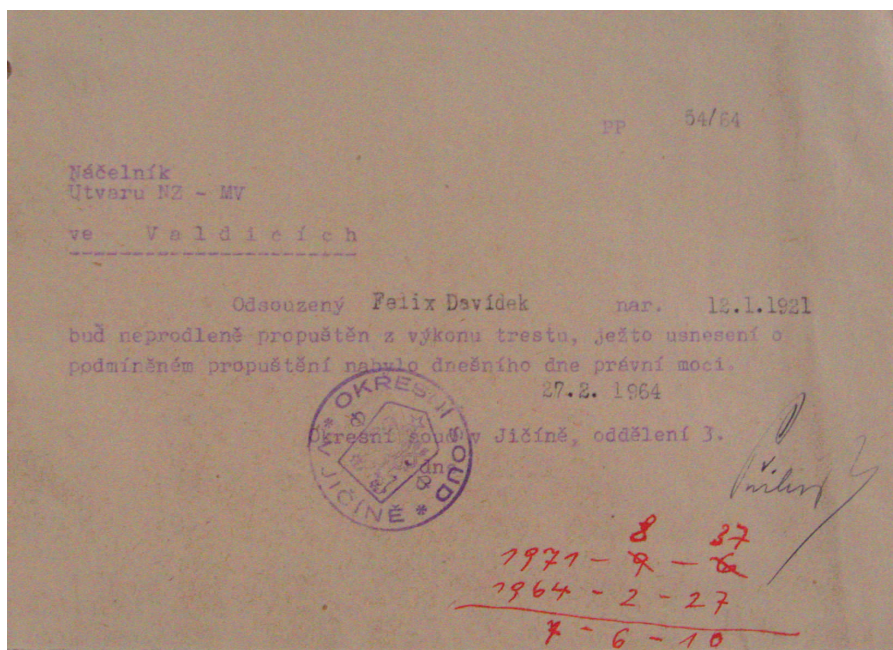
Vzhledem k tomu, že šetřením byly zjištěny nové skutečnosti, které nebyly známy soudu při hlavním líčení doporučuji, aby zprávy o prošetření byly předány nám.min.spravedlnosti s.dr.LILJEHOVI k dalšímu opetření.

Upozorňuji, že mezi doklady jsou také opisy A-listů a úředních záznamů a doporučuji, aby tyto doklady nebyly se zprávami posílány min.spravedlnosti, aby nebyl prozrazen způsob práce bezpečnosti.

Náčelník inspekce ministra:

Přílohy: 4/124.

(m.j. ... nta)

Dokument č. 7 – Propuštění F. M. Davidka z Valdic (27. 2. 1964). NA, Osobní spis F. M. Davidka.

Závěr

Katolická církev patřila po celé období nesvobody 1948–1989 k silám, které bránily komunistické moci zcela ovládnout ideový prostor v Československu. Avšak nelze si ji představovat jako monolit, naopak uvnitř byla značně diferencovaná, což se projevovalo i různými způsoby odboje a odporu. Příklad F. M. Davidka ukazuje na tu skutečnost, že část věřících volila takové metody protestu proti nastupující moci, které se nesetkávaly s pochopením ani u církevní hierarchie. Činnost bezpečnostních složek je důkazem, že náboženská činnost věřících občanů, a to vykonávaná jak veřejně, tak v soukromí, znamenala pro totalitární režim hrozbu. Náboženský život neutichl ani v období nejtvrďší perzekuce. Stále se nacházely osobnosti, které v rámci náboženských kroužků udržovaly kontakt s vněj-

ším světem a zprostředkovávaly širšímu okruhu lidí myšlenky, které se postupně prosazovaly v západním křesťanském světě. Angažovanost katolíků měla různé podoby, jejichž interpretace se v historickém zpracování liší, nicméně se stala potvrzením trendu probíhajícího od konce 19. století a završeného v první polovině šedesátých let století následujícího, tedy plným zapojením věřících do společenského života.

Rozsah této činnosti se vzhledem k zpřístupňování nových dokumentů objasňuje, nicméně zde zůstává řada „bílých míst“. Podchycení tohoto fenoménu znesnadňuje různorodost náboženského života, jehož prvky se projevovaly ve sféře kulturní, politické a sociální. Nelze od sebe striktně oddělit různá hnutí Katolické akce od činnosti tzv. Křesťanské demokratické strany až po tělovýchovný spolek Orel. S tím pak souvisí i škála obvinění, kterým věřící po 40 let museli čelit – vytváření protistátních skupin, ilegální přechody hranic, ukrývání protistátně činných osob, vlastizrada, rozšiřování ilegálních tiskovin, sabotáže a další. Výše uvedené případy jsou tak pouhým zlomkem v komplikovaných vztazích mezi církví a státem ve druhé polovině 20. století.

OD TOLERANCE K NEPŘÁTELSTVÍ

DIPLOMATICKÉ VZTAHY ČESKOSLOVENSKA S VATIKÁNEM

V LETECH 1945–1950

/ Zlatuše Kukánová

Tématu československo-vatikánských vztahů po druhé světové válce se věnovala řada autorů, ať již okrajově při zpracování aktivit československé diplomacie a pozice Československa v poválečné Evropě, nebo se zaměřením pozornosti na postavení římskokatolické církve či speciálně na danou problematiku, takže z pohledu nezasvěcených čtenářů jde o vyčerpané téma. Opak je však pravdou, protože zdaleka nebyly využity všechny dostupné prameny úřední povahy uložené v českých archivech. Vatikánské fondy, které mohou objasnit a upřesnit některá rozhodnutí, na své zpřístupnění badatelské veřejnosti ještě čekají. Tato krátká studie zdaleka nemůže postihnout veškeré okruhy a problémy vzájemných diplomatických styků krátkého poválečného období let 1945–1950, přesto se zaměří na některé méně známé a opomíjené aspekty a zároveň se pokusí upřesnit mylně uváděná fakta.

Poválečné snahy o obnovu československo-vatikánských diplomatických styků

Rozsáhlé politické, ekonomické a sociální změny v poválečném Československu zahájily jeho postupnou obnovu na nových základech. Brzy bylo zřejmé, že se dostává více pod sovětský vliv, ale díky Benešově politice směrem k Sovětskému svazu mělo zpočátku větší diplomatickou svobodu než některé státy ve střední Evropě. Přestože nedošlo k otevřenému boji nebo útokům proti církvím, jako tomu bylo po roce 1918, nastala pro ně po řadě reforem nová situace, která se nepříznivě promítla do jejich dosavadní činnosti. Vnitropolitický vývoj brzy do značné míry limitoval vztahy poválečného Československa a Svatého stolce. Mezi oběma stranami zůstávalo několik nevyřešených otázek, formulovaných vládou na jejich zasedáních už od září 1945.¹ Byly to především kontinuita předválečných diplomatických

1► Jaromír MACHULA, *Československo a Vatikán (1938–1948). Paměti*. Ústav pro soudobé dějiny, Praha 1998, s. 116–117.

styků a opětovné přijetí nuncia Rittera v Praze,² anulace diplomatických vztahů s tzv. slovenským státem a odmítnutí poskytnout azyl jeho zástupci u Svatého stolce K. Sidorovi a dále naplňování modu vivendi s ohledem na úpravu pravomoci slovenských biskupů. Přestože obě strany realisticky pocítovaly potřebu normalizace diplomatických styků, ležel mezi nimi stín minulosti. Nebyla to jen causa Sidor a vydání zastupitelského úřadu vyslancem V. Radimským v březnu 1939, spojené s jeho vynuceným návratem do Prahy, ale také rezervovanost Svatého stolce k Benešovým návrhům navázat kontakty s londýnskou vládou.

Zatímco vláda navrhovala po návratu do Prahy oboustrannou výměnu zástupců na úrovni chargé d'affaires do úplného vyjasnění sporných bodů, prezident E. Beneš doporučoval výměnu diplomatů na vyšší úrovni. Svatý stolec vyslal do Prahy svého zástupce Raffaela Forniho již na začátku září 1945 a dával tak najevo kontinuitu diplomatických styků. Pro Forniho to po několika letech vlastně znamenalo návrat na nunciaturu, kterou musel za války opustit.³ Vatikánský diplomat R. Forni byl v Československu oficiálně přijat a uznán až 20. 9. 1945 za podmínky akceptování československého stanoviska o přerušení diplomatických styků a nutnosti jejich opětovného navázání, podmíněného prohlášením Svatého stolce o likvidaci diplomatických vztahů se slovenským státem.

2▶ Saverio Ritter (1884–1951), po matce původem Švýcar. Vysvěcen byl 9. 9. 1906, studoval v Římě a ve Freiburgu, získal doktorát na ambrosiánské akademii v Miláně. Pracoval v Ambrosiánské knihovně tamtéž, v ní převzal většinu funkcí po odchodu stávajícího papeže do Říma, od roku 1924 působil ve Státním sekretariátu. Na nunciatuře v Praze byl společně s P. Ciriacim v době vrcholících jednání před podpisem modu vivendi. Po odchodu z ČSR vedl místo nemocného nuncia bernskou nunciaturu. V souvislosti se jmenováním nunciem v ČSR vysvěcen v Římě 11. 8. 1935 arcibiskupem z Aeginy. Agrément uděleno 3. 8. 1935, pověřovací listiny předal 21. 10. 1935 prezidentu Masarykovi v Lánech. Po vzniku slovenského státu a navázání diplomatických styků byl pověřen vedením nunciatury v Bratislavě, fakticky se jí ale neujal. V dubnu 1939 byl na zásah protektorátních nacistických orgánů nucen opustit Prahu.

3▶ Archiv bezpečnostních složek, sign. 233-6-1, s. 51 – kopie sdělení chargé d'affaires u Sv. stolce B. Messányho MZV o přidělení R. Forniho pražské nunciatuře čj. 203/dův/38 z 1. 8. 1938. Někdejší sekretář Raffaele Forni působil na apoštolské nunciatuře v Praze od roku 1938. Po odjezdu nuncia S. Rittera z Prahy na začátku roku 1939 vedl v letech 1940–1942 nunciaturu až do nuceného uzavření z podnětu K. H. Franka jako chargé d'affaires, pravidelně cestoval mezi Prahou a Berlínem a stal se spojku protektorátního episkopátu se Svatým stolicí.

V Praze se naopak stále nedařilo najít kompromis mezi protichůdnými názory prezidenta a členů vlády a prosadit jednoznačné stanovisko k formě diplomatických styků.⁴ Přestože se někteří ministři snažili zpochybnit závaznost modu vivendi z roku 1928, považovaného za smluvní základ vztahu státu a církve v Československu, a tedy i styků s Vatikánem, podařilo se postupně obnovit ztracenou důvěru a přetrhané svazky. Nebyla to zdaleka jednoduchá ani přímočará cesta. Částečné uzavření několikaměsíční diskuse o povaze a úrovni diplomatických styků, v níž bylo Československo ve výhodnější vyjednávací pozici, přineslo k 1. 1. 1946 nominaci prvního poválečného diplomata u Svatého stolce – mladého nadaného a jazykově dobře disponovaného legačního tajemníka Františka Schwarzenberga,⁵ pověřeného prozatímním vedením úřadu jako chargé d'affaires.⁶ O měsíc později, dne 31. 1. 1946, předal F. Schwarzenberg kabinetní list⁷ Mons. Domenicu Tardinimu,⁸ sekretáři Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti. Jako spolupracovník s ním byl vyslán církevní rada vyslanectví

4► J. MACHULA, *Československo a Vatikán*, s. 117–123; Jiří KONÍČEK, *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa. Církevně-politický vývoj v letech 1918–1993*. Společnost pro dialog církve a státu, Olomouc 2005, s. 150–152.

5► AMZV, Osobní spisy (dále OS), 1945–1992, k. 867. František Schwarzenberg (1913–1992) – po absolvování Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze od r. 1938 na Zemském úřadu v Praze. K 1. 3. 1939 čekatelem na služební místo úředníka MZV, přijetí se nerealizovalo. Duben 1939 – duben 1940 v kanceláři státního prezidenta E. Háchy, účastník odboje a Pražského povstání 1945. Na MZV od 15. 5. 1945, původně pověřen od 1. 10. 1945 jako legační rada do Paříže, k realizaci nedošlo.

6► AMZV, OS, 1945–1992, k. 867 – pověřen správou vyslanectví ČSR ve Vatikánu čj. 79.871/I-2/45 z 18. 12. 1945. Rezignoval v den smrti J. Masaryka 10. 3. 1948, ze služeb MZV byl propuštěn 26. 6. 1948.

7► AMZV, Politické zprávy Vatikán (dále PZ Vatikán), 1946 – 1. politická zpráva chargé d'affaires F. Schwarzenberga ministru J. Masarykovi za období 27. 1. – 9. 2. 1946 čj. 21/46 z 9. 2. 1946.

8► Domenico Tardini (1888–1961), vysvěcen na kněze 1912, úředník římské kurie 1920, sekretář Kongregace pro mimořádné církevní záležitosti od prosince 1937, podílel se na tvorbě zahraniční politiky Svatého stolce. Státní podsekretář pro mimořádné církevní záležitosti 1952, zde úzce spolupracoval s Giovannim Battistou Montinim, pozdějším papežem Pavlem VI. Po Montiniho jmenování arcibiskupem milánským na konci r. 1954 vykonával Tardini de facto od r. 1944 neob-sazenou funkci státního sekretáře (část agendy osobně vykonával papež Pius XII.), formálně se jím stal až 14. 12. 1958 za Jana XXIII., o den později nominován kardinálem. Zemřel 30. 7. 1961 v Římě.

Jaromír Machula,⁹ který se osvědčil v letech 1944–1945 jako schopný vyjednaváč mezi Vatikánem a londýnskou vládou. Při Benešově setkání s F. Schwarzenbergem před jeho odjezdem do Říma na začátku roku 1946 E. Beneš zdůrazňoval, že má rozvíjet vztahy se Svatým stolicem na základě modu vivendi z roku 1928, zopakoval stanovisko k novému navázání diplomatických styků a přiklonil se k návratu Mons. Rittera jako nuncia a doyena diplomatického sboru za předpokladu politického kompromisu sovětského velvyslance V. A. Zorina.¹⁰

Jak již bylo řečeno, obnovu diplomatických styků si vyžádaly politické a ekonomické změny prováděné podle nového vládního programu a dotýkající se nejvíce katolické církve na Slovensku. Především z tohoto důvodu pociťoval Svatý stolec absenci řádného diplomatického zastoupení a snažil se tuto nevýhodu pokud možno brzy odstranit. Přestože Československo odmítlo obnovení předválečných diplomatických styků a důsledně trvalo na nové žádosti o agrément pro nuncia Xaveria Rittera, aby jej nakonec přijalo v nižší diplomatické hodnosti internuncia, uvědomovala si už tehdy vatikánská administrativa, že musí některým požadavkům ustoupit. Svatému stolci bylo jasné, že je potřeba přizpůsobit se měnícím se poměrům v Československu a ve střední Evropě a – jak se zpočátku domnívalo – udržet dosavadní postavení katolické církve, jednotlivých ordinářů a věřících i za cenu dílčích ústupků. Pražské ministerstvo zahraničních věcí považovalo za nutné a prospěšné vyslat do Vatikánu svého diplomatického zástupce v době stupňující se protičeskoslovenské agitace osobami z okruhu bývalé-

9► Jaromír Machula (1916–2000), od roku 1937 studoval teologii a filozofii v Římě, vysvěcen 12. 7. 1942, prefekt papežské koleje Nepomucenum, po osvobození Říma v roce 1944 vstoupil jako dobrovolník do československé armády a později se stal tajemníkem tamního Československého národního výboru. V září 1945 se vrátil z Říma přes Londýn do Prahy. Kaplan ve Vejeprnicích u Plzně 1. 11. 1945 – 31. 1. 1946. Po navázání diplomatických vztahů církevní poradce vyslanectví od 1. 2. 1946 do 6. 6. 1948, potom údajně na výslovné arcibiskupovo přání studoval církevní právo. Krátce kaplanem v jižním Tyrolsku. V červenci 1952 zvolen členem Rady svobodného Československa v New Yorku, redaktor českého vysílání italského rozhlasu. Po odchodu z Říma v r. 1954 působil v Mnichově a Hamburku v duchovní správě a péči o české uprchlíky, později duchovním správcem hamburských nemocnic. Po roce 1989 často navštěvoval Čechy. Zemřel 22. 6. 2000 v Siegeniu.

10► Valerian Alexandrovič Zorin byl akreditován jako velvyslanec od 5. 4. 1945.

ho slovenského vyslanectví.¹¹ Ve změněných podmínkách však už nebylo možné navázat na předválečné poměry.

Dne 11. 6. 1946 se vrátil do Prahy Saverio Ritter, když mu dr. E. Beneš udělil 4. 5. 1946 agrément jako internuncioví v Praze.¹² Jeho protějšek československý vyslanec Arthur Maixner, bývalý přednosta církevního oddělení II. sekce MZV,¹³ předal pověřovací listiny papeži Piu XII. dne 16. 8. 1946.¹⁴ Pracovníky obou zastupitelských úřadů čekalo zpočátku řešení různých úkolů a problémů vyplývajících z druhé světové války. Po Ritterově nástupu v Praze považovaly obě strany za potřebné zabývat se otázkami, které nemohly být svěřeny mladičkému a méně zkušenému R. Fornimu. Internunciova práce byla brzy po příchodu do Československa komplikována zraněním jeho pravé ruky v úřadě R. Forniho, který utrpěl v létě roku 1946 úraz při cestě autem u Mělníka.¹⁵ Jeho práci vykonával od srpna 1946 několik měsíců Mons. Gennaro Verolino,¹⁶ dočasně jmenovaný radou pražské internunciatury po dobu jeho nepřítomnosti a rekonvalescence.¹⁷ Pro jiného

11 ► Národní archiv (dále NA), fond 100/24, archivní jednotka 1494, schůze vlády od 16. 1. 1946 do 19. 4. 1946.

12 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56 – oznámení KPR diplomatickému protokolu D 7074/46 ze 6. 5. 1946 o udělení agrément Ritterovi.

13 ► J. DEJMEK a kol., *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha 2013, s. 152. Artur Maixner (1889–1971), vicekonzul a konzul generálního konzulátu v Paříži 1920–1925, administrativní sekce MZV 1925–1928, konzul v Krakově 1928–1935, vedoucí církevně politického oddělení (II/7) politické sekce MZV 1935–1939, německá okupace znemožnila jeho odjezd jako chargé d'affaires e. p. ve Finsku. Pro konflikty s Němci v r. 1942 byl degradován z pozice vedoucího oddělení protektorátního ministerstva zemědělství a byla mu zabavena část majetku. Návrat do diplomacie v květnu 1945, vyslanec ve Vatikánu od srpna 1946 do ledna 1949, penzionován v únoru 1949.

14 ► AMZV, PZ Vatikán, 1946 – 15. politická zpráva vyslance A. Maixnera MZV za období 1. 8. – 20. 8. 1946, čj. 447/46 z 21. 8. 1946, s. 1–4.

15 ► Tamtéž, s. 4.

16 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56 – nota internunciatury č. 2318 ze 14. 8. 1946 s oznámením příjezdu G. Verolina; Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR), Protokol KPR (1919) 1948–1962, inv. č. 1829 Papežská nunciatura v čs. republice, sign. D 16197/46 – oznámení diplomatického protokolu MZV o dočasném jmenování G. Verolina radou internunciatury č. 152.069/P-46 z 23. 8. 1946.

17 ► AMZV, PZ Vatikán, 1946 – 15. politická zpráva vyslance A. Maixnera MZV za období 1. 8. – 20. 8. 1946, čj. 447/46 z 21. 8. 1946, s. 4. G. Verolino sice dosud pracoval na různých nunciaturách v Jižní Americe. Naposledy však v Budapešti, takže byl seznámen s problematikou středoevropské církevní politiky.

*Rozhovor S. Rittera a E. Beneše po předání pověřovacích listin, 18. 6. 1946
(Archiv MZV (dále AMZV), Diplomatický protokol, 1945–1955, k. 56)*

diplomata než pro Mons. Rittera by tato nepříjemnost na začátku mise mohla být značně limitující, internuncius měl však zkušenosti z předchozího působení v ČSR, i když ne všechny byly jednoznačně pozitivní.¹⁸

Přestože S. Ritter měl zkušenost s částí politické reprezentace z doby první diplomatické mise (1935–1939), přijížděl tentokrát do jiných poměrů, než jaké v té době v Československu poznal. Na řešení jej čekaly především tyto otázky: kromě výše zmíněné causy K. Sidora to bylo nejprve obsazení vakantního arcibiskupství a několika biskupství a částečná personální obměna z pohledu československé vlády politicky zkompromitovaného

18 ► Marek ŠMÍD, *Dramatický osud apoštolského nuncia Xaveria Rittera v období nesvobody (1938–1945)*. In: *Období nesvobody*. Jaromír TAUCHEN a Karel SCHELLE (eds.). Ostrava 2014, s. 225–235.

a nepřijatelného slovenského biskupského sboru, jehož další setrvání bylo pro vládu politicky neúnosné – Vojtaššák a spol. a mnoho dalších. Maixnerův příchod do Říma byl pro Vatikán pozitivním signálem ze strany státu, kterým po dlouhých vnitropolitických tahanicích a jednáních fakticky deklaroval snahu udržovat a rozvíjet standardní vztahy mezi státem a církví a garantovat ochranu náboženské svobody obyvatel, jak připomněl při nástupní audienci Pius XII.¹⁹

Internunciatura sledovala naplňování Košického vládního programu a zaznamenávala pozitiva i negativa, která to s sebou v praxi přinášelo. S měnicími se poměry v Československu, zábořem pozemkového majetku katolické církve a dalšími kroky postupně omezujícími svobodu katolické církve, duchovních pastýřů a prostých věřících, se měnil tón komunikace pražské internunciatury se státní administrativou. Ve společnosti se také projevoval rozdílný vývoj v bývalém protektorátu a na Slovensku, který se citelně promítal nejen do poměru mezi katolickými Čechy a Slováky, ale také do československo-vatikánských vztahů.²⁰ Dosud konciliantní diplomatické nóty internunciatury postupně měnily dikci, protože ministerstvo zahraničí si v mnoha případech dávalo s odpovědí na ústní i písemné interpelace načas. Nebralo většinou v úvahu námitky, že opatření proti takzvaným státu nepřátelským živlům nelze vztahovat na církev, vzdorující nacismu, a navíc zábořem církevního majetku porušovat ustanovení modu vivendi. Pro S. Rittera se stávala práce stále obtížnější. Ze služebních i zdravotních důvodů zajížděl často do Říma, aby se po konzultacích ve Státním sekretariátu nebo s lékaři vracel zpět s dalšími návrhy na řešení sporných otázek. Na jeho zdraví měla negativní vliv nejen vyčerpávající práce při jednáních v Černínském paláci se státním tajemníkem a pozdějším ministrem

19 ► J. MACHULA, *Československo a Vatikán*, s. 137.

20 ► Souviselo to s vykonáním rozsudku nad bývalým slovenským prezidentem dr. Josefem Tisem, odsouzeným k trestu smrti († 18. 4. 1947).

zahraničních věcí V. Clementisem,²¹ který se od příchodu na MZV v roce 1945 de facto věnoval agendě vztahu se Svatým stolcem, dále s generálním sekretářem Arnoštem Heidrichem²² a pracovníky církevního oddělení II. sekce,²³ ale i pravidelný kontakt s československým episkopátem.

S. Ritter například onemocněl po účasti na pohřbu olomouckého arcibiskupa Leopolda Prečana 8. 3. 1947 v den nedožitých arcibiskupových 81. narozenin.²⁴ Na konci března se odebral na delší, několikatýdenní dovolenou, léčení a konzultace do Itálie.²⁵ V září 1947 sdělil při jednání o aktuálních otázkách generálnímu sekretáři MZV, že „*se cítí unaven a není zdravotně, zvláště nervově v dobrém stavu*“.²⁶ Není se čemu divit, jeho situace

21 ► Jindřich DEJMEK a kol., *Diplomacie Československa. Díl II. Biografický slovník*, s. 296–298. Vladimír Clementis (1902–1952), absolvent právnické fakulty, advokát, publicista a redaktor. Člen KSČ od 1925, poslanec od 1935, emigroval v květnu 1939 nejprve do Moskvy, Paříže a Velké Británie, kde byl internován do června 1941. Potom redaktor česko-slovenského vysílání BBC pod pseudonymem Peter Hron. Od března 1945 do března 1948 státní tajemník MZV, po smrti J. Masaryka ministr zahraničních věcí až do zač. 1950. Nejprve odstaven jako úředník Čs. státní banky, brzy obviněn z protisovětských postojů, špatné kádrové politiky MZV, buržoazního slovenského nacionalismu a účasti na tzv. spikleneckém protistátním centru vedeném R. Slánským. Popraven v prosinci 1952, plně rehabilitován v r. 1963.

22 ► Tamtéž, s. 82. Arnošt Heidrich (1889–1968), absolvent práv a později diplomatického a konzulárního kurzu 1919–1920, na MZV od 1920, legační tajemník ZÚ v Ženevě 1921–1923, po návratu expert na problematiku Společnosti národů v oddělení II/4, pravidelně doprovázel E. Beneše na zasedání SN a některých jednání ČSR s velmocemi (připravil návrh čsl.-německé smlouvy o neútočení). Od května 1938 první stálý delegát ČSR u Společnosti národů v Ženevě, po Mnichovu předsedou mezinárodní komise pro delimitaci hranic. Za okupace v Národní a univerzitní knihovně, později v knihovně Královské české společnosti nauk 1941. Za účast v domácím odboji uvězněn v únoru 1945 v Terezíně a potom na Jenerálce. Od května 1945 zpět na MZV, v září jmenován prvním generálním sekretářem MZV, v listopadu 1948 emigroval přes Německo do USA, kde se aktivně zapojil do činnosti exilových organizací.

23 ► Tamtéž, s. 103. Edvard Jelen (1891–1968), absolvent právnické fakulty, přidělený od července 1925 jako legační tajemník vyslanectví ve Vatikánu, které prakticky brzy osobně řídil po odjezdu vyslance V. Palliera po tzv. Marmaggiho aféře až do obnovení diplomatických styků v létě 1928 a aktivně se podílel s K. Kroftou na jeho dvou diplomatických misích do Vatikánu při vyjednávání modu vivendi. Za války v kanceláři státního prezidenta. Vedoucím 7. tzv. církevního oddělení II. sekce byl od listopadu 1945 do února 1949, potom penzionován.

24 ► AMZV, Sekretariát ministra – Trezor J. Masaryk (dále SM-T), 1945–1963, k. 1 – zápisy z porad II/7 z 12. 5. 1947, s. 11.

25 ► Podle dostupných pramenů v AMZV a AKPR nebyl S. Ritter v ČSR od konce března 1947 do 21. 5. 1947.

26 ► AMZV, Generální sekretariát a kabinet ministra (dále GS-A), 1945–1954, Vatikán, k. 196 – záznam E. Jelena z 10. 9. 1947 č. 187017/II-7/47 o rozhovorech A. Heidricha se S. Ritterem 8. a 9. 10. 1947, s. 1.

nebyla záviděníhodná. V Československu byl v poslední době vystaven obrovskému pracovnímu a psychickému vypětí v souvislosti s pozemkovou reformou na církevních statcích. Svatý stolec očekával výsledky jeho vyjednávání, to ale většinou připomínalo boj s větrnými mlýny. MZV hrálo o čas, oddalovalo termín odpovědí nebo se nechtělo k některým požadavkům vůbec vyjadřovat. Týdny nereagovalo na jeho protestní nóty s poukazem na to, že neuvádějí věcné argumenty a neopírají se o platné mezinárodní smlouvy. Internuncius naopak argumentoval, že je oprávněn intervenovat v případech, kdy je postup vlády v rozporu s kanonickým právem. Toto stanovisko nebylo akceptováno a bylo prohlášeno za mylné, protože podle aktuálního názoru neuznával československý právní řád kanonické právo, pokud jej výslovně nepřevzal, a navíc uváděl, že se ČSR nezavázala k nedotknutelnosti církevního majetku. Internunciovi nepomohla ani argumentace, že československá vláda považovala v roce 1935 pozemkovou reformu na církevních statcích za ukončenou.²⁷

Vyčerpávající zdržovací taktika na československé straně si brzy vyžádala jeho opětovný odjezd na konzultace do Vatikánu ohledně otázky církevního majetku v ČSR v souvislosti s konfiskačními dekrety a zákonem č. 142/1947 Sb., o revizi pozemkové reformy, a provádění modu vivendi na Slovensku s ohledem na zřízení církevní pravomoci, nezávislé na maďarských provinciích.²⁸ S. Rittera po dobu nepřítomnosti od 11. 10. 1947 do 14. 11. 1947 zastupoval na internunciatuře R. Forni.²⁹ Pravděpodobně se ve Státním sekretariátu kromě aktuálních poměrů v ČSR a další strategie projednávala i personální otázka internunciatury, to jest výměna R. Forni-

27 ► Tamtéž, s. 1–2.

28 ► AMZV, GS-A, 1945–1954, Vatikán, k. 196 – záznam č. 208755/II-7/47 k záznamu E. Jelena z 10. 9. 1947 č. 187017/II-7/47 o rozhovorech A. Heidricha se S. Ritterem 8. a 9. 10. 1947.

29 ► Tyto delší či kratší nepřítomnosti během roku v ČSR není nutno přeceňovat, protože konzultace jsou součástí běžné diplomatické praxe, v kritických chvílích nebo při řešení sporných otázek vzájemných vztahů jsou častější. Podle stupně závažnosti problému se rozhodne některá nebo obě zúčastněné strany pro dočasné nebo úplné stažení (odjezd) diplomata ze země často prezentované jako odjezd ze zdravotních důvodů. Československo a Svatý stolec měly s touto praxí ve vzájemných vztazích už své zkušenosti (srovnej Marmaggiho a Ciriaciho aféru v meziválečném Československu).

ho. Vzhledem k nedostupnosti vatikánských pramenů nelze potvrdit ani vyvrátit přípravu Ritterova odjezdu. Už v listopadu 1947 signalizoval Svätý stolec ústý osobního tajemníka Mons. Montiniho připravované přeložení auditora pražské internunciatury Forniho ve stejné hodnosti k nunciatuře v Paříži. Montiniho sekretář Mons. Martin zároveň československému vyslanci Maixnerovi sdělil, že bude v Praze vystřídán Mons. Gennarem Verolinem, který působil jako rada nunciatury v Budapešti.³⁰ Tato informace byla oficiálně potvrzena verbální notou 9. 12. 1947, na Forniho místo byl tedy přidělen G. Verolino v hodnosti rady.³¹ V této souvislosti se naskytá řada spekulativních otázek, na které nelze bez znalosti dalších souvislostí odpovědět. G. Verolino nepřicházel do neznámého prostředí, už za předchozího působení na internunciatuře v roce 1946 místo nemocného R. Forniho byl považován za diplomata příjemné a mírné povahy, údajně už tehdy si oblíbil Prahu a podle vyslance Maixnera byl Československu příznivě nakloněn.³²

S. Ritter po svém návratu předložil v Černínském paláci 12. 11. 1947 notu č. 5132, týkající se otázky církevních statků v ČSR, která se na rozdíl od předchozích ostřejších vyjádření nesla v koncilantnějším duchu a použila formulaci, „*aby ministerstvo zahraničních věcí se vynasnažilo najíti ,šťastné řešení’ v otázce církevních statků*“.³³ Smířlivější tón tohoto dokumentu, který se měl stát podkladem k dalšímu oboustrannému jednání, můžeme přičíst taktice vatikánského Státního sekretariátu, uvědomujícího si hrozící likvidaci ekonomické základny církve a její naprosté závislosti na státu.

30 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56 – informace vyslance A. Maixnera MZV, č. 357/dův/47 z 21. 11. 1947 (přijata pod čj. 241005/II-7/47).

31 ► Tamtéž – verbální nota internunciatury č. 5205 z 9. 12. 1947, potvrzená notou č. 5239 ze 17. 12. 1947.

32 ► Tamtéž – informace vyslance A. Maixnera MZV, č. 357/dův/47 z 21. 11. 1947 (přijata pod čj. 241005/II-7/47). Kopie uložena též v AMVZ, ZÚ Vatikán, 1945–1949, k. 1. A. Maixner pro MZV uváděl, že v letech 1932–1938 pracoval Verolino na nunciatuře v Lisabonu, tedy v době vedení úřadu Pietrem Ciaricim, bývalým nunciem v ČSR – pozn. autorky.

33 ► AMZV, GS-A, 1945–1954, Vatikán, k. 196 – nedatované poznámky pracovníka MZV k č. 237.895/II-7/47 ke zmíněné notě internunciatury č. 5132, s. 4.

*Internuncius Saverio Ritter, foto na diplomatickou průkazku, 1948
(AMZV, Diplomatický protokol, 1945-1955, k. 56)*

Internuncius se v lednu 1948 několikrát zajímal na MZV o postoj vlády, ani mezi členy kabinetu nepanovala názorová shoda. Po zasedání vlády 7. 1. 1948 očekával stanovisko a posun v jednáních, byl však odkázán na odklad definitivního rozhodnutí, dokud nebudou známa vyjádření a závěry jednotlivých resortů.³⁴ Po zjevné obstrukci požádal S. Ritter o slyšení u prezidenta Edvarda Beneše³⁵ a brzy nato (24. 1. 1948) navštívil ministra zahraničních věcí a u něj přednesl *„co nejslavnostnější protest proti zabírání církevního majetku k účelům pozemkové reformy a připojil, že papež byl bolestně překvapen tímto postupem a tím, že se tak snadno může nedbatí existence modu vivendi“*.³⁶ Nelze tedy jednoznačně určit, co bylo hlavním důvodem jeho odjezdu, nebudeme však daleko od pravdy při konstatování únavy z marných neproduktivních jednání, končících jeho odjezdem na zdravotní dovolenou, z které se už do Prahy nevrátil. Místo něj byl pověřen vedením internunciatury Gennaro Verolino jako chargé d'affaires.³⁷

Internunciatura po Ritterově odjezdu na začátku roku 1948

Únorové události a politické změny v Československu přinesly další snahy o omezování práv a vlivu církve ve společnosti. Zákonitě se promítly i do poměru ČSR ke Svatému stolci. Internunciatura pokračovala v dosavadní činnosti, protestovala proti zásahům státu, vyjadřovala ochotu jednat o řešení sporných otázek a navrhovala smírné řešení některých majetkových otázek. Zatímco úřad ve Voršilské ulici byl pro katolickou hierarchii určitou zárukou spojení se Svatým otcem, pro vládnoucí garnituru představoval Vatikán stále nebezpečí. Ta soustředila svou pozornost na činnost jeho di-

34 ▶ Tamtéž – záznam pracovníka MZV o jednání s internunciem Ritterem z 9. 1. 1948.

35 ▶ AKPR, Protokol KPR (1919) 1948–1962, inv. č. 1829 Papežská nunciatura v čs. republice, sign. D 13355/47 – záznam o Ritterově přijetí u E. Beneše z 21. 1. 1948.

36 ▶ AMZV, GS-A, 1945–1954, Vatikán, k. 196 – záznam č. 17416/II/7/48 o návštěvě internuncia Rittera u J. Masaryka z 24. 1. 1948.

37 ▶ AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56 – verbální nota internunciatury č. 5522 z 24. 2. 1948; AKPR, Protokol KPR (1919) 1948–1962, inv. č. 1829 Papežská nunciatura v čs. republice, sign. D 107655/48 – oznámení diplomatického protokolu MZV o Ritterově odjezdu a vedení internunciatury G. Verolinem jako chargé d'affaires a. i. č. 40.247/P-48 z 26. 2. 1948.

plomatického zastoupení v ČSR a postupně se připravovala na rozhodující úder.

Za situace, kdy byla jednání téměř na mrtvém bodě, došlo k Maixnerovu rozhovoru s Giovannim Battistou Montinim³⁸ ve Státním sekretariátu 25. 9. 1948. Vyslanec A. Maixner byl informován o několikátýdenní Verolínově dovolené a personálním zástupu zkušeného diplomata Mons. Giuseppe Sensiho ze Státního sekretariátu, kterému bude sekundovat Mons. Ottavio de Liva, dosavadní sekretář ve Vídni.³⁹ Vatikán tak chtěl dát Montiniho předvídavým sdělením najevo, že má zájem na udržení diplomatických styků s Československem a na dosavadním Ritterově postavení internuncia v Praze se nic nemění. Předpokládal, že se vrátí do Prahy „*ihned, jakmile se uzdraví, poněvadž je přáním Sv. Stolce, aby dosavadně vyměnění vyslanci ostali na svých místech v Praze i ve Vatikáně*“.⁴⁰ Jeho vzkaz se však na podzim 1948 nesetkal v Praze s velkým pochopením. Zastupitelský úřad ČSR u Svatého stolce byl značně personálně oslaben, v březnu 1948 rezignoval chargé d'affaires F. Schwarzenberg a nevrátil se už do vlasti. Podobně se zachoval i církevní rada vyslanectví J. Machula, když neuposlechl opakované výzvy MZV a nedostavil se na avizované konzultace do Černínského

38► Giovanni Battista Montini (1897–1978), vysvěcen 1920, po studiu Gregoriánské univerzity a Papežské diplomatické akademie ve Státním sekretariátu, substitut (pomocník sekretáře) kardinála Pacelliho ve Státním sekretariátu Pia XI. od 1937, po Pacelliho zvolení papežem Piem XII. 1939 se stal státním podsekretářem L. Maglioneho. Milánským arcibiskupem 1954–1963, kardinálem od 15. 12. 1958, zvolen papežem 21. 6. 1963, přijal jméno Pavel VI., korunován jako poslední papež tiárou. Předsedal druhé části druhého vatikánského koncilu a dohlížel na aplikaci přijatých rozhodnutí. Zahájil mezináboženský dialog s představiteli východních ortodoxních náboženství a starokatolické církve, jako druhý papež se setkal s představitelem anglikánské církve arcibiskupem z Canterbury. Zahájil diplomatická jednání se Sovětským svazem a dalšími zeměmi tzv. východního bloku s cílem změnit postavení katolické církve a věřících. Odsoudil vpád vojsk Varšavské smlouvy do Československa a následnou okupaci. Vydal se k umírajícímu pražskému arcibiskupovi J. Beranovi do římské papežské teologické koleje Nepomucenum 17. 5. 1969, krátce před jeho příjezdem arcibiskup zemřel. Po rekviem ve svatopetrské bazilice 22. 5. 1969 osobně vykonal výkrop rakve a rozhodl o umístění ostatků v kryptě pod bazilikou v kapli P. Marie della Boccia. Zasloužil se o nové vydání Codexu iuris canonici.

39► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56 – zpráva A. Maixnera MZV o rozhovoru s Montinim o vzájemném diplomatickém zastoupení č. 408/taj/48 z 26. 9. 1948.

40► Tamtéž.

paláce.⁴¹ Jeho angažmá v diplomatických službách ČSR skončilo v červnu 1948.⁴² Na konci října 1948 odjel G. Verolino na dovolenou⁴³ a vedení internunciatury bylo až do března 1949 svěřeno Mons. G. Sensimu ze Státního sekretariátu v hodnosti chargé d'affaires.⁴⁴ O. de Liva byl 9. 11. 1948 jmenován legačním tajemníkem internunciatury.⁴⁵

G. Senzi působil od roku 1934 v diplomatických službách Svatého stolce nejprve jako sekretář nunciatury v Bukurešti a Budapešti. Za války byl auditorem na nunciatuře v Bernu až do r. 1946 a potom radou nunciatury v Belgii. Měl tedy dostatek zkušeností s evropským prostředím a to mu umožnilo brzy po nástupu do Prahy energicky pokračovat v jednání s ministerstvem zahraničních věcí. Jeho rozmluva v Černínském paláci s dr. E. Jelenem 24. 11. 1948, při níž představil nového sekretáře internunciatury Mons. O. de Livu, se dotkla několika tematických okruhů.⁴⁶ Kromě obvyklých otázek omezování pedagogické činnosti některých kongregací a zestátnňování soukromých katolických škol a intervence ve prospěch spišského biskupa Jána Vojtaššáka upozorňoval na uvádění krátkého filmu, v němž je mezi jinými politiky uražen i papež Pius XII. Požádal o odstranění příslušné části filmu a prosbu odůvodnil tím, že se jedná o suveréna, s nímž má ČSR diplomatické styky, a kromě toho o reprezentanta katolické církve,

41 ► AMZV, ZÚ Vatikán, 1945–1949, k. 3; J. MACHULA, *Vatikán a Československo*, s. 165 a 169–171, 173.

42 ► AMZV, OS, 1945–1992, J. Machula, k. 573. Dne 6. 6. 1948 byl J. Machulovi zastaven plat včetně zahraničního příplatku.

43 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56 – nota internunciatury MZV č. 6536 z 23. 10. 1948 a AKPR, Protokol KPR (1919) 1948–1962, inv. č. 1829 Papežská nunciatura v čs. republice, sign. D 107655/48 – oznámení diplomatického protokolu MZV č. 214.594/P-48 z 29. 10. 1948 o Verolinově odjezdu na dovolenou a dočasném vedení internunciatury G. Sensim jako chargé d'affaires.

44 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56 – nota internunciatury MZV č. 7140 z 12. 3. 1949 a AKPR, Protokol KPR (1919) 1948–1962, inv. č. 1829 Papežská nunciatura v čs. republice, sign. D 126922/48 oznámení diplomatického protokolu MZV č. 205.336/49-B-2 z 18. 3. 1949 o Verolinově návratu do Prahy, opětovném vedení internunciatury a Sensiho návratu do Vatikánu.

45 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56 – verbální nota internunciatury MZV č. 6626 z 9. 11. 1948.

46 ► AMZV, GS-A, 1945–1954, Vatikán, k. 196 – záznam o návštěvě chargé d'affaires G. Sensiho u E. Jelena z 24. 11. 1948.

ke které se hlásí většina Čechoslováků. Zároveň připomněl, že by československá strana měla ocenit jeho snahu o smírné řešení v zájmu dobrých vztahů mezi státem a katolickou církví, k nimž chce i nadále přispívat také papežská internunciatura.⁴⁷ K případu zadržení zřízence internunciatury Josefa Schwambergra řekl, že o něm jednal s A. Heidrichem a doyenem diplomatického sboru francouzským velvyslancem Maurice Dejeanem. Kromě toho provedl vlastní šetření, potvrzující, že k zatčení došlo omylem. Žádal MZV, aby napříště upozornilo příslušné úřady, aby postupovaly podle diplomatických zvyklostí – tedy uvědomily o zadržení okamžitě internunciaturu a propustily zadrženého poté, co se prokázal legitimací zaměstnance internunciatury.⁴⁸

Na dalším vývoji diplomatických vztahů, které i přes dosavadní trhliny vykazovaly dojem normálního vývoje, se kromě Ritterova odjezdu na začátku roku 1948 negativně projevilo i odvolání dosavadního vyslance ČSR A. Maixnera o rok později.⁴⁹ Na otázku Mons. Sensiho ohledně dalšího obsazení zastupitelského úřadu odpověděl ministr V. Clementis při prvním společném jednání 4. 2. 1949, o něž usiloval vatikánský diplomat už od 19. 11. 1948 takto: „*vyslanec Maixner byl odvolán v rámci reorganizace, kterou nyní právě provádíme v centrále i v zahraničí, kde nové Československo musí býti zastoupeno vhodnými representanty. Nepošleme nikoho, kdo by byl nepřijatelný Svaté stolici*“.⁵⁰ Za odpovědi se mohlo skrývat cokoliv, protože vedení ministerstva a vláda v poslední době několikrát řešily otázku další existence úřadu u Svatého stolce a jeho personálního obsazení. Clementis

47 ► Po navázání diplomatických styků československé vlády s Francouzským výborem národního osvobození předal vyslanec M. Dejean pověřovací listiny 4. 11. 1943, od 4. 12. 1945 byl velvyslancem.

48 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56 – nota internunciatury diplomatickému protokolu MZV č. 7943 z 24. 10. 1949, v příloze uveden jmenovitý přehled personálu na internunciatuře a ve vile v Karlových Varech.

49 ► AMZV, OS, 1945–1992, k. 574, Artur Maixner – zproštěn vedení zastupitelského úřadu ČSR ve Vatikánu dnem 1. 2. 1949 čj. 18.346/I-2B/49 z 28. 1. 1949.

50 ► AMZV, GS-A, 1945–1954, Vatikán, k. 196 – záznam o návštěvě chargé d'affaires G. Sensiho u V. Clementise ze 4. 2. 1949, s. 3.

však možná nechtěně potvrdil vatikánskému diplomatovi známou věc o pokračujících personálních čistkách na MZV.⁵¹

V souvislosti se snahou komunistického režimu izolovat jednotlivé ordináře, likvidovat jejich pravidelné spojení se Svatým stolcem a pražskou internunciaturou a dosáhnout tak dohody s vládou a spolupráce s nastupujícím režimem se o vatikánského diplomata G. Verolina brzy začala zajímat Státní bezpečnost. Sledovala jeho cesty po Československu, návštěvy a jednání s biskupy. Společně s ministerstvem zahraničních věcí došla k závěru, že – jak konstatuje K. Kaplan – „*podněcuje biskupy k odporu proti dohodě s vládou*“.⁵² Šlo samozřejmě o nesmyslnou konstrukci, jeho návštěvy u biskupů byly naprosto normální a vyplývaly z jeho diplomatického poslání, protože byl v tomto případě prodlouženou rukou Pia XII. ve styku s československým episkopátem a oboustranně tlumočil názory. Československá strana protestovala na jaře 1949 proti jeho činnosti ústy nedávno instalovaného „záhadného“ chargé d'affaires u Sv. stolce dr. Ilji Rátha.⁵³ Ten již při nástupní audienci u G. B. Montiniho 24. 3. 1949 uvedl, že další setrvání G. Verolina v Praze je nežádoucí, protože byl kompromitován v Mindszenyho procesu.⁵⁴ Montini byl tímto sdělením zjevně zaskočen, a protože šlo

51 ► Ivana KOUTSKÁ, *Únor 1948 a perzekuce zaměstnanců ministerstva zahraničních věcí*. Pamět a dějiny 2008, č. 1, s. 39–52. Jindřich DEJMEK, *Československá diplomacie v únoru a v březnu 1948. Příspěvek k mezinárodním aspektům komunistického převratu a destrukci československých demokratických elit*. Český časopis historický 108, 2010, s. 70–114; týž, *Diplomacie Československa. Díl I. Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*. Praha 2012, s. 145 an.

52 ► Karel KAPLAN, *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Nakladatelství Doplněk Brno 1993, s. 134.

53 ► AMZV, OS, 1945–1992, k. 811, Ilja Ráth (1904–?) – absolvent práv na UK v Bratislavě, USA a Londýně. Na MZV od 1. 10. 1945, Úřad delegáta ČSR u Spojených národů v Londýně 1945–1946, sekretariát OSN v New Yorku 1946–1949. Pověřen vedením zastupitelského úřadu ČSR ve Vatikánu jako chargé d'affaires k 1. 3. 1949 čj. 440.538/49-D/I-3 z 23. 2. 1949. Ráthův otec prof. JUDr. Augustin Ráth byl od 21. 3. 1922 rektorem Univerzity Komenského v Bratislavě.

54 ► József Mindszenty (1892–1975), na kněze vysvěcen 1915, biskup ve Veszprému 1944–1945, arcibiskup ostráhomský 1945–1974, kardinálem 1946. Po návštěvě USA v roce 1948 zatčen a odsouzen k celoživotnímu žaláři, později mu byl trest změněn na celoživotní domácí vězení. V roce 1956 za tzv. maďarského povstání osvobozen, po jeho potlačení sovětskými vojsky se uchýlil na velvyslanectví USA v Budapešti a zde zůstal až do r. 1971. Po vyjednávání Svatého stolce s tamní vládou odjel do exilu v Římě a potom do Vídně, zde strávil zbytek života.

*Gennaro Verolino, foto na diplomatickou průkazku, 1949
(AMZV, Diplomatický protokol, 1945-1955, k. 56)*

o velice vážnou informaci, přislíbil, že ji oznámí papeži.⁵⁵ Odpověděl československému diplomatovi, že mu není nic známo o proviněních Mons. Verolina a že snad není hřích, že byl v Maďarsku. Narážel tak na jeho předchozí přidělení k nunciatuře v Budapešti.⁵⁶

O necelý týden později 30. 3. 1949 pozval Montini Rátha do Státního sekretariátu a navázal na předchozí rozhovor. Oznámil mu, že Vatikán na důkaz své ochoty odvolá Verolina z pražské internunciatury. Zároveň však poukázal na to, že obvinění proti němu vyvolala překvapení a konsternaci (rozuměj asi u papeže). Požádal o shovívavost při Verolinově vystřídání v Praze, protože ustanovení jeho nástupce si vyžádá čas a kromě toho nedávno odcestoval sekretář internunciatury O. de Liva za nemocným otcem. Mons. Montini požádal dr. Rátha o předání této informace Černínskému paláci, protože výhrady proti Mons. Verolinovi byly při jednání předneseny jen ústně.⁵⁷ Ráthova aktivita během audience vyvolala horečnou činnost v Praze i ve Státním sekretariátu, úředníci v Černínském paláci v dubnu 1949 zjišťovali, zda bude možné opatřit v Budapešti materiál o tom, že byl Verolino v procesu s J. Mindszentyem kompromitován, a kdo dal Ráthovi pokyn takto jednat. Protože nebyla vyloučena Ráthova eventuální audience u papeže, jejíž zprostředkování mu nabídl Montini v úvodu prvního slyšení 24. 3. 1949 a dal tak najevo dobrou vůli, pokud o to požádá, bylo nutno shromáždit veškeré informace.⁵⁸ I. Ráth informoval o svém jednání s Montinim Černínský palác prostřednictvím zastupitelského úřadu v Římě.⁵⁹ Na schůzi

55 ► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – 1. politická zpráva chargé d'affaires I. Rátha MZV čj. 39/d/49 z 24. 3. 1949.

56 ► Tamtéž. Zajímavé je, že závěrem krátké zprávy si Ráth vyžádal z MZV potřebný materiál o tzv. závadné činnosti Mons. Verolina v souvislosti s Mindszentyho procesem v Maďarsku.

57 ► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – 3. politická zpráva chargé d'affaires I. Rátha MZV čj. 47/d/49 z 30. 3. 1949.

58 ► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – záznam k čj. 111279/1949 z 23. 4. 1949 o odvolání Mons. Verolina, chargé d'affaires v Praze. Na pokyn ministra zahraničí z května 1949 k audienci u papeže nedošlo, tedy lépe řečeno, československá strana o ni neprojevila zájem. Přesto bylo vyslanectví v Budapešti požádáno v červnu 1949 o prověření této skutečnosti a zaslání potřebného materiálu.

59 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56 – telegram ZÚ Řím odeslaný MZV 25. 3. 1949 v 7.30 hodin zněl: „Montini slíbil přednést případ Verolinioho papeži.“

širšího předsednictva ÚV KSČ v Praze byla 25. 4. 1949 přijata takzvaná koncepce nové linie církevní politiky, zaměřené zevnitř i zvenčí proti katolické církvi. Jedním ze základních bodů k jejímu oslabení byl i boj proti Vatikánu, protože ministr spravedlnosti Alexej Čepička na zasedání tvrdil, že vysoká církevní hierarchie chce z podnětu Svatého stolce zmařit připravovanou dohodu.⁶⁰ Totéž potvrdil na IX. sjezdu KSČ na konci května 1949 ministr Václav Kopecký, když pronesl myšlenku, že katolická hierarchie a Vatikán jsou zodpovědní za napětí mezi církví a státem.⁶¹

K dalšímu jednání mezi oběma protagonisty došlo ve Státním sekretariátu 3. 5. 1949. Montini oznámil československému diplomatovi, že Vatikán dodrží slib, vymění Verolina a na jeho místo ustanoví „*nového velmi schopného chargé d'affaires*“,⁶² avšak z personálních a byrokratických důvodů to není možné dříve než v druhé polovině června, protože disponuje omezeným počtem volných diplomatů. Požádal znovu Rátha, aby tlumočil MZV, že Svatý stolec dodrží svůj slib vyměnit Verolina v Praze a žádá o pochopení se zdržením při výměně diplomatů. V podstatě tak zopakoval závěry předchozích rozhovorů a předpoklad, že si výměna ještě vyžádá čas.

Státní tajná bezpečnost postupně sledovala nejen Verolinovy cesty a pohyb, zaměřila se také na styky dalších pracovníků internunciatury a návštěvy ve Voršilské ulici. Za velice zneklidňující před slavnostním ustavením státní Katolické akce 10. 6. 1949⁶³ bylo považováno tajné setkání biskupů v Olomouci a schůzka arcibiskupa Berana a několika dalších hodnostářů

60 ► Václav VAŠKO, *Dům na skále / 1. Církev zkoušená 1945 – začátek 1950*. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2004, s. 118–119. Téhož dne byla ustavena tzv. církevní šestka.

61 ► NA, ÚV KSČ, 1945–1989, fond 100/52 Čepička, svazek 15, archivní jednotka 99 – překlad protestní noty internunciatury č. 7491 z 3. 6. 1949. Internunciatura připomínala, že před necelým rokem v předvečer Te dea za Gottwaldovo zvolení prezidentem bylo arcibiskupu Beranovi slíbeno vyřízení všech základních otázek a A. Čepička ujišťoval, že ČSR se stane vzorem poměrů mezi církví a státem. Místo toho ale začal boj proti církevním institucím a osobám a někteří ministři – např. Kopecký – přičítali veřejně tuto změnu Vatikánu. Nóta mimo jiné žádala MZV o zákrok, protože projev V. Kopeckého vyvolal odezvu i obavu katolíků z dalšího vývoje v ČSR.

62 ► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – 5. politická zpráva chargé d'affaires I. Rátha MZV čj. 59/d/49 z 3. 5. 1949.

63 ► Záměrem bylo vytvořit platformu k založení „národní“ církve odtržené od Říma nebo katolické církve v ČSR, směřující k „symbióze“ se socialismem.

s Mons. Verolinem na pražské internunciatuře a rozhodnutí o exkomunikaci předpokládaných funkcionářů Katolické akce.⁶⁴ I když byl G. Verolino diplomatem s volností pohybu a neměl dosud žádné problémy při svých cestách za episkopátem, stala se jednou z dalších záminek k jeho vážným problémům cesta na Slovensko ve dnech 25.–28. 6. 1949 a návštěva všech moravských a slovenských biskupů na rozloučenou před odjezdem z ČSR.⁶⁵ Kromě toho byl v duchu tehdejších praktik podezírán ze styků s vojenským atašé švýcarské a americké ambasády. Pozornosti bezpečnosti neunikl ani oběd na rozloučenou za účasti několika diplomatů a zástupce americké tiskové kanceláře United Press dne 2. 7. 1949, během něhož měl informovat o cestě na Slovensko.⁶⁶

Protože se nedařilo dostatečně rychle a účinně „upravit“ vztah státu a církví podle představ tehdejšího režimu, rozpoutal se mezi nimi otevřený boj. Předsednictvo ÚV KSČ na svém zasedání 6. 7. 1949 uložilo mimo jiné ministru zahraničí V. Clementisovi jednat o odvolání zástupce Vatikánu G. Verolina z Prahy a ministru vnitra V. Noskovi připravit přehled o trestních sankcích proti některým kněžím a provést patřičný zákrok proti salesiánskému sekretáři internunciatury Aloisi Zmrzlíkovi.⁶⁷ Závěry stranického předsednictva byly jasným krokem k postupné likvidaci pražské internunciatury. Hned následující den odpoledne byl při cestě z kostela na Národní třídě zadržen překladatel a tlumočnick internunciatury A. Zmrzlík. Jeho formální zatčení bylo provedeno na stálé služebně KV StB Praha. Poté byl dopraven k výslechu do věznice na Pankráci.⁶⁸

64 ► Václav VAŠKO, *Dům na skále / 1. Církev zkoušená 1945 – začátek 1950*, s. 140, a *Dům na skále / 2. Církev bojující 1950 – květen 1960*. Kostelní Vydří 2007, s. 314. Svatý stolec zaujal ke Katolické akci v Československu a podobným praktikám ve všech komunistických stranách rozhodné stanovisko několika dekrety v červenci 1949.

65 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56 – nota internunciatury šéfovi diplomatického protokolu MZV č. 7592 z 1. 7. 1949.

66 ► NA, ÚV KSČ, 1945–1989, fond 100/52 Čepička, svazek 15, archivní jednotka 99 – poznatky z výslechu A. Zmrzlíka.

67 ► V. VAŠKO, *Dům na skále / 1.*, s. 161.

68 ► NA, ÚV KSČ, 1945–1989, fond 100/52 Čepička, svazek 15, archivní jednotka 99 – poznatky z výslechu A. Zmrzlíka.

Při tažení proti Vatikánu, internunciatuře, Verolinovi a biskupskému sboru bylo mistrně využito Zmrzlíkovo předchozí spojení s litoměřickým biskupem Štěpánem Trochtem, který vyhověl v roce 1945 žádosti tehdejšího chargé d'affaires Mons. R. Forniho a uvolnil jej pro překladatelskou a tlumočnickou výpomoc na internunciatuře.⁶⁹ Zadržený Zmrzlík vypovídal velice obezřetně, nejprve o své práci a postavení na internunciatuře. Řekl, že zde byl přehlížen nejen Verolinem, ale také sekretářem de Livou a že do jejich práce zasvěcen nebyl, „*jelikož ti dva prý pracují vždy za zavřenými dveřmi. Ani slovem se nezmiňují o své práci, jelikož důvěřují jen sobě*“.⁷⁰ Podrobně popsal chronologii cesty na Slovensko včetně délky návštěvy a Verolinova jednání s jednotlivými ordináři. Prohlásil však, že se nezúčastnil žádné rozmluvy s biskupy, zpravidla byl v tu dobu v kostele nebo přecházel po chodbě, „*a že neví, o čem jednali*“.⁷¹ Vypověděl také o problémech během cesty Slovenskem, kde byli několikrát zastaveni členy SNB a závodní milice. Tehdy se G. Verolino odmítl legitimovat, protože jel řádně označeným diplomatickým vozem. V Nitře znovu zakázal řidiči a Zmrzlíkovi uposlechnout výzvu bezpečnosti, aby s nimi šli na úřad. Verolino dokonce na KNV žádal o telefonické spojení s MZV, to však nedostal, a tak se nakonec spokojil s omluvou předsedy KNV, že jde o omyl a že hledají lupiče klenotů prchající podobným autem. Za Verolinova nástupce na internunciatuře označil Zmrzlík Mons. Bertoliho, což nebylo žádným tajemstvím.⁷² Ke stížnosti proti postupu bezpečnostních orgánů při Verolinově cestě za slovenským episkopátem otisklo Rudé právo dne 2. 7. 1949 zprávu ČTK, vyznívající jako její dementi. Zákrok bezpečnostních orgánů

69 ► R. Forni znal údajně A. Zmrzlíka za pobytu ve Švýcarsku.

70 ► NA, ÚV KSČ, 1945–1989, fond 100/52 Čepička, svazek 15, archivní jednotka 99 – poznatky z výsledku A. Zmrzlíka.

71 ► Tamtéž.

72 ► Vojtěch VLČEK, *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. Malice cyrilometodějská, Olomouc 2003, s. 334 an.; V. VAŠKO, *Dům na skále / 2.*, s. 132. A. Zmrzlík (1912–1992) byl za údajnou velezradu a špionáž odsouzen v procesu Emila Zouhara a spol. k několikaletému trestu odnětí svobody a v důsledku praktikovaných vyšetřovacích metod StB psychicky onemocněl. Za věrnost církvi mu byl v roce 1992 udělen Janem Pavlem II. řád „Pro ecclesia et pontifice“.

bez ohledu na označení a osádku vozidla prohlásilo za „*gesto plné ohledů, které nedává příčiny k jakékoliv stížnosti*“, a cestu bez předchozího ohlášení označilo za „*demonstrační akt proti naší vládě a za hrubé vměšování se do vnitřních záležitostí našeho státu*“.⁷³

Při dalším setkání 9. 7. 1949⁷⁴ odevzdal chargé d'affaires čsl. zastupitelského úřadu Mons. Montinimu aide mémoire ohledně dalšího Verolinova setrvání v Praze a přijetí nového diplomatického zástupce Sv. stolce Mons. Paola Bertoliho. Po jeho přečtení Montini konstatoval, že Vatikán dodržel svůj slib a Mons. Verolino požádal 30. 6. 1949 o vízum pro svého nástupce na dvou místech, na MZV v Praze a na vyslanectví v Bernu. Bertoli totiž dosud působil na nunciatuře ve švýcarském Bernu. Ráth argumentoval, že v Praze není známa jakákoliv žádost o vízum a navíc Verolino setrvává stále na svém postu na internunciatuře. Podsekretář Montini sdělil, že musí počkat na příjezd nástupce, který se jako delegát Svatého stolce zdržel na konferenci v Ženevě, aby mu mohl řádně předat úřad. Ráthovi se to však nezdálo bezpodmínečně nutné, protože je tam další personál, a navíc on sám přebíral úřad bez přítomnosti předchozího tituláře A. Maixnera až po čtyřech měsících. Dále dodal, že pokud nebude určen nejbližší možný termín k Verolinovu odvolání z Prahy, bude považován za odvolaného k 1. 7. 1949. „*Túto vetu si dal Mons. Montini opakovat a napísal si to na kus papiera. Na to povedal, že je to vec veľmi závažná, ale že on o tom nerozhoduje a predloží to ihneď kompetentnému miestu, ktorým je pravdepodobne sám pápež.*“⁷⁵ Rozhovor nepokračoval v přátelském duchu, protože se Montini zajímal o případ zatčeného sekretáře internunciauty saleziána Zmrzlíka, což považoval za rozpor s dosavadními diplomatickými zvyklostmi. Ráth oponoval tím, že pravděpodobně byl důvod pro jeho zatčení, a dodal, že se koncepce a názor reprezentanta Vatikánu v Praze často rozcházejí s kon-

73► NA, MZV-VA II., 1945–1951, k. 1314 – článek „*K stížnosti msgre E. Verolina*“, otištěný v Rudém právu 2. 7. 1949.

74► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – 8. politická zpráva chargé d'affaires I. Rátha MZV čj. 98/taj/49 z 9. 7. 1949.

75► Tamtéž, s. 2.

cepcí vlády, protože se zaobírá otázkami, které jsou výhradně v kompetenci státu, jako například výchova, pozemková reforma a administrativní úkony církevních úřadů. Závěrem zdůraznil, že situace v Československu je vážná „a že Mons. Verolino je pokladaný za podněcovatele /instigateur/. Na to Mons. Montini opakoval slovo „instigateur“ a uderl na stôl“.⁷⁶ Československý diplomat uzavřel svou zprávu o rozhovoru konstatováním, že po dobu celé návštěvy, trvající asi třicet minut, byl Mons. Montini velmi vzrušený a doprovázel jej v rozčílení přes několik místností, což se dosud ještě nestalo.

Dramatický vývoj událostí dokumentují jinak věcné a stručné Ráthovy politické zprávy určené ministerstvu zahraničí, které je podle vlastního uvážení postupovalo většinou kanceláři prezidenta republiky a předsednictvu vlády. Nové jednání s Mons. Montinim proběhlo 11. 7. 1949. Montini oznámil Ráthovi, že předal jeho aide mémoire na příslušné místo a to později písemně vyrozumí vyslanectví.⁷⁷ Zopakoval oznámení Státního sekretariátu zastupitelskému úřadu ČSR z 24. 6. 1949 o Verolinově nástupci Mons. Bertolim a to, že byl dodržen slib vyměnit G. Verolina do konce června. Odmítl jeho obvinění obsažená v aide mémoire z 9. 7. 1949, avšak na důkaz dobré vůle už Verolina z Prahy odvolal. Připomněl, že Mons. Verolinovi bylo na MZV přislíbeno vízum pro jeho nástupce, ale dosud nejsou známy žádné zprávy o jeho vydání vyslanectvím ČSR v Bernu. Závěrem si Ráth vyžádal Bertoliho životopis, který mu byl také brzy dodán. Podle oficiálních informací Státního sekretariátu se Paolo Bertoli narodil 1. 2. 1908 v Poggio Garfagnana (v provincii Lucca), vysvěcen na kněze byl 15. 8. 1930, získal doktorát teologie a práva, v letech 1933–1938 působil nejprve jako nunciaturní atašé, tajemník II. a I. třídy na nunciatuře v Bělehradu. V letech 1942–1946 byl jako chargé d'affaires v Haiti a Dominikánské republice a odtud byl v roce 1946 přidělen k nunciatuře v Bernu,

76 ► Tamtéž, s. 2–3.

77 ► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – 9. politická zpráva chargé d'affaires I. Rátha MZV čj. 102/taj./49 z 11. 7. 1949. Celé znění dokumentu v českém překladu In: J. KONÍČEK, *Modus vivendi*, s. 193.

kde působil dosud. Kromě toho vykonal v roce 1947 kratší návštěvy v některých zemích Jižní Ameriky.⁷⁸

Chargé d'affaires pražské internunciatury i Státní sekretariát protestovali proti Zmrzlíkovu zatčení⁷⁹ a řešili otázku dalšího Verolinova setrvání v Československu, které bylo neúnosným, a proto jej Vatikán ve snaze prokázat vládě dobrou vůli brzy odvolal. G. Verolino, který během svého přidělení v Budapešti zachránil v letech 1944–1945 vydáváním falešných dokumentů stovky a tisíce židovských obyvatel před deportací do koncentračních táborů,⁸⁰ se musel v létě 1949 vrátit do Říma pro vykonstruovanou podezření.⁸¹ Svatý otec získal bezprostřední informace o dění v Československu při audienci, kterou mu poskytl 27. 7. 1949.⁸²

Pražská internunciatura po Verolinově odjezdu

Vatikánská administrativa měla zájem co nejdříve personálně posílit internunciaturu,⁸³ a proto stupňovala tlak na I. Rátha, předvolaného na večer 14. 7. 1949 k dalším rozhovorům. Tentokrát je z Tardiniho pověření

78 ► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – 10. politická zpráva chargé d'affaires I. Rátha MZV čj. 103/dův./49 z 12. 7. 1949.

79 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56 – protestní nota internunciatury ministru zahraničních věcí č. 7616 z 9. 7. 1949.

80 ► Dostupné online na adrese: http://de.wikipedia.org/wiki/Gennaro_Verolino a http://pl.wikipedia.org/wiki/Gennaro_Verolino, cit. 12. 8. 2014. S nunciem Angelem Rottou se aktivně účastnili obstarávání dokladů, především švédských pasů prostřednictvím švédského diplomata Pera Angera. Nunciatura vystavila během německého obsazení Budapešti od března 1944 do února 1945 podle Verolinova odhadu 25 až 30 tisíc dokladů, zaručujících jednotlivcům, že jsou pod ochranou nunciatury a na poslední chvíli za pomoci těchto dokumentů zachránit osoby při nakládání do vlaků, směřujících do koncentračních táborů. Informace o této činnosti byly zveřejněny až na přelomu tisíciletí a G. Verolino za ni byl později oceněn ve Švédsku a Izraeli.

81 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56 – nota internunciatury MZV č. 7637 z 13. 7. 1949.

82 ► NA, ÚV KSČ, 1945–1989, fond 100/52 Čepička, svazek 15, archivní jednotka 99. Tato informace byla v ČSR prezentována až v říjnu 1949 s tím, že měl Verolino odevzat papeži poselství arcibiskupa Berana s ujištěním oddanosti episkopátu, kněží i věřících Svatému stolci. Tuto hypotézu potvrzuje i V. VAŠKO, *Dům na skále* / 2., s. 304.

83 ► Svědčí o tom dochované noty v AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56.

vedl auditor Mons. Corrado Bafile.⁸⁴ Oznámil mu, že G. Verolino byl z internunciatury již odvolán, zatímco o avizovaném vstupním vízu jeho nástupce přes veškeré sliby stále nemá žádné informace, přestože byl ujišťován, že vízum dostane.⁸⁵ Mezi řečí Bafile naznačil, že to vyvolává dojem triku, při němž šlo o to, jak dostat co nejrychleji Verolina z Prahy a na jeho místo nikoho nepustit. Při opakovaném Ráthově rozhovoru s C. Bafilem 18. 7. 1949 tlumočil československý diplomat zjištění Černínského paláce, získané z Bernu, že je Bertoli podle vlastního prohlášení nepřítelem lidově demokratických států a socialismu, a proto padne rozhodnutí o jeho případném přijetí až po prověření pravdivosti těchto zpráv.⁸⁶ Na to reagoval překvapený zástupce Svatého stolce replikou na Ráthův účet a řekl, že se Vatikán při ohlášení jeho jména pražskou internunciaturou nezajímá o jeho politické názory, protože dostatečnou zárukou byla důvěra a akreditace československou vládou. Vyslovil přesvědčení, že by také v Bertoliho případě mělo stačit vědomí, že má důvěru Svatého stolce a jako diplomat se zdržel jakýchkoliv projevů v rozporu s vatikánskou politikou.⁸⁷ Posteskl si, že stávající sekretář internunciatury O. de Liva je na internunciatuře sám, takže nemohl odjet ani na pohřeb svého otce do Itálie.

Československo-vatikánské diplomatické styky nabíraly stále více na konfrontačním duchu. Taktika a rozhodnutí církevní komise Ústředního akčního výboru Národní fronty, vlády a MZV je postupně dostaly na jinou

84 ► Dostupné online na adrese: http://de.wikipedia.org/wiki/Corrado_Bafile, cit. 30. 10. 2014. Corrado Bafile (1903–2001), studoval chemii na univerzitě v Mnichově, poté civilní právo v Římě. Po šesti letech praxe vstoupil do semináře, na kněze vysvěcen 11. 4. 1936. V roce 1944 získal doktorát z kanonického práva na Lateránské univerzitě, působil jako duchovní v Římě a současně pracoval ve Státním sekretariátu. Vatikánský diplomat, nuncius v Německu 1960–1975, účastník druhého vatikánského koncilu. Od července 1975 podprefektem Kongregace pro svatořečení, kardinálem 24. 5. 1976 a potom prefektem uvedené kongregace až do r. 1980. Zemřel v necelých 102 letech jako nejstarší biskup na světě.

85 ► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – 13. politická zpráva chargé d'affaires I. Rátha MZV čj. 108/dův./49 z 15. 7. 1949. Celé znění dokumentu v českém překladu v: J. KONÍČEK, *Modus vivendi*, s. 193.

86 ► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – 14. politická zpráva chargé d'affaires I. Rátha MZV čj. 110/dův./49 z 18. 7. 1949.

87 ► Tamtéž. Tak ale dal fakticky nepřímě najevo, že prohlášení bylo v souladu s vatikánskou exkomunikační politikou.

rovinu. Osobní rozhovory, ústní a písemné nóty se postupně měnily v protesty a vzájemná obviňování. Díky obstrukční politice Prahy se pomalu dostávaly do slepé uličky, protože se dařilo blokovat příjezd nového chargé d'affaires a omezovat tak činnost internunciatury. V srpnu 1949 protestoval O. de Liva čtyřikrát na MZV proti postoji denního tisku k vatikánskému dekretu o exkomunikaci politicky angažovaných kněží, urážkám papeže a uveřejnění hanlivých karikatur, novému zabírání církevních objektů, omezování práv ordinářů i věřících, dosazování administrativních přidělců na konzistořích, zadržení P. Zmrzlíka a dalším věcem. Dne 19. 8. 1949 se vyjádřil také k průtahům při udělení víza designovanému Verolino-
vu zástupci v úřadě chargé d'affaires na internunciatuře. O stále čekajícím Mons. P. Bertolim řekl de Liva, „že *Msgr. Bertoli je rozvášněná a střízlivá osobnost, zvláště vybraná pro složité pražské poměry*“.⁸⁸ V souvislosti s omezením primasovy svobody⁸⁹ se 24. 8. 1949 ohradil proti „*faktickému uvěznění arcibiskupa Berana. Přístup k němu má jednou týdně tajemník pražské internunciatury De Liva a tu se před ním a za ním zamykají dveře. Žádá, aby buď byla dána arcibiskupovi svoboda anebo aby byl řádně obžalován*“.⁹⁰

Přibližně v této době si církevní komise ÚAV NF vyžádala od Černínského paláce informaci o pravomoci vatikánských diplomatických zástupců podle mezinárodního práva. Ze zprávy jednoznačně vyplynulo, že zástupci Svatého stolce vykonávající mandát papežovým jménem mohou jednat přímo s biskupy a věřícími, přičemž papežská moc není omezena teritoriálně, takže jsou katolíci podřízeni církevní jurisdikci, ať jsou kdekoliv. Navíc Svatý stolec může zakročit prostřednictvím svých zástupců, tedy především diplomatů, u civilních a národních vlád pro případ schvá-

88 ► NA, ÚV KSČ, 1945–1989, fond 100/52 Čepička, svazek 15, archivní jednotka 99 – informace MZV církevní komisi ÚAV NF o protestech internunciatury čj. 134.735/49-A/III-3 z 31. 8. 1949, s. 2.

89 ► Pražský arcibiskup byl za svoje protesty proti zasahování do činností církve v roce 1949 internován v arcibiskupském paláci a v dubnu 1951 nucen úřad opustit. S ohledem na zásluhy v odboji a věznění v Dachau byl dlouhodobě internován bez odsouzení v monstrprocesech.

90 ► NA, ÚV KSČ, 1945–1989, fond 100/52 Čepička, svazek 15, archivní jednotka 99 – informace MZV církevní komisi ÚAV NF o protestech internunciatury čj. 134.735/49-A/III-3 z 31. 8. 1949, s. 2.

lení zákona nebo nařízení protivícího se církevním zákonům a žádat jejich odvolání nebo instruovat věřící, jak k nim přistupovat.⁹¹ Tato jurisdikce ve prospěch vatikánských diplomatů zcela odporovala zájmu komunistů, a proto soustředili veškerou pozornost na minimalizaci jejího vlivu a připravovali se na přerušení veškerých styků.

Po Verolinově odjezdu si předvolal diplomatický protokol MZV de Livu a sdělil mu, že jeho vystupování jako chargé d'affaires vykazuje formální nedostatky, protože touto funkcí mohl být pověřen pouze Svatým stolcem nebo titulářem, v tomto případě S. Ritterem, nikoliv odcházejícím G. Verolinem.⁹² Nemůže být proto československou stranou uznán. Zástupce internunciatury vzal sdělení na vědomí, slíbil informovat Vatikán a vyžádat si nápravu. V hovoru se dále zajímal o udělení víza Bertolimu a na vyhýbavou odpověď naznačil, že by na jeho osobě Svatý stolec netrval a navrhl někoho jiného. O. de Liva si stěžoval u doyna diplomatického sboru, že není přijímán „na úrovni“ jako diplomatický zástupce internunciatury, tedy její chargé d'affaires a. i.⁹³ Při Dejeanově jednání o této cause na MZV Černínský palác konstatoval, že se de Liva „*chová v posledních dnech způsobem, který se nesrovnává s důstojností jeho povolání, ačkoliv nemá té nejmenší příčiny ke stížnostem*“.⁹⁴ Připomenul zásadu přijímání diplomatických zástupců jen po předchozím ohlášení a poskytování výjimek jen v nejnaléhavějších případech a ten dosud nenastal. Trval na stanovisku, že vláda požaduje potvrzení de Livy ve funkci chargé d'affaires. Z tohoto důvodu došlo MZV k internímu závěru o dalším přijímání zástupce internunciatury příslušným referentem pro církevní věci.

91 ► J. KONÍČEK, *Modus vivendi*, s. 191–192.

92 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatický sbor Vatikán, k. 56 – záznam MZV čj. 207750/1949 z 20. 9. 1949 o jednání s de Livou.

93 ► Tamtéž – nota internunciatury MZV č. 7881 z 29. 9. 1949.

94 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Diplomatické zastoupení v ČSR Vatikán, k. 56 – záznam MZV k čj. 207886/1949 z 1. 10. 1949 o jednání s M. Dejeanem o stížnosti de Livy.

Ilja Ráth, chargé d'affaires ČSR u Svatého stolce, 1949 (AMZV, Osobní spisy, 1945-1992, k. 811)

K dalšímu Ráthovu jednání ve Státním sekretariátu o budoucnosti diplomatických styků došlo 30. 11. 1949.⁹⁵ Při něm Mons. Bafile znovu zopakoval známý fakt o Verolinově ujištění šéfem diplomatického protokolu Černínského paláce, že v Praze nebudou kladeny žádné překážky příchodu jeho nástupci. Řekl, že se Svatý stolec chová i nadále diskrétně a nedává tyto informace k dispozici tisku ani rozhlasu. Po odmítnutí přijmout Mons. Bertoliho pro jeho údajně negativní postoj vůči lidovědemokratickým státům požádal Svatý stolec o udělení víza pro nového chargé d'affaires internunciatury Opilia Rossiho (1910–2004), avšak jeho žádost nebyla po dvou měsících ještě vyřízena. Upozornil, že kromě toho Mons. Verolino před svým odjezdem z Prahy oznámil MZV, že až do příchodu jeho nástupce povede úřad sekretář internunciatury O. de Liva jako chargé d'affaires, kterého ale ministerstvo v této hodnosti neuznalo. Vedle další intervence ve prospěch zatčeného a vězněného sekretáře internunciatury A. Zmrzlíka⁹⁶ argumentoval negativním postojem československé vlády vůči Vatikánu, protože v poslední době byl zatčen také staříčkový Mons. Švec,⁹⁷ přítel internuncia S. Rittera. Není vyloučeno, že jedním z mnoha důvodů Švecova zatčení a odsouzení byl kromě dlouholeté úzké vazby na J. Berana, styků s internunciaturou a S. Ritterem mimo jiné nesouhlas se státem řízenou Katolickou akcí. Pozornosti československých úřadů neunikly ani rekreační vila PAX v Karlových Varech včetně jejího personálu, užívaná od konce dvacátých let 20. století jako letní rezidence vatikánských nunciů, a bankovní účet internunciatury u pražské Živnostenské banky.

95 ► AMZV, PZ Vatikán, 1949 – 21. politická zpráva chargé d'affaires I. Rátha MZV čj. 175/dův./49 z 30. 11. 1949.

96 ► Tehdy ještě netušil, že Zmrzlíkova nástupce v roli překladatele a tlumočníka saleziána P. Václava Mrtvého (1907–1977) čeká podobný osud, tj. zatčení a odsouzení 2. 12. 1950 v procesu s pomocníky biskupů Zela a spol. za velezradu a špionáž na 15 let.

97 ► Vojtěch VLČEK, *Dva osudy: ThDr. Josef Čihák a ThDr. Otakar Švec*. In: Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka 8, 2013, s. 47–52. Svatovítský kanovník O. Švec (1888–1958), vězněný Němci na Pankráci, v Terezíně, Mauthausenu a Dachau v letech 1942–1945, byl zatčen jako jeden z blízkých spolupracovníků arcibiskupa Berana 13. 10. 1949 a přes rok držen ve vazbě, aby byl potom souzen v monstrprocesu s olomouckým světitelbiskupem S. Zelou a spol. a odsouzen na 20 let. Byl podmíněčně propuštěn po mozkové mrtvici 12. 11. 1954.

Epilog

Stát se postupně připravoval na vystupňování útoků na Svatý stolec, vysokou církevní hierarchii a většinu řeholí.⁹⁸ V souvislosti s takzvaným zázrakem v Číhošti v prosinci 1949,⁹⁹ lednovou návštěvou vatikánského diplomata, zatčením faráře Toufara a přípravou velkého politického procesu se církevní šestka zabývala aktuálními církevními otázkami nejprve 22. 2. 1950 a znovu 27. 2. 1950. Vyjádřila se i k údajnému spoluiniciátorovi – Vatikánu,¹⁰⁰ biskupům (především hradeckému biskupu M. Píchovi, do jehož jurisdikce fara v Číhošti nedaleko Ledče nad Sázavou patřila) a představitelům premonstrátského řádu a připravila kroky k jejich veřejném pranýřování. Zasedání 22. 2. došlo k závěru, že při Toufarově výsledku byla prokázána návštěva Číhoště O. de Livou za doprovodu sekretáře internunciatury Mrtvého den před udáním zázraku, a proto doporučilo uspořádat soudní proces, v něm zkompromitovat de Livu a požadovat jeho odvolání.¹⁰¹ Na dalším jednání o pět dnů později 27. 2. 1950 rozhodla „šestka“ mimo jiné o uspořádání tiskové konference k odhalení pozadí celého „zázraku“ a zahájení kampaně, zaměřené proti de Livovi.¹⁰² Předsednictvo ÚV KSČ potvrdilo ještě též den návrh postupu církevní komise. Vyvrcholením této kampaně mělo být prohlášení diplomata de Livy za nežádoucí osobu, která bude muset opustit území republiky, přičemž k formálnímu přerušení diplomatických styků nedojde.¹⁰³ O zmrazení čes-

98 ▶ Václav VAŠKO, *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II.* Zvon, Praha 1990, s. 128.

99 ▶ Adolf RÁZEK, *Josef Toufar – oběť proticírkevní strategie režimu.* In: Jiří HANUŠ, Jiří STŘÍBRNÝ, *Stát a církev v roce 1950.* CDK Brno 2000, s. 34–49; Jan KALOUS, *Instruktažní skupina StB v lednu 1950 – zákulisí případu Číhošť.* Sešit ÚDV č. 4. ÚDV, Praha 2001; též, *Číhošťský případ.* Nezávislé centrum pro studium politiky Kolín 2008; Miloš DOLEŽAL, *Jako bychom dnes zemřít měli. Drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara.* Pelhřimov. Nová tiskárna Pelhřimov, 2012.

100 ▶ O. de Liva navštívil Číhošť podle Toufarova dobrozdání asi měsíc po události v týdnu mezi 8. a 15. 1. 1950.

101 ▶ Marie BULÍNOVÁ, Milena JANIŠOVÁ, Karel KAPLAN, *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951. Edice dokumentů I. Církevní komise ÚV KSČ („Církevní šestka“) duben 1949 – březen 1950.* ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1994, s. 352–353.

102 ▶ Tamtéž, s. 388–389.

103 ▶ Tamtéž, s. 401–402; V. VAŠKO, *Dům na skále / 1.,* s. 179–180.

koslovensko-vatikánských diplomatických vztahů bylo v Praze tedy definitivně rozhodnuto už na konci února 1950 a zbývalo jen tuto záležitost co nejdříve uzavřít.

Jedno z posledních oficiálních jednání mezi zástupci zastupitelského úřadu ČSR u Svatého stolce a vatikánského Státního sekretariátu proběhlo 28. 2. 1950,¹⁰⁴ tedy v době, kdy v Československu vrcholilo tažení proti poslednímu oficiálnímu zástupci nenáviděného Svatého stolce. Mons. C. Bafile se zeptal I. Rátha na osud víza pro designovaného chargé d'affaires internunciatury Mons. Rosssiho a ten mu diplomaticky odpověděl, že se o věci informoval při nedávné návštěvě Prahy a vzhledem k delší nepřítomnosti ministra Clementise a neukončenému prověřování činnosti O. Rossiho v Německu, nebylo dosud rozhodnuto. V této chvíli měl Ráth už jiné informace, nemohl však předčasně zveřejnit úmysl svých nadřízených. Mons. Bafile vyjádřil podiv nad umělými a v diplomatických stycích zároveň ojedinělými průtahy a znovu zopakoval, jaké překvapení by vyvolalo zveřejnění materiálu k obsazení internunciatury, na níž je už delší dobu osamocený O. de Liva. Vzápětí uvedl, že v Bělehradě, který není Vatikánu nakloněn o nic víc než pražská vláda, proběhla výměna diplomatů naprosto bez problému.

I. Ráth hrál evidentně o čas, a navíc potřeboval získat důležité informace protistrany, a proto převedl hovor na zdravotní stav internuncia Rittera a jeho případný návrat do Prahy. Dostalo se mu odpovědi, že potřebuje ještě péči a v současné době není možné počítat s tím, že by se vrátil do Prahy.¹⁰⁵ Tato otázka tedy byla prozatím vyřešena. Mons. Bafile se opět vrátil k problému neuznání diplomatické hodnosti chargé d'affaires O. de Livy a I. Ráth argumentoval tím, že podle mezinárodních zvyklostí nemůže jmenovat odcházející chargé d'affaires svého nástupce. To podle jeho výkladu příslušelo pouze šéfovi diplomatické mise S. Ritterovi nebo Stát-

104 ► AMZV, PZ, Vatikán, 1950 – politická zpráva č. 3 dr. I. Rátha ministerstvu zahraničních věcí o návštěvě Státního sekretariátu čj. 12/dův./50 z 28. 2. 1950.

105 ► Tamtéž, s. 2.

nímu sekretariátu. Mons. Bafile přislíbil, že bude pravděpodobně zaslán do Prahy podobný přípis. Československý diplomat se na oplátku zavázal urgovat vyřízení žádosti o vízum pro O. Rossiho. Obvyklý popis průběhu jednání doplnil poznámkou, že z řeči Mons. Bafileho se dalo vyrozumět, že by si vlastně přál, aby žádost o vízum byla zamítnuta, protože by ji potom Vatikán mohl propagačně využít. Zvýšený zájem vlády a KSČ o vývoj vzájemných vztahů od začátku roku 1950 dokládá odesílání kopií Ráthových politických zpráv nedávno vzniklému Státnímu úřadu pro věci církevní.

Dne 10. 3. 1950 odeslalo MZV dopis ministra Clementise I. Ráthovi s instrukcemi, jak postupovat při likvidaci vyslanectví ČSR u Svatého stolce.¹⁰⁶ Poukazovalo se v něm na de Livovu kompromitaci v souvislosti s inscenováním tzv. Číhošťského zázraku a dalších důkazech o jeho vměšování do vnitřních záležitostí Československa. Clementis upozorňoval našeho diplomata, že v nejbližší době bude internunciatuře sděleno diplomatickou nótou, že je de Liva persona non grata, která se chovala stejně jako předchůdci, a z tohoto důvodu nebude uděleno vstupní vízum dalšímu diplomatickému zástupci Vatikánu. Dále mu sdělil, že nedojde k přerušení diplomatických styků, ale nebudou fakticky vykonávány, a proto má personál neprodleně zlikvidovat svoje věci a předat vyslanectví druhému zastupitelskému úřadu, totiž československému vyslanectví v italském Římě. Urychlený odjezd měl být „maskován“ Ráthovými pražskými konzultacemi. V Clementisově instrukci se počítalo s náhlým a nečekaným opuštěním Vatikánu 14. 3. 1950, tedy ještě před plánovaným oznámením de Livova vyhoštění.

Žádost pařížského nuncia o urychlené udělení vstupního víza B. B. Haimovi na tříměsíční výpomoc O. de Livovi se stalo posledním marným pokusem Svatého stolce o dočasnou stabilizaci poměrů na pražské internunciatuře.¹⁰⁷ Nóta ministerstva zahraničních věcí z 16. 3. 1950 ozná-

106 ► AMZV, GS-A, 1945–1954, Vatikán, k. 196 – čj. 200.195/50-B-a z 10. 3. 1950.

107 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56 – telegram ZÚ Paříž MZV č. 2036/50 z 10. 3. 1950.

mila internunciatury, že vyšší církevní hierarchie zneužívá delší dobu „čsl. římsko - katolickou církev a její kostely k podvrtné a protistátní činnosti. Nezastavuje se přitom ani před inscenováním podvodných ‚zázraků‘ “. ¹⁰⁸ Úřady údajně prokazatelně zjistily, že hierarchie provádí činnost i po odchodu Mons. Verolina „za přímého instruování a podpory zaměstnance apoštolské internunciatury mgr. Ottavia de Livy, který svou protistátní činnost kryje funkcí vedoucího internunciatury, ačkoliv československou vládou v této funkci uznán nebyl“. ¹⁰⁹ Černínský palác prohlásil de Livovu činnost za přímé zasahování do vnitřních záležitostí Československa, kvalifikoval ji jako zneužití diplomatických výsad a v rozporu s jeho úředním posláním a žádal, aby jmenovaný do tří dnů opustil ČSR. ¹¹⁰ Po vyčerpání veškerých možností o dohodu či jakýkoliv kompromis při personálním obsazení nebo dočasném posílení zastupitelského úřadu, v tomto případě internunciatury, odletěl vyhoštěný O. de Liva dne 18. 3. 1950 ve 14 hodin do Říma. ¹¹¹ Československá justice se připravovala na proces s obviněnými premonstrátskými opaty Vítem Tajovským a Augustínem Machalkou.

Chargé d'affaires Ráth byl pozván D. Tardinim 20. 3. 1950 na jednání do Státního sekretariátu, ¹¹² tam mu bylo sděleno, že de Liva, vyhnáný z Prahy jako pes, ¹¹³ již přijel do Říma. Před odjezdem podnikl nezbytné kroky, předal internunciaturu do péče švýcarskému vyslanci a po oznámení této skutečnosti ministerstvu zahraničí mu bylo sděleno, že ČSR nepřerušila diplomatické styky s Vatikánem a nadále studuje možnost udělení víza novému diplomatickému zástupci. Tardini rekapituloval další kroky, tedy

108 ► NA, ÚV KSČ, 1945–1989, fond 100/52 Čepička, svazek 15, archivní jednotka 99 – kopie nóty MZV internunciatury č. 113.300/50-A IV/3 z 16. 3. 1950.

109 ► Tamtéž.

110 ► V. VAŠKO, *Dům na skále* / 2., s. 37 – přebírá oficiální zprávu a celý text nóty, otištěný Rudým právem 17. 3. 1950.

111 ► AMZV, DP, 1945–1955, Cizí ZÚ v ČSR – Vatikán, k. 56 – informace Krajského velitelství StB Praha z letiště na Ruzyni ministerstvu zahraničních věcí čj. 100.788-353/50 z 19. 3. 1950 o odebrání tzv. diplomatického průkazu.

112 ► AMZV, PZ Vatikán, 1950 – politická zpráva č. 4 čj. 19/dův./50 z 21. 3. 1950. Obsah zprávy, přeložené do češtiny, včetně záznamu nazvaného „Námítky proti činnosti de Livy“ otiskuje K. KAPLAN, *Stát a církev v Československu 1948–1953*, s. 135.

113 ► Pokud byl opravdu užít tento obrat, neobvyklý v diplomatickém slovníku, vyjadřoval Vatikán velký nesouhlas a rozhořčení nad tímto postupem (pozn. aut.).

žádosti o vízum pro Mons. Paola Bertoliho a po jeho zamítnutí v září 1949 také pro nového chargé d'affaires Opilia Rossiho. Ani ta nebyla po půl roce vyřízena. Konstatoval směšnost několikaměsíčního prověřování jeho osoby. Na důkaz dobré vůle prodloužil Praze lhůtu k odpovědi ještě o pět dnů. Ráth argumentoval nedobrymi zkušenostmi s dosavadními úředníky internunciatury, „že po zlých skúsenostiach s úradníkmi internunciatury Praha chce byť zaistená, aby sa do Československa nedostali rozvratníci“, ¹¹⁴ a žádal o prodloužení stanoveného termínu. Podle Tardiniho měla vláda dostatek času a diplomaté Verolino a de Liva pracovali dobře a pro spravedlnost, přestože mohla mít československá vláda opačný názor. Zároveň připomenul, že po dobu de Livovy nemoci nebylo uděleno ani dočasné vízum švýcarskému občanu sekretáři pařížské nunciatury Mons. Bruno Bernhardu Haimovi (1911–2003). Na Ráthovu otázku jaké kroky podnikne Svatý stolec v případě negativní odpovědi z Prahy, sdělil Tardini, že se tato otázka studuje, a také mu připomněl jeho nezáviděníhodné postavení a trval na vyžádaném setkání a odpovědi MZV. Ráth v hodnocení schůzky pro Černínský palác sdělil, že Mons. Tardini vystupoval sebevědomě a nepřímou naznačil, že Vatikán má proti ČSR velké trumfy a nevyloučil razantnější postup než proti Maďarsku po odsouzení kardinála Mindszentyho. Přiložený dvoustránkový elaborát s hodnocením de Livovy činnosti obsahoval snůšku smyšlenek, polopравd a překroucených faktů, kdy za jednu ze záminek jeho údajně protistátní činnosti posloužily návštěvy arcibiskupa a některých ordinářů. Jeho autor zapomněl, ¹¹⁵ že na to měl samozřejmě právo, dokonce by se dalo říci, že to byla jedna z jeho pracovních povinností. Přesná data návštěv u arcibiskupa J. Berana od začátku roku 1950 až do 10. 3. 1950 naopak svědčí o průběžném sledování jeho aktivit v ČSR, které se staly záminkou k vyhoštění. Jak vidno, vyčerpал Svatý stolec veškeré možnosti a neměl už v ruce žádné trumfy, jak naznačoval I. Ráthovi při rozhovo-

114► AMZV, PZ, Vatikán, 1950 – politická zpráva č. 4 dr. I. Rátha ministerstvu zahraničních věcí o návštěvě Státního sekretariátu čj. 19/dův./50 z 21. 3. 1950, s. 1–2.

115► Na rozdíl od Ráthových vatikánských zpráv ve slovenštině je elaborát napsán česky.

ru vysoký představitel Státního sekretariátu D. Tardini. Je otázkou, jakým směrem a jak dlouho by se vyvíjely vzájemné československo-vatikánské vztahy, kdyby Vatikán několik měsíců po odjezdu vyčerpaného a vážně nemocného S. Rittersa vyloučil jeho návrat, oficiálně potvrdil Černínskému paláci O. de Livu jako chargé d'affaires a netrval na příjezdu dalšího diplomata v této funkci. Přestože se nabízí několik podobných otázek, potvrzují veškeré kroky československé administrativy, a tedy přijímající strany, že šlo o předem připravený a promyšlený krok, kdy jakýkoliv protitah musel skončit neúspěchem.

Československý zástupce u Svatého stolce odcestoval bez formálního oznámení o přerušení či likvidaci diplomatických styků, protože se Československo obávalo negativního dopadu oficiálního aktu na mezinárodní i vnitropolitické scéně.¹¹⁶

Závěr

Diplomatické vztahy Československa se Svatým stolicem prošly v letech 1945–1950 složitým vývojem. Zpočátku bylo třeba překonat neblahé stíny druhé světové války, kdy došlo z pohledu československé politické reprezentace k jejich diskontinuitě. Po delších diskusích o formě a úrovni diplomatických styků byl v Praze v létě 1946 přijat předválečný nuncius S. Ritter, tentokrát v nižší diplomatické hodnosti internuncia, a o několik týdnů později československý vyslanec Artur Maixner. Po zdánlivém vyřešení hlavních problémů se očekávalo, že nastane období vzájemné spolupráce. V tomto případě se kratičké období spolupráce pozvolna proměnilo v toleranci, aby nakonec vyústilo ve skryté a otevřené nepřátelství.

Pro nastupující režim bylo jedním z cílů oslabení vlivu církve, především nejsilnější římskokatolické církve a Svatého stolce. Černínský

116 ► Zastupitelský úřad ČSR ve Vatikánu zastavil činnost od 28. 4. 1950.

palác v souladu s rozhodnutím vlády omezit vliv církve ve společnosti od-
mítal pod nejrůznějšími záminkami vatikánské návrhy na smírné řešení
komplexu církevních otázek. Nešlo však o ojedinělý případ Českosloven-
ska, k podobnému vývoji, i když v jiných formách, došlo také v dalších ze-
mích pod sovětským vlivem. Dochované prameny dokládají obtížnou roli
vatikánských diplomatů při vyjednávání v předem pečlivě připravené a ro-
zehrané partii. Pražská internunciatura ve Voršilské ulici představovala pro
katolickou hierarchii oporu a spojení se Svatým otcem, pro vládnoucí gar-
nituru byla naopak stálým nebezpečím na cestě při realizaci jejích plánů.

Diplomatické styky mezi ČSR a Svatým stolcem byly napjaté už od
roku 1947, po odjezdu internuncia S. Rittera a únorových událostech roku
1948 se stále zhoršovaly. S postupným omezováním svobody vyznání a ka-
tolické církve se do popředí místo běžných oboustranných jednání dostáva-
ly protestní nóty internunciatury a pasivita MZV při jejich řešení. Později
je nahradila nezdravá aktivita československé strany v podobě podezíra-
vosti ze špionážní činnosti, která vyvrcholila zpochybněním diplomatic-
ké hodnosti, neudělením vstupního víza, zablokováním příjezdu nového
diplomata a vyhoštěním O. de Livy.¹¹⁷ Pomyslnou tečkou ve vzájemných
vztazích, rozvíjených s krátkým válečným přerušením od roku 1920, byl
odjezd I. Rátha z Říma.¹¹⁸

Přestože v roce 1950 nedošlo k faktickému přerušení diplomatických
styků, podařilo se společně s omezením jurisdikce arcibiskupů a některých
ordinářů likvidovat vliv internunciatury v Československu a zároveň
ignorovat bez formálního vypovězení oboustranné československo-vati-

117 ► O. de Livy (1911–1965) čekala ještě slibná diplomatická kariéra, vedení internunciatury
v Indonésii v letech 1962–1965 a účast na zasedání druhého vatikánského koncilu.

118 ► I. Ráth na rozdíl od vatikánského diplomata „zakotvil“ po návratu na MZV od 1. 5. 1950
jako referent pro OSN v mezinárodním odboru. Při prověrkách závodní rady ROH MZV nedopadlo
jeho hodnocení 27. 5. 1953 nejlépe. Přestože měl dobré jazykové a právní znalosti, nepodával
výkon odpovídající jeho znalostem a zkušenostem, ani jeho poměr k práci neodpovídal zásadám
současné státní a pracovní disciplíny, a dokonce nevyužíval a nedodržoval pracovní dobu. Byl
apolitický a pasivní. Pravděpodobně z těchto a jiných důvodů s ním dne 31. 12. 1953 MZV
rozvázalo pracovní poměr a dalo jej k dispozici ministerstvu kultury, kde byl příkázán do ČTK.

kánské ujednání, tzv. *modus vivendi*, z roku 1928 a razantně omezit práva římskokatolické církve. Na opětovné obnovení diplomatických vztahů si přes nesmělé pokusy v souvislosti s vatikánskou východní politikou a politickým táním v ČSSR v šedesátých letech 20. století¹¹⁹ musela československá diplomacie počkat dlouhých čtyřicet let, až do změny politických poměrů. Už v lednu 1990 vyslovila vláda souhlas s obnovením suspendovaných diplomatických styků na úrovni velvyslanectví a v návaznosti na něj se podařilo oběma stranám vyměnit během roku diplomatické zástupce.

119 ► Jaroslav CUHRA, *Československo-vatikánská jednání 1968–1989*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001.

Svoji představu poválečné obnovy Československa formoval Edvard Beneš v letech druhé světové války především s ohledem na rysující se geopolitické změny v Evropě, zejména v její střední a východní výspě. Ovlivněn Mnichovem preferoval jako hlavní cíl svého programu pevné mezinárodní garance, které by republiku zabezpečily před příští německou hrozbou. Z tohoto důvodu si přál významnou pozici Sovětského svazu ve střední Evropě, ovšem nikoliv velmocensky výlučnou. „*Rádi se mnohému naučíme od Rusů a budeme své zraky obracet k Rusku mnohem častěji než dříve; budeme však velmi žárlivě střežit a hájit svou vlastní posici. Nechceme obětovat svou vlastní duchovní nezávislost ani ideologii. Budeme neustále usilovat o spolupráci mezi Západem a Východem, protože konflikt mezi oběma by pro Československo znamenal ohromné neštěstí,*“ tvrdil Beneš koncem války svému životopisci.¹

Druhá světová válka radikálně změnila politickou mapu Evropy. Osud kontinentu nově určovaly dvě velmoci – Sovětský svaz a Spojené státy americké. Obě mocnosti protihitlerovské koalice disponovaly v tomto prostoru početnou armádou. Vojenskou přítomnost Moskva chápala nejen jako svůj podíl na vítězství ve válce, ale jako rozhodující faktor, jímž demonstrovala svoji sféru vlivu v této oblasti. Západní velmoci se snažily vliv Moskvy oslabit, leč nepříliš důrazně, protože se obávaly ozbrojeného střetu. Nerozhodný postoj vyvolával nejen u Beneše, ale i u dalších středoevropských politiků dojem, že Západ sovětskou sféru vlivu respektuje.

Prezident se do vlasti vracel s ideou rozsáhlých politických a ekonomických reforem, které měly napravit nedostatky meziválečného politického a hospodářského systému. Syntéza spojení demokratických principů se socializačním úsilím, kterou později charakterizoval jako „*socializující demokracii*“, vycházela z jeho dlouhodobých úvah a mohla, jak se domníval, zabránit „*komunizaci*“ Československa.

Edvard Beneš překročil po šesti a půl letech exilu hranice své vlasti na Slovensku 3. dubna 1945 za pošmourného, sychravého rána. Z exilo-

1 ► Compton MACKENZIE, *Dr. Beneš*. Praha 1947, s. 405.

vých střeoevropských vlád se jednalo o jediný emigrační kabinet, kterému to Sovětský svaz umožnil. Po jeho sestavení, dojednaném v Moskvě, však s hlavou státu necestoval tým prodchnutý jednotným duchem a vůlí. Komunistický politik a ministr Václav Kopecký o mnoho let později vzpomínal, že se tehdy vracela „v jednom vlaku dvě ‚mužstva‘ politických činitelů“, jedno vedené Gottwaldem a druhé v čele s Benešem, která očekávala, že „doma se vybojuje konečné utkání“.²

Uvítání Edvarda Beneše a jeho manželky Hany v Humenném, 3. 4. 1945 (foto z archivu autora)

Prezidentův zvláštní vlak jel pomalu po poškozené, provizorně spravované trati. Jeho první zastávkou na domácí půdě byla víska Vydrání. Cesta po trati skončila v Humenném, kde cestující nasedli do aut a zamířili do Košic. „*V každém městě a vesničce, přes niž náš dlouhý průvod projíždí, všude stojí chvojové slavobrány, všude visí prapory, všude husté špalíry krojovaných a svátečně oděných Slováků ... nadšeně pana presidenta zdraví. A v Košicích to vyvrcholilo. Tisícihlavé zástupy zaplnily do posledního místečka rozsáhlé náměstí před městským divadlem,*“ charakterizoval atmosféru na východě republiky prezidentův tajemník.³ Rovněž slovenští politici, církevní a vojenští hodnostáři uvítali Beneše mimořádně srdečně, patrně nejpůsobivější proslov přednesl Martin Kvetko⁴, když na slavnostním martině v košickém divadle pravil: „*Přicházíte v době velikonočních svátků poprvé na osvobozenou část naší vlasti. Velikonoční svátky jsou v křesťanském učení symbolem vítězství života nad smrtí – dobra nad zlem. Připisujeme též Vašemu příchodu do ... vlasti tento symbol, který znamená v našem národním boji vítězství ... našeho práva a našeho života nad barbarstvím a otroctvím.*“⁵

Na východním Slovensku, jehož území dosud spravovala sovětská vojska, byl Beneš izolován od západních spojenců, sovětské úřady přes četné urgency trvaly na odmítavém stanovisku k možnosti příjezdu diplomatického sboru.⁶ Prezidenta znepokojovaly nejen informace o chování příslušníků Rudé armády, ale i probíhající „*násilná komunizace místní správy*“.⁷ Značnou radost v něm vzbudila zpráva o příchodu Američanů do západních Čech, kterou vystřídalo zklamání, když se dozvěděl, že se zastavili na Plzeňsku a do Prahy 9. května 1945 vpochoďovala Rudá armáda.

3 ► Eduard TÁBORSKÝ, *Pan prezident se nám vrátil*. Praha 1945, s. 24.

4 ► Martin Kvetko (1912–1995), 1945–1948 poslanec za slovenskou Demokratickou stranu, 1948–1989 v exilu, po roce 1989 předseda obnovené Demokratické strany.

5 ► *Prezident opět mezi námi*, (ed.) M. Pácalt. Bratislava 1945, s. 31.

6 ► Jan NĚMEČEK, *Československo na prahu války a míru*. In: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války, (ed.) Z. Kokoška, J. Kocian, S. Kokoška. Praha 2005, s. 36.

7 ► Eduard TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha 1993, s. 241.

Na Pražský hrad se Edvard Beneš triumfálně vrátil 16. května 1945. V průběhu cesty, Bratislavou počínaje a Prahou konče, ho vítaly davy jášajících lidí, pro něž představoval symbol svobody a záruky demokracie. Prezident pronesl jak na Slovensku, tak v Čechách řadu projevů, ve kterých bilancoval svoji odbojovou činnost a představy o poválečném politickém systému. V jednom ze stěžejních, při přebírání čestného doktorátu Karlovy univerzity 15. prosince 1945, prohlásil: „... v republice se už nevrátíme do roku 1938. Přijímáme názor, že liberální společnost je theoreticky i prakticky překonána, že jsme na přelomu z jedné společenské fáze do fáze nové, že hledáme nové společenské formy budoucnosti.“⁸ S novou formou státního zřízení prezident souhlasil, nečekal však, že by další vývoj vyústil v diktaturu proletariátu: „... tvrdím, že ve veliké většině zemí nutná není, že je proti principům opravdové, vývojové demokracie a že záleží na této demokracii samé, aby jí zabránila rozumným vývojovým, stále se zlepšujícím společenským řádem“.⁹

Přestože pravomoc prezidenta byla v československé ústavě relativně malá, Benešova autorita působila v poválečném období jako významný faktor politického života. Byl hlavou státu, navenek přestavitel republiky, avšak nestranický a nad stranami, respektoval jak usnesení vlády, tak stanoviska Národní fronty, jakési pomyslné koalice tehdejších politických stran. Už během války získal oprávnění podepisovat do svolání poválečného parlamentu dekrety s pravomocí zákonů, jimiž se řešilo fungování exilových institucí a později obnova státní správy. Jejich tvůrcem se však nestal, na vytváření výnosů se podílela především jednotlivá ministerstva. Dekrety procházely připomínkovým řízením jiných rezortů, vyjadřovali se k nim experti a kontrasignoval je předseda vlády a příslušný rezortní ministr.¹⁰

8 ► PhDr. Edvard Beneš, *prezident republiky Československé, čestným doktorem práv. Slavnostní promoce na universitě Karlově MCMXXXV*. Praha 1946, s. 50.

9 ► Tamtéž, s. 49.

10 ► K tématu existuje rozsáhlá literatura, např. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty*, (ed.) K. Jech a K. Kaplan. Brno 1995; Jan KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“*. *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha 2002.

Mezi nejdůležitější dekrety, které Beneš před svoláním Prozatímního Národního shromáždění parafoval, náležely mimo jiné dekrety znárodnovací. O nich prezident hovořil s americkým velvyslancem Laurencem A. Steinhardtem, jemuž sdělil, že *„dekrety byly mnohem více širší, než si přál ... udělal všechno, co mohl, aby omezil jejich rozsah ... nebyl ale schopen zbrzdit radikály, aniž by vyvolal otevřenou roztržku“*, předpokládá však, že *„bude muset dojít k závažné modifikaci programu znárodnění při jeho realizaci“*. Beneš si byl podle Steinhardta vědom, že *„musel být učiněn závažný ústupek radikálům, aby se vyvaroval nebezpečí komunismu“*.¹¹

Na Pražském hradě v rozhovoru s gen. Georgem S. Pattonem a americkým velvyslancem Laurencem A. Steinhardtem, 27. 7. 1945 (foto z archivu autora)

11 ► National Archives and Record Administration, Washington, Steinhard Byrnesovi, 31. 10. 1945, sign. 860F.00/10-3145.

Prezidentovu prestiž v národě posílil i jeho přístup k odsunu sudetských Němců. Nebyl sice jeho autorem, ale o něčem obdobném uvažoval již od počátku 40. let. Tehdy přemítal o odstoupení malé části území obývaného Němci na severu Čech, kalkuloval též s vnitřním transferem tak, aby mohly být vytvořeny tři autonomní německé župy. Po příkrém odmítnutí těchto tezí domácími odbojem, poté co nacisté vyplnili Lidice a rozpoutali nevídaný teror v době heydrichiády, prezident tyto myšlenky opustil. U mocností protihitlerovské koalice dosáhl Beneš uznání odsunu v srpnu 1943. Transfer občanů německé národnosti byl oficiálně schválen v srpnu 1945 na konferenci spojenců v Postupimi. Organizovanému vysídlení předcházela etapa divokého odsunu, během něhož docházelo, zejména na jaře 1945, k násilným excesům. První etapa řízeného vysídlení proběhla mezi srpnem a prosincem 1945, etapa druhá pak od ledna do května 1946.¹² Proti represím se Beneš několikrát veřejně vyslovil nejen před domácím publikem, ale též v zahraničních médiích. Na podzim 1945 k tomuto problému řekl: „... *naš postup ve věci jejich odsunu do Říše musí býti lidský, slušný, správný, morálně odůvodněný, přesně plánovaný a se všemi spojenci pevně dohodnutý. ... Všechny podřízené orgány, které se proti tomu prohřeší, budou velmi rozhodně volány k pořádku. ... Nesmíme dát svým postupem příčinu k oprávněné kritice a tím ... oprávněnou národní akci s našimi Němci před ostatními národy kompromitovat. Československý lid byl a je celou svou podstatou ... proti všemu, co připomíná nacism*“.¹³

Prezident i komunisté se sice snažili před veřejností vyhnout vzájemným střetům, leč za scénou probíhal zápas, v němž Beneš vystupoval proti jejich mocenským choutkám, občas se mu zdařilo napravit i krivdy, které

12 ► *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*, (ed.) Z. Beneš a kol. Praha 2002, s. 212–213. Více viz Tomáš STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha 1991; Detlef BRANDES, *Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha 2002.

13 ► *Prezident Dr. Edvard Beneš na Mělníce 14. října 1945*, (ed.) J. B. Zelený. Mělník 1946, s. 9–10. Projev neměl pouze lokální význam, prezidentova expozé v poválečném období uveřejňoval téměř veškerý domácí tisk.

způsobili svým politickým protivníkům. Všimněme si několika případů zneužití bezpečnostních složek v průběhu národní očisty, při níž měli být postíženi váleční zločinci a domácí kolaboranti. Prezident se 17. července 1945 obrátil dopisem na ministra vnitra Václava Noska v záležitosti vyšetřování Jana Malypetra¹⁴, Františka Sekaniny¹⁵ a syna historika Josefa Šusty Jana, jenž „*je prý nějak pronásledován*“ a ministra požádal, aby se „*laskavě na tyto tři případy podíval*“.¹⁶ Nosek na prezidentův list 2. srpna 1945 odpověděl, že „*pánové profesor František Sekanina i předseda Malypetr byli propuštěni a jsou v domácí péči. Pokud jde o syna pana profesora Šusty, měl v neklidných dobách krátce po osvobození jisté potíže s revoluční gardou. Od té doby ... nebyl již, pokud je mi známo, s žádně strany obtěžován*“.¹⁷

Jan Malypetr si svobody příliš neužil, neboť v květnu 1946 se opět ocitl za mřížemi. V trestním oznámení z 22. května 1946 jej ministerstvo vnitra obvinilo nejen z propagace nacistického hnutí, ale i z toho, že „*svým postojem schvaloval nepřátelskou vládu na území republiky*“.¹⁸ Národní soud se jeho případem zabýval ve dnech 7. až 9. ledna 1947 a zprostil jej obvinění s tím, že se „*ani v nejmenším neprovinil proti národní cti československého občana*“.¹⁹ Opět zasáhl Beneš, jemuž Malypetr poděkoval za to, že písemně podpořil jeho obhajobu, čímž „*přispěl k spravedlivému a konečnému rozhodnutí*!“.²⁰

Další kauzou, v níž se Beneš a úředníci jeho kanceláře angažovali, se stalo propuštění Jaroslava Preisse z vyšetřovací vazby.²¹ Dosažení nápravy

14 ► Jan Malypetr (1873–1947), agrární politik, 1922–1925 ministr vnitra, 1932–1935 předseda vlády. Z příkazu ministerstva vnitra byl Malypetr zatčen 8. 6. 1945 a z vazby jej propustili 25. 7. 1945 viz Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), sign. 301-54-4, s. 85 a 88.

15 ► František Sekanina (1875–1958), literární kritik a spisovatel. Za protektorátu působil jako předseda Národní rady české, v roce 1943 vydal brožuru o Emilu Háchovi. Sekanina byl zatčen 5. 5. 1945, viz ABS, sign. S-465-20.

16 ► Masarykův ústav a archiv AV ČR, f. Edvard Beneš (dále jen BA), kart. 6 – projevy a dopisy. Veškeré signatury z tohoto fondu, pocházejí z období před jeho novým archivním uspořádáním.

17 ► BA, kart. 76 – korespondence.

18 ► ABS, sign. 301-54-4, s. 12.

19 ► ABS, sign. 305-184-1, s. 79.

20 ► Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), inv. č. 1779, dopis z 19. 1. 1947.

21 ► AKPR, sign. T 421/29.

nešlo v jeho případě zdaleka hladce, neboť komunisté jej doslova nenáviděli a již v předválečných letech na něj mnohdy útočili jako na velkokapitalistu. Skutečnost, že se Preiss v polovině třicátých let obdivně vyjadřoval k oživení a fungování ekonomiky hitlerovského Německa, čímž se v domácích hospodářských i politických kruzích netajil, jeho poválečnému osudu rozhodně neprospěla. Na Hradě se o jeho zatčení dozvěděli 1. června 1945 z dopisů Preissovy manželky a dcery, po četných písemných urgencích a telefonátech mezi prezidentskou kanceláří a vnitrem byl vážně churavý Preiss propuštěn a převezen do nemocničního ošetřování 21. listopadu 1945.²² Avšak 14. ledna 1946 jej civilní úředník bezpečnosti zatkl opětovně, Beneše o této skutečnosti uvědomila Preissova choť. O jeho krátkém pobytu na svobodě se dovídáme ze záznamu hradního úředníka: *„Není pravda, že Preiss, jakmile přišel domů, začal se starat o záchranu svého jmění, jak se namnoze tvrdí. Ani to nemohl činit, protože byl nemocen. Staral se jenom o potvrzení o národní spolehlivosti, protože bez něho nemohl ani dostat potravinové lístky. ... Znova byl učiněn návrh na jeho propuštění, protože podle názoru vyšetřujícího soudce není důvodu k další vazbě a nález lékařský prohlašuje Preisse za neschopného vazby.“* Prezident 27. dubna 1946 požádal ministra vnitra, aby *„z důvodu lidskosti vzal ohled – pokud to zákon dovoluje“* na Preissův zdravotní stav. Poté, co jej Nosek informoval, že *„nemůže do věci zasáhnout“*, neboť patří do gesce ministra Drtiny, se Hrad s tímto spojil a vězně konečně propustili na svobodu.²³ Ministr spravedlnosti Prokop Drtina, jak dokládají jeho memoáry, se v této kauze též tehdy angažoval, a to z podnětu Preissova příbuzného.²⁴

Prozatímní Národní shromáždění, které se poprvé sešlo 28. října 1945, manifestačně potvrdilo Beneše ve funkci prezidenta republiky. Stalo se to v době, kdy se v některých státech budoucího sovětského bloku už začal

22► ABS, sign. 305-201-2, s. 81.

23► AKPR, sign. T 421/29.

24► Prokop DRTINA, *Československo můj osud. Kniha života českého demokrata 20. století. Svazek druhý, kniha 1. Emigrací k vítězství*. Praha 1992, s. 226.

zřetelně rýsovat trend převzetí moci komunisty a Beneš se zdál západním diplomatům takřka jedinou možnou brzdou takového vývoje i v Československu, zvláště když se mu podařilo docílit, že ze země v prosinci 1945 odešla současně americká i sovětská vojska. Československo se tak stalo jedinou zemí ve střední Evropě, která nebyla obsazena Rudou armádou.

Edvard Beneš si sliboval oslabení vlivu komunistické strany od výsledku voleb vypsanych na květen 1946, v nichž očekával vítězství demokratických stran. Jeho způsob tehdejšího uvažování přibližují výroky, které pronesl během rozhovoru s Ladislavem K. Feierabendem²⁵: „*Nemyslete si však, že bych si přál, aby komunisté příliš prohráli. To by nepřispělo ke klidnému vývoji.*“ Dosavadní spolupráce politických stran měla pokračovat i po volbách, protože pak „*Národní fronta bude nevýhodou pro komunisty a výhodou pro nekomunisty*“, mínil prezident.²⁶ Beneš nechtěl, aby se jeho jméno stalo součástí předvolební kampaně, proto počátkem roku 1946 zmocnil premiéra Zdeňka Fierlingera, aby s tímto stanoviskem seznámil předsedy politických stran sdružených v Národní frontě. Tato otázka se stala předmětem i na jednání vlády, která se na návrh jejího místopředsedy Jaroslava Stránského 18. ledna 1946 usnesla, že „*doporučí a prosadí ve vedení všech stran NF, aby se ve volebním boji vzdaly jakékoliv agitace jménem presidenta republiky*“.²⁷ Prezident přednesl 25. května 1946 v rozhlase projev, ve kterém zdůraznil: „*Jako jeden z Vás, jehož jste poctili svou velkou důvěrou, chci znovu zdůraznit svoji plnou nadstranickost, žádaje zejména, aby volby prošly klidně, bez incidentů a přehnaných manifestací.*“²⁸

Následující den šli českoslovenští občané k volebním urnám, na hlavu státu však čekali fotografové a filmaři marně. Od vzniku republiky se tak stalo poprvé, aby její prezident neodevzdal svůj hlas v parlamentních

25 ▶ Ladislav Karel Feierabend (1891–1969), agrární politik a národohospodář, 1938–1940 ministr zemědělství, 1940–1945 ministr financí v čs. exilové vládě, v roce 1948 emigroval.

26 ▶ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 299.

27 ▶ Národní archiv (dále jen NA), f. ÚV KSČ, Klement Gottwald (100/24) a. j. 1494.

28 ▶ AKPR, sign. T 1390/46.

*V Bratislavě s předsedou Slovenské národní rady Jozefem Lettrichem a zároveň předsedou Demokratické strany, v pozadí předseda Sboru pověřenců Gustáv Husák, 8. 9. 1946
(foto z archivu autora)*

volbách.²⁹ Výsledky prvních poválečných voleb byly pro prezidenta ohromným zklamáním (v Čechách zvítězila KSČ a na Slovensku Demokratická strana) a podlomily důvěru západních diplomatů v jeho politiku. „*Beneš nese svůj podíl na vině, protože zaujal postoj monarchistické nestrannosti*“, charakterizoval chování hlavy státu výstižně britský velvyslanec Philip Nichols.³⁰ Na slavnostní schůzi Ústavodárného Národního shromáždění ve Vladislavském sále Pražského hradu byl Edvard Beneš 19. června 1946 opětovně zvolen prezidentem republiky všemi 298 hlasy přítomných poslanců. Téhož dne podal Fierlingerův kabinet demisi a prezident pověřil sestavením vlády Klementa Gottwalda.

V roce 1946 vzniklo z podnětu Rudolfa Slánského na ÚV KSČ tzv. evidenční oddělení, které mělo soustřeďovat informace o politických odpůrcích a o poměrech v nekomunistických stranách. V tomto oddělení se rovněž soustřeďovaly zprávy o významných úřednících státní správy, církevních a armádních činitelích, diplomatech, ale i o hlavě státu a jeho kanceláři. Evidenční oddělení získávalo informace od komunistů ve zpravodajských útvech ministerstev vnitra a obrany, ale též od vlastní agentury.³¹ Stranické ústředí se zajímalo nejen o Benešovu osobu a neoficiální audience, které prezident udělovat, ale též o úředníky i celkovou situaci na Hradě. Do bezprostřední blízkosti hlavy státu však agenti pronikali velmi obtížně, neboť v jeho nejbližším okolí pracovali lidé, které Beneš dlouhodobě znal a na které se mohl spolehnout. Podle kancléře Smutného³² se v prezidentské kanceláři nenacházelo „*žádné odposlouchací zařízení, aspoň pokud se dalo zjistit stálou kontrolou prováděnou nekomunistickými odborníky*“.³³

29 ► *President republiky tentokrát nevolil*. Národní osvobození 29. 5. 1946.

30 ► The National Archives, Londýn, f. Foreign Office, Nichols depeše z 14. 6. 1946.

31 ► Karel KAPLAN, *Pět kapitol o únoru*. Brno 1997, s. 11–27.

32 ► Jaromír Smutný (1892–1964), diplomat, 1946–1948 kancléř prezidenta republiky, 1949 odešel do exilu, kde založil Ústav dr. Edvarda Beneše pro politické a sociální studium. Viz též Michal KOLÁŘ, *Muž Edvarda Beneše*, Lidové noviny 19. 7. 2014.

33 ► Columbia University New York. Bakhmeteff Archives, f. Jaromír Smutný, série II, č. mikrofilmu 962028/16.

Stanislav Vořechovský (D-5) na snímku z 50. let 20. století (NA, Stanislav Vořechovský, nar. 4. 5. 1908 – fotografie, f. Policejní ředitelství Praha – všeobecná spisovna 1941–1950, sign. V 5361/2, karton 12 745).

„Nejspolehlivějším informátorem, který vždy disciplinovaně plnil všechny uložené úkoly“, byl podle mínění evidenčního oddělení, Stanislav Vořechovský, předseda místní organizace KSČ a předseda závodní rady Kanceláře prezidenta republiky.³⁴ Členem strany se Vořechovský stal v roce 1936 a do pracovního poměru u Hospodářské správy Pražského hradu nastoupil o dva roky později jako malíř pokojů. Vzhledem k důvěře, kterou mu na ÚV KSČ projevovali, se lze domnívat, že řídil a úkoloval celou agenturní síť působící na Pražském hradě. Ve styku s evidenčním oddělením a vnitřem používal jak své jméno, tak kódové označení D-5. Druhým zdatným informátorem byl major Miloš Keller, jenž od 18. června 1945 sloužil ve Vojenské kanceláři prezidenta republiky jako referent pro věci legislativní a právní. Poměrně cenné informace získával z rozhovorů jak s vyššími úředníky civilní kanceláře, tak od stenotypistek a svá hlášení podepisoval šifrou D-24. V evidenčním oddělení si Kellera považovali, pokusili se řešit jeho svízelnou bytovou situaci a posilovali i jeho domněnku, že pouze on je jediným informátorem na Hradě.³⁵ Major Keller, člen strany od roku 1945, dokázal práci pro komunisty maskovat a vytvářet zdání loajality, prezidentova tajemníka například požádal o Benešův autogram pro své děti.³⁶

V září 1946 se spolupracovníky stali Karel Hibala a Bohumil Koloušek.³⁷ Hibala byl na Hradě zaměstnán od roku 1939, po válce pracoval v referátu pro věci společenské a řádové. V kádrovém dotazníku sám napsal, že byl v telefonickém spojení s úředníky vnitra a v osobním kontaktu s Vořechovským, kterým předával „různé zprávy z KPR hlavně o návštěvách v polit. odboru“.³⁸ Členem strany se stal v červnu 1945. Bohumil Koloušek na Hrad nastoupil v létě 1945 a úřadoval v osobním oddělení KPR, po únoru 1948 si polepšil, neboť komunisté mu vymohli přearažení do politického

34► NA, f. ÚV KSČ (100/36), sv. 102.4 (8308).

35► NA, f. ÚV KSČ (100/36), sv. 102.4 (8308).

36► AKPR, f. Václav Sýkora, kart. 1, inv. č. 71, dopis z 3. 7. 1947.

37► NA, f. ÚV KSČ (100/36), sv. 101.1 (5165), 21. 9. 1946.

38► AKPR, personální spis Karel Hibala.

*Snímek z cesty po jižní Moravě v roce 1947, vpravo prezidentův osobní lékař MUDr. Oskar Klinger
(foto z archivu autora)*

odboru.³⁹ Do komunistické strany vstoupil v roce 1946, což před kolegy netajil a často se též vychloubal, že zaměstnání na Hradě získal na přímluvu prezidentovy choti.⁴⁰ Lze se domnívat, že pro evidenční oddělení pracovali i někteří další členové KSČ, avšak torzovitost archivních materiálů nám je neumožňuje věrohodně ztotožnit.

Především Rudolfu Slánskému byly určeny informace, které dodával Otto Fischl⁴¹, získával je v soukromých přátelských rozhovorech s prezidentovým osobním lékařem Oskarem Klingerem⁴². Lékař měl poměrně exkluzivní klientelu, byl osobním lékařem Jana Masaryka a britského velvyslance Philipa Nicholse, jeho péči se již v londýnské emigraci svěřoval Václav Nosek, poválečný ministr vnitra. Doktor Klinger⁴³ rád se svými pacienty debatoval a k jeho charakteristickým vlastnostem patřilo, že přenášel jejich sdělení od jednoho k druhému.

Mohl-li přední český novinář Ferdinand Peroutka ve své stati *Chvála roku 1946*⁴⁴ vystavit poválečnému vývoji relativně dobré vysvědčení, potom následující rok znamenal pro Československo zatěžkávací a vlastně i rozhodující zkoušku. Na přelomu let 1946 a 1947 začal prezident Beneš vystupovat na politické scéně ještě intenzivněji než v období předcházejícím. V projevu k zástupcům České národní rady 5. května 1947 kritizoval mocenský úmysl komunistů získat ve volbách v následujícím roce rozhodující většinu hlasů: „*Ovšem politická zkušenost nám sama ukáže, že získat 51 % voličstva nedává žádné straně možnost nebo právo vládnout suverénně bez anebo pro-*

39 ► AKPR, personální spis Bohumil Koloušek. Historik Karel Kaplan se mylí, když o Kolouškovi napsal, že byl důstojníkem Vojenské kanceláře prezidenta, neměl ani přidělenou šifru D-24, nýbrž požíval symbol K-k. Viz Karel KAPLAN, *Poslední rok prezidenta. Edvard Beneš v roce 1948*. Praha 1993, s. 47.

40 ► Miroslav JIRÁSEK, *Svědectví jednoho života. Vzpomínky z dětství, prezidentské kanceláře a komunistických kriminálů...* Praha 2000, s. 87.

41 ► Otto Fischl (1902–1952), vedoucí hospodářského oddělení ÚV KSČ, poté náměstek ministra financí, 1949–1951 velvyslanec v NDR, popraven v procesu s Rudolfem Slánským.

42 ► Karel KAPLAN, *Poslední rok prezidenta. Edvard Beneš v roce 1948*. Praha 1993, s. 48.

43 ► MUDr. Oskar Klinger (1898–?), internista, 1930–1935 Vinohradská nemocnice, 1935–1939 ředitel Borůvkova sanatoria, 1940–1945 šéflékař Čs. červeného kříže ve Velké Británii, 1945–1948 Hradní lékař, 1948 emigroval.

44 ► Ferdinand PEROUTKA, *Tak nebo tak*. Praha 1947, s. 210.

ti 49 % stran ostatních. Tak se, po mém soudu, demokracie vykládat nedá, neboť každá rozumná politika je umění slušného a rozumného kompromisu, nechce-li se užít násilné revoluce, která by automaticky vyvolávala dříve nebo později násilí nové.“⁴⁵ Ve večerním rozhlasovém zpravodajství byl citovaný odstavec vynechán, což přimělo národně socialistické poslance interpelovat ve sněmovně ministra informací Václav Kopeckého, jenž byl za rozhlas zodpovědný; poslanci se dožadovali reprízy projevu a zjednání nápravy.

V létě 1947 si Beneš stále více uvědomoval, že sovětské spojení je pro Československo poněkud tísnivé a snažil se vyvážit zahraničněpolitické vazby republiky též západním směrem. Šlo mu především o spojeneckou smlouvu s Francií, již prosazoval od sklonku války a jejíž návrh byl do Paříže zaslán v srpnu 1946. Dohoda měla plnit bezpečnostní pojistku proti Německu spolu se smlouvou československo-sovětskou. Prezident, naléhající na brzké uzavření této dohody, však viděl ještě jeden význam paktu, se kterým se svěřil Hubertu Ripkovi: „Bude to pro nás okno otevřené na Západ. Čím více se kolem nás uzavírá sovětský kruh, tím je důležitější, abychom upevnili své svazky s Francií i s anglosaskými zeměmi.“⁴⁶ Paříž poslala svůj protinávrh smlouvy, omezující případnou pomoc jen na útok Německa samotného, až v květnu 1947, když už byli z francouzské vlády komunisté vymanévrováni a jejich čeští soudruzi, původně dohodu podporující, o smlouvu ztratili zájem. Sovětský svaz spojeneckou smlouvu v červenci 1947 vetoval stejně jako československou účast na Marshallově plánu hospodářské obnovy.⁴⁷ V tomto období prodělal Beneš mozkovou příhodu, jeho postižení zůstávalo po určitou dobu viditelné při chůzi a slyšitelné v artikulaci. V době rekonvalescence dokončil korektury svých Pamětí, které vyšly symbolicky 28. října 1947.

45 ► AKPR, inv. č. 1826.

46 ► Hubert RIPKA, *Únorová tragédie*. Brno 1995, s. 93.

47 ► Petr PROKŠ, *Československo a Západ 1945–1948*. Praha 2001; Pavol PETRUF, *Marshallov plán*. Bratislava 1993. Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš: Politická biografie českého demokrata. Část druhá, prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*. Praha 2008, s. 590.

Druhá polovina roku 1947 se vyznačovala zvyšováním napětí na domácí politické scéně, jež mimořádně vzrostlo při pokusu o vražedný útok na tři nekomunistické členy vlády: Petra Zenkla, Prokopa Drtinu a Jana Masaryka. V médiích byly zveřejněny dopisy prezidenta postiženým, ve kterých atentát kategoricky odsoudil a vyjádřil radost nad tím, že se nezdařil. Beneš se tehdy angažoval v několika vnitropolitických záležitostech: mimo jiné souhlasil s postupem demokratických politiků v případě kampaně kolem milionářské daně a dohody komunistů se sociálními demokraty, podílel se na nezvolení Fierlingera za předsedu sociální demokracie, v politické krizi na Slovensku prosazoval udržení jednotné Demokratické strany. Byl rádcem a morální autoritou představitelům demokratické opozice v jejich boji proti mocenské expanzi komunistů.⁴⁸ Ve svých veřejných vystoupeních se usilovně snažil varovat před tragickými důsledky vyostření sporů do otevřeného mocenského konfliktu. V předvečer desátého výročí úmrtí Tomáše G. Masaryka pronesl Beneš rozhlasový projev, v němž se zamýšlel nad proslulým výrokem prvního prezidenta „Ježíš, ne Cesar!“: „... *znamená to žádné násilí, žádný teror jakéhokoli druhu, ani duchovní, ani fyzický, důsledně a všude musíme býti a zůstávat stále především demokraty...*“.⁴⁹

Dlouhotrvající vnitropolitické napětí přerostlo v únoru 1948 ve vládní krizi. Její iniciátoři neočekávali, že se demise stane podnětem k rozhodujícímu mocenskému střetnutí. Bezvýchodnost situace, ve které se Beneš ocitl, vystihl Ferdinand Peroutka: „...*scéna byla pathetická. Všechny zraky byly na něj upřeny. Všechna odpovědnost, všechno rozhodování byly na něj složeny. Podavše demisi demokratičtí ministři jako by se domnívali, že udělali vše, čeho bylo třeba; a zmizeli s poměrným klidem s jeviště, na kterém zůstal prezident sám*“.⁵⁰ Beneše ohromila nepřipravenost demise, která byla

48 ► Michal KOLÁŘ, *Edvard Beneš – konec politické kariéry*. In: Edvard Beneš a střední Evropa. Sborník přednášek a statí, (ed.) A. Drda. Praha 1994, s. 109.

49 ► AKPR, sign. T 2476/47.

50 ► Ferdinand PEROUTKA, *Byl Eduard Beneš vinen?* Paříž 1950, s. 25–26.

Manželé Benešovi ve společnosti kancléře Jaromíra Smutného, léto 1945 (foto z archivu autora)

šokující. Demokratičtí ministři nezajistili rezignaci většiny vlády a neaktivizovali ani předsednictva svých stran, vlastně jen vyčkávali, jak prezident krizi vyřeší.

Kromě demonstrace vysokoškoláků se Beneš nedočkal žádné protiakce nekomunistických politiků. Gottwald a jeho stoupenci však vytvořili nové orgány moci, akční výbory Národní fronty, a zajistili si v nich svou většinu. Akční výbory provedly „očistu“ ve vedení politických stran, úřadů a institucí, škol i závodů, aby zajistily jejich poslušnost KSČ. Výrazným prvkem krize bylo ustavení nelegálních ozbrojených složek – Lidových milicí, podřízených komunistické straně. Během několika hodin se politické poměry v republice zcela proměnily, mocenský monopol komunistické strany se stal realitou. V Kanceláři prezidenta republiky se akční výbor vytvořil 25. února 1948 a v jeho čele stanul již dříve zmiňovaný Stanislav Vořechovský. Akční výbor doporučil propustit nebo přeložit k jiným institucím dvanáct úředníků, mezi nimi na prvním místě kancléře Jaromíra Smutného, u něhož byla shledána „jednostranná západ. orientace“. Mezi další jeho prohřešky náleželo: „*O soc. dem. straně se vyjádřil, že kluše s KSČ. ... U příležitosti přijetí maršála Koněva prezidentem r. 1946 odepřel vyvěsiti sovětskou vlajku...*“⁵¹ Po prezidentově intervenci u Gottwalda nebyl Smutný přeložen na ministerstvo zahraničí, kam jej akční výbor hodlal přeradit. Benešovi se podařilo uhájit i většinu úředníků. Hrad však museli opustit dva jeho tajemníci, pro které kancléř našel umístění na ministerstvu pro sjednocení zákonů. Beneš po několik dnů odolával soustavnému komunistickému tlaku, avšak 25. února 1948 demise ministrů přijal. Tehdy se již země převalila první vlna zatýkání, jejíž obětí se stal i generální tajemník národně socialistické strany Vladimír Krajina. Pod pohrůžkou, že abdikuje před ústavním slibem nových členů vlády, dosáhl Beneš u předsedy vlády Gottwalda jeho propuštění.⁵² Veškerá rozhodnutí, která mohl prezident

51 ► NA, f. ÚV KSČ, (RS), neuspořádáno.

52 ► Vladimír J. KRAJINA, *Byl prezident Beneš skutečně vinen?* České slovo, květen 1977, s. 6.

během únorového převratu učinit, by se dříve nebo později ukázala jako nevhodná, z morálního hlediska však zvolil řešení nejméně šťastné. V jeho rozhodnutí sehrála podstatnou roli myšlenka překonat vládní krizi: „*Stát však musí být veden a spravován,*“ pravil Beneš v projevu 27. února 1948 k novým členům vlády a poněkud se od tohoto kabinetu distancoval, když dodal: „*Chcete vésti státní věci novými cestami a novou formou demokracie. Přál bych Vám, národu i státu, aby to byla cesta šťastná pro všechny.*“⁵³

V Sezimově Ústí, nad soutokem řeky Lužnice a Kozského potoka, si Beneš vystavěl v letech 1930 až 1931 vilu, v níž se odehrál závěrečný akt jeho působení v prezidentském úřadě.⁵⁴ Během vládní krize obdržel množství dopisů, které mu vyslovily uznání za přijetí demise, menší část pisatelů jej vinila ze zrady demokracie. „*Litujeme, že pan president se dobrovolně rozhodl dělati Háchu,*“ napsal rozhořčený anonym v jednom z listů.⁵⁵ Neztenčenou měrou docházela korespondence i do venkovského sídla, většina pisatelů však již vyslovovala obavu nad dalším vývojem a v hlavě státu viděla pojistku proti nedemokratickým zásahům nové státní moci. Beneš sám na určitou dobu podlehl podobné iluzi. Podle zápisu z 26. března 1948 řekl lady Nicholsové během její návštěvy, že „... *s Gottwaldem bylo možné dojednat jisté podmínky, které jsou ... respektovány. Jednou z nich je, že nedojde k politickým procesům a perzekucím. Pokud by tato podmínka byla porušena, okamžitě by abdikoval, ale tím, že zůstává v úřadě, má pocit, že brání extremistům.*“⁵⁶

Pravděpodobně nejzávažnější důvod, proč prezident odkládal abdikaci, představovalo zasedání sněmovny, ve kterém se měla rekonstruovaná vláda ucházet o důvěru. Beneš nechtěl svoji případnou rezignaci „odzbrojovat“ poslance v případných diskuzích o legitimitě kabinetu či k průběhu

53 ► Svobodné slovo 28. 2. 1948.

54 ► Michal KOLÁŘ, Vladimír DRHA, *Edvard Beneš v Sezimově Ústí. Vila, zahrada, domov*. Praha 2004.

55 ► AKPR, inv. č. 1757/A.

56 ► Záznam byl otištěn v časopise 150000 slov, texty odjinud, č. 8/1984, s. 5.

únorové krize. Tento kalkul mu však nevyšel, neboť vláda důvěru parlamentu získala.⁵⁷ Prezidenta v Sezimově Ústí navštívil 4. března 1948 státní tajemník ministerstva zahraničí Vladimír Clementis, jenž přijel s úmyslem vylákat od Beneše prohlášení, kde by zaujal odmítavé stanovisko k činnosti československých vyslanců, kteří rezignovali na své úřady a počali údajně „škodit republice“. Toto prohlášení odmítl prezident vydat s poukazem, že by mohlo zapříčinit „lavinu“ podobných textů, zaměřených například na bývalé ministry.⁵⁸

Poúnorová emigrační vlna rozšířila na stránkách zahraničního tisku informace, že Beneš je vězněm komunistického režimu. Podle svědectví Jaromíra Smutného se obydlí v Sezimově Ústí podobalo spíše „internaci nežli sídlu presidenta republiky“. Tajná policie byla „vyzbrojena dalekohledy a neustále pozorovala, co se děje v presidentově sídle. Blízké soukromé letiště Baťových závodů bylo hlídáno policií používající kulomety, umístěné v továrních oknech. Na řece Lužnici, tekoucí kolem presidentovy zahrady, patrolovali ve dne v noci policejní agenti na lodce, druzí agenti pak obcházelí louku na druhém břehu řeky“.⁵⁹

V závěru března navštívil hlavu státu nový rektor Karlovy univerzity Bohumil Bydžovský⁶⁰ a pozval jej na oslavy jejího výročí založení. Během rozhovoru si Beneš ověřoval informace o perzekuci vysokoškolských profesorů a studentů. Pod vlivem zpráv, které získal, napsal 2. dubna 1948 Gottwaldovi dopis, kde uvedl: „...hovořili jsme již spolu o poměrech, jaké nastaly v souvislosti s únorovými událostmi na našich školách, a zvláště na školách vysokých. Žádal jsem Vás, abyste věnoval pozornost stinné stránce těchto poměrů, a byl jsem rád, že jsem u Vás našel pochopení pro nutnost nápravy křivd osobních i škod mravních“, a v závěru ještě vyjádřil přesvědčení, že tyto „... závady byly odstraněny nebo že aspoň zásadní kroky k tomu již

57 ► Jaromír SMUTNÝ, *Únorový převrat* V. Londýn 1957, s. 14. V ČR kniha vyšla pod názvem *Svědectví prezidentova kancléře*. Praha 1997.

58 ► NA, f. ÚV KSČ, Klement Gottwald (100/24), a. j. 1176.

59 ► Columbia University New York. Bakhmeteff Archives, f. Jaromír Smutný, kart. 13.

60 ► Bohumil Bydžovský (1880–1969), matematik.

*byly učiněny“.*⁶¹ V Praze při oslavách 600. výročí založení Karlovy univerzity pronesl Beneš svůj poslední projev ve funkci prezidenta a také si ověřil, že se mu u Gottwalda nepodařilo prosadit návrat propuštěných vysokoškoláků. Represe pokračovaly a Beneš si uvědomoval, že jeho setrvání v úřadě nic nevyřešilo, navíc měl jako hlava státu podepsat novou ústavu, plnou všeobecných formulací, ale ve skutečnosti chudou na záruky občanských svobod a práv. Ústava 9. května navíc uzákoňovala převzetí moci dělnickou třídou. Gottwald se sice usilovně snažil získat prezidentův podpis, ale to se mu nepodařilo. Dne 7. června 1948 Edvard Beneš na úřad prezidenta republiky abdikoval.

Vila v Sezimově Ústí v den prezidentovi abdikace, 7. 6. 1948 (foto z archivu autora)

61 ► NA, f. ÚV KSČ, Klement Gottwald (100/24), a. j. 978.

Od únorového převratu Beneš neposkytoval domácím ani zahraničním novinářům rozhovory, ve středu 18. srpna 1948 však přijal v Sezimově Ústí žurnalistu dánského deníku Ekstrabladet, souhlasil i s přítomností fotografa, ale s „*úsměvem odmítl jakoukoliv formu rozhovoru*“. Prezident se novináři jevil jako nemocný muž, byl však „*čilý a usmívající se a z jeho šedých očí vyzařovala síla, ale pohyboval se pouze pomalu. V postatě vedla většinu hovoru s úžasnou živostí a šarmem Benešova choť, ale k politickým otázkám jsme se nedostali*“, konstatoval novinář. Žurnalisté během pobytu v Československu zjistili, že se Beneš stal „*symbolem svobody, kterou obyvatelstvo ztratilo*“. Jeho venkovské obydlí našli obklopené davem návštěvníků a „*policie však byla velmi ostražitá ke všem, kteří se k sídlu přiblížili*“, a tak není divu, že oba novináři nakonec dospěli k přesvědčení, že „*česká policie možná Beneše přímo nevězní, ale ve skutečnosti se Beneš nemůže pohybovat ani o krok dále, než to zrovna vyhovuje režimu v Praze*“.⁶²

Zdravotní stav bývalého prezidenta se od jara rapidně zhoršoval. Téměř po každém významnějším jednání byl stížen kolísáním krevního tlaku, obtížně artikuloval a někdy ztrácel i rovnováhu. Tyto komplikace se podařilo dočasně překonávat, ba i celkovou kondici viditelně zlepšit úplným klidem. Postup choroby – již delší čas trpěl kornatěním mozkových cév – to však nezastavilo. V sobotu 21. srpna nemoc udeřila naplno. Beneš ulehl a ložnici už neopustil. Podle svědectví ošetřovatelky 29. srpna kolem dvacáté hodiny vstal z lůžka, přešel k oknu a dlouze se díval na zahradu s tekoucí Lužnicí na obzoru. V pátek 3. září 1948 v 18:10 hodin vydechl naposledy.

62 ► Ekstrabladet byl před 14 dny na návštěvě u Beneše. Ekstrabladet 4. 9. 1948.

VÝSTAVA NEJDELSÍ NOC – 21. 8. 1968

POKRAČUJE I V ROCE 2015

/ Daniel Povolný

Jak jsme se mohli ve sborníku č. 2 věnovanému Dr. E. Benešovi pochlubit, výstavu Nejdelší noc – 21. 8. 1968 navštívilo k 11. 9. 2014, kdy výstava končila v Husitském muzeu v Táboře, již 58 122 občanů. V Ostravském muzeu, kde se prezentovala ve dnech 18. 9. – 26. 10. 2014 k nim přibýlo dalších 780 osob, takže se začínáme blížit k 60 000! Možná se tak stane ještě letos v Památníku Vojna u Příbrami, kam se osm panelů přestěhovalo v pondělí 3. 11. 2014 a zůstanou zde do 12. 1. 2015, nebo v Benešově v tamní pobočce Státního oblastního archivu Praha, kde si ji zájemci mohou prohlédnout od 13. 1. do 13. 2. 2015. Další zastávkou pak může být zrovna Vaše město, stačí, když se nám ozvete na udv@pcr.cz.

*Výstavu můžete do 12. 1. 2015 vidět ve vstupní hale Památníku Vojna u Příbrami
(foto F. Bártík – ÚDV)*

Sborník SECURITAS IMPERII

- č. 1 TS StB, Stasi zákon, Akce KLÍN – vyd. 1994. (Rozebráno.)
- č. 2 Akce NORBERT, Technika StB, II. správa SNB 1988–1989, Akce KLÍN po stranicku – vyd. 1995. (Rozebráno.)
- č. 3 Poslední měsíce: Porada StB z 20. 7. 1989 a její realizace (edice dokumentů) – vyd. 1996.
- č. 4 Organizace a řízení represe ČSSR: Operační štáby gen. Lorenze 1988–1989 (edice dokumentů, 3 svazky) – vyd. 1998. (Rozebráno.)
- č. 5 Listopad 1989 z pohledu StB, Akce PREVENCE, StB proti Chartě 77 – akce IZOLACE, Katolická církev v diplomových pracích příslušníků StB, Správa sledování v roce 1989/90 – vyd. 1999. (Rozebráno.)
- č. 6 Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989 (edice dokumentů, 3 svazky) – vyd. 2000. (Rozebráno.)
- č. 7 Padesátá léta v Československu – vyd. 2001. (Rozebráno.)
- č. 8 Agent REPO, Agent Jánský, Generál Jan Šejna, Agent LIGHT, Josef Frolík, Agent LEV – vyd. 2001. (Rozebráno.)
- č. 9 Zahraniční vztahy československého komunistického režimu – vyd. 2002. (Rozebráno.)
- č. 10 Problematika vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“ – vyd. 2003. (Rozebráno.)
- č. 11 „Rozpracování“ duchovních litoměřické diecéze StB, Arcibiskup Beran – symbol odporu proti komunismu, Biskup Trochta v hodině velké zkoušky, Exkomunikační dekrety – vyd. 2005. (Rozebráno.)
- č. 12 Odbojová skupina Jaromíra Horáka a útěk dr. Petra Zenkla, Major René Černý – zapomenutá oběť, Život a doba ministra vnitra Rudolfa Baráka, Českobratrská církev evangelická a StB v letech 1957–1967 – vyd. 2005. (Rozebráno.)
- č. 13 BELL aneb Příběh zrádce, Akce EVROPA, Jičínský incident – září 1968, Akce ASANACE, Rozvědka ministerstva vnitra – vyd. 2006.

- č. 14 Agent Hračka, Smrt na hranicích, Rozpuštění Lidových milicí, Laušman v Bělehradě, X. správa SNB

Sborník SEMPER PARATUS

- č. 1 Nestandardní jevy u Pohraniční stráže v posrpnovém období roku 1968, NVÚ Bytíz v srpnových událostech roku 1968, Vzpomínky absolventů Vojenské katedry ČVUT FEL v Praze na srpen 1968 – vyd. 2013.
- č. 2 Edvard Beneš a římskokatolická církev, Obnovená Hradní stráž ve službách prezidenta Edvarda Beneše v letech 1945–1948, Několik poznámek k nasazení Pohraniční stráže proti pražským demonstrantům v srpnu roku 1969 – vyd. 2014

Edice SEŠITY

- č. 1 Tomek, P.: Československý uran 1945–1989 – vyd. 1999. (Rozebráno.)
- č. 2 Liška, O. a kol.: Vykonané tresty smrti. Československo 1918–1989 – 1. vyd. 2000 (rozebráno), 2. vyd. 2006.
- č. 3 Tomek, P.: Dvě studie o československém vězeňství 1948–1989 – vyd. 2000. (Rozebráno.)
- č. 4 Kalous, J.: Instruktažní skupina StB v lednu a únoru 1950 – zákulisí případu Číhošť – vyd. 2001. (Rozebráno.)
- č. 5 Plachý, J.: Případ FRITZ. Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB – vyd. 2002. (Rozebráno.)
- č. 6 Rázek, A.: StB + justice – nástroje třídního boje v akci BABICE – vyd. 2003. (Rozebráno.)
- č. 7 Benda, P.: Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály StB v r. 1989 – vyd. 2003.

- č. 8–10 Vorel, J. – Šimánková, A. – Babka, L. a kol.: Československá justice v letech 1948–1953 v dokumentech, I.–III. díl – vyd. 2003–2004. (Rozebráno.)
- č. 11 Dinuš, P.: Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB – vyd. 2004. (Rozebráno.)
- č. 12 Pavelčíková, N.: Romové v českých zemích v letech 1945–1989 – vyd. 2004. (Rozebráno.)
- č. 13 Pulec, M.: Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrčených na státních hranicích – vyd. 2006. (Rozebráno.)
- č. 14 Tomek, P.: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa. Objekt ALFA – vyd. 2006.
- č. 15 Bursík, T.: Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězenkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století – vyd. 2006.
- č. 16 Dvořáková J.: Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státněbezpečnostních složek) – vyd. 2007.
- č. 17 Bártík F.: Tábory nucené práce se zaměřením na tábory zřízené při uranových dolech v letech 1949–1951 – vyd. 2009.

Edice SVĚDECTVÍ

- Šedivý, F.: Pod věží smrti – vyd. 2000. (Rozebráno.)
- Lešanovský, K.: Se štítem a na štítě – vyd. 2000. (Rozebráno.)
- Povolný, D.: Operativní technika v rukou StB – vyd. 2001 k výstavě Nejen stěny měly uši. (Rozebráno.)
- Bílek, J.: Pomocné technické prapory (O jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci) – vyd. 2002. (Rozebráno.)

Kaplan, K.: StB o sobě (Výpověď vyšetřovatele B. Doubka) – vyd. 2002. (Rozebráno.)

Bystrov, V.: Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945–1955 – vyd. 2003. (Rozebráno.)

Hanzlík, F.: Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945–1950 – vyd. 2003. (Rozebráno.)

Sum, A. – Lesák, J. – Šedivý, Z. – Boháč, L. – Pravda, I. – Kocian, J. – Kalous, J.: Jan Masaryk (úvahy o jeho smrti) – vyd. 2005. (Rozebráno.)

Hanzlík, F.: Případ kpt. Adolf Püchler – vyd. 2006.

Kahoun, K.: Lámání lilií. Vzpomínky jednoho skautíka – vyd. 2006.

Pokud není uvedeno jinak, lze publikace získat zdarma v Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV.

**Formy odboje a odporu věřících
na podkladě materiálů bezpečnostních složek**

**Od tolerance k nepřátelství
Diplomatické vztahy Československa s Vatikánem
v letech 1945–1950**

Hořký triumf Edvarda Beneše

SEMPER PARATUS č. 3

Editor Jan Táborský

Grafická úprava a zlom: Hana Rozmanitá

Foto na obálce: Daniel Povolný, Apoštolská nunciatura Vatikánu v ČR
ve Voršilské ulici v Praze

Vydává Policie ČR Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV
v Tiskárně MV, p. o., Bartůňkova 4, 149 01 Praha 4

Náklad 500 výtisků

Praha 2014, vydání 1.

NEPRODEJNÉ

ISBN 978-80-86621-34-0